

Бдење

Часопис за књижевност, уметност и културну баштину
Сврљиг, број 57/58, година XVI, јул – децембар, 2018.

ЦЕНТАР ЗА ТУРИЗАМ
КУЛТУРУ И СПОРТ

Главни и одговорни уредник
Радослав Вучковић

Оперативни уредник
Милица Миленковић

Уредништво
Злата Коцић, Душан Стојковић, др Горан Максимовић, Обрен Ристић, Русомир Д.
Арсић, Виолета Јовић, Мирослав Тодоровић, Славиша Миливојевић и Зоран
Гавриловић

Секретар уредништва
Зорица Бранковић Басарић

Издавач
Центар за туризам, културу и спорт, Сврљиг

За издавача
Марко Младеновић

Адреса
Центар за туризам, културу и спорт, 18360 Сврљиг, Боре Прице 2
тел. 018/821-059 e-mail: bdenje_srg@yahoo.com

Часопис излази четири пута годишње, цена примерка 250 динара, годишња
претплата 1000 динара, за иностранство двоструко.
Претплату уплаћивати на жиро рачун: 840-563664-40

Часопис је уписан у регистар јавних гласила Министарства културе и медија
Републике Србије под бројем 3416.

Издавање часописа финансијски су омогућили
Министарство културе и информисања и Општина Сврљиг

Дизајн корица
Simple Look

Слика на корици
Катарина Лазић: Египатски мотив, уље на платну

Техничка припрема
Млађан Ранђеловић

Штампа
Галаксијанис Луково, galaksijanis@gmail.com

ISSN 1451-3218

Томислав Мијовић

И ПУТ И ПУТНИК

И ПУТ И ПУТНИК

Затворише се многа врата
Многа си љутит залупио
Увређен или из ината
И у заборав запутио

У свом си свету био верник
Искушеник и побуњеник
Изопштеник усамљеник
И жива жртва и жртвеник

И одметник и пут и путник
На разне стране и ка свему
Ка оном што се тек наслути
Да ће тек бити ил ничему

На путу твога недохода
Препреке рампе путарине
А путу си и онда одан
Кад испред тебе празан зине

Још је у теби усхит за пут
Кад ниси смео то што хтеде
Сад подстиче те птица прхут
Ране што тиште и увреде

Из ограђеног и ојађен
Тражећи јеси ли и где си
Да се потражиш и пронађеш
Будан сан ће те свуд повести

Ниодког схваћен и прихваћен
Дозваћеш себе дозиваног
И узлетети окрилаћен
Из свога света зазиданог

КА СВЕМУ – КА СЕБИ

Да стигнеш где се и не стиже
Или се тамо стиже само
Када си сам пут до свог ближњег
Па би и њиме залутао

А лутао си главињао
Од дана кад си проходао
И слабачак се упињао
И ломатао тамо-амо

Кроз сусрете и загрљаје
Кроз помрачења и просјаје
Странпутицама до спознаје
Да ако станеш пут нестaje

Кроз младалачка надметања
И путем к свему у недоглед
Кроз одметања и полетања
Ка изазову оног испред

Кроз блато рата и преврата
Кроз рушевине и згаришта
Јад избегличких резервата
До опустелог и ђубришта

Кроз сустајања и клонућа
Старачку тугу и самоћу
Кроз несанице до сванућа
И снохватице дању ноћу

Кад пут нестане сам пут буди
Кроз мрак у себи и свитања
И својој души дар понуди
Путовања ко даровања

СТРАНПУТИЦЕ ЗАВОДНИЦЕ САПУТНИЦЕ

Кроз век преврата и пометње
Био си путник странпутица
Савлађивао стид страх претње
Радозналошћу луталица

На зов богаза и друмова
Напуштајући родну кућу
Кренуо би у свој суноврат
Ко река ушћу и ишчезнућу

Спутан и пуст по пустом путу
И пречицама из навика
Ка изазовном недоступу
Кроз маглу и без сапутника

Да се избавиш од несреће
Да се домогнеш бољег већег
Из стега света постојећег
Ка обманама непостојећег

Кроз пустаре и кроз беспућа
Ка привидима у даљини
Надахнут и без надахнућа
Ка себи као постојбини

Пречицама би пут да скратиш
Ка свему да се не злопатиш
А када кренеш касно схватиш
Отуд не можеш да се вратиш

А странпутице сјајне варке
Заводиле те поводљивог
Ништа и у ћорсокаке
Па остављале изгубљеног

Ти омамљен обезнањен
Не марећи за последице
Нашао би се тад усамљен
Без циља и без раскрснице

Нашао би се у празнини
Сам под понорним небесима
У нигдини и помрчини
А желео си свему свима

Твој пут ка свему који је дуг
Утрле су баш странпутице
А да ти тај пут не буде круг
Биле су тад и сапутнице

Странпутицама док корачаш
Ти си ко стрела што промаши
И узбуђеност налазача
Иако ништа не нашавши

А сада кад си посустао
Све твоје многе странпутице
У сећању ти светле као
Далеке драге светиљчице

ЖАЛ ЗА ЛЕТОМ – ЖАЛ ЗА ЛЕТОМ

И жал за летом сјај је лета
Од боја зрења и врелине
Од прожимања и преплета
Сећање дозва крхотине

Где су сад многи твоји они
Што сваки дан им за лет беше
И с летом били нераздвојни
Куда крилати одлетеше

Јесен већ скупља лишће воће
Које опало по тлу лежи
Пре првог снега и хладноће
У мреже врења и трулежи

Крај хладне реке стоји рода
Од свога јата заостала
Рањеног крила сама ко да
Твоја је туга ту дозвала

Гледамо дуго једно друго
Колико ћемо још ту бити
Па се прожети истом тугом
За својим јатом запутити

ПУТЕВИ ПУТНИЦИ ПУТОВАЊА

Има путева кроз беспуће
Погибије и неповрата
И путева од родне куће
Што затварају њена врата

Има путева сусретања
Наслућених и неслућених
Са призорима настајања
И налажења изгубљених

Да буду крећу у бели свет
Из јајета птица и рептил
А пупољак би да буде цвет
А гусеница шарен лептир

И њене дражи заводљиве
Ка твојој жудњи луталици
Још су на путу као живе
У твојем сну и несаници

Путујеш и ти сам загледан
Пратећи сваког радознано
Како је својем путу предан
Јер кад би стао би нестао

Често си смрачен и потиштен
Али на путу кад си с њима
Пут ти је осветљен и осмишљен
Њиховим живим путевима

Ако си путник а нема пута
Путуј по себи и ка себи
Одустанеш ли с пута спутан
За пут тад машту употреби

Има путева измишљених
Има путева умишљених
Ка врху често промашених
За узвишено узвишених

ЗАЈЕДНО

Из беспућа и из безизлаза
Без ознака и без путоказа

Насумице и главињајући
Пут пронађеш и нагађајући

Можда и пут тражећи те нађе
Да са тобом избегне безнађе

Нераздвојни једно од другог
Пут и путник ко браћа убога

Упућени ка своме бескрају
Заједно су и тако опстају

На пут којим стиже из далека
У даљину позива те река

А река је себи пут и путник
И ти такав буди јој сапутник

Све невоље и век овај мутни
Савладаће пут који је путник

НЕ ОДУСТАЈ

Када те пут позове а теби се не иде
Очи те тад поведу да оно тамо виде

Па пођи с њима тамо где се никад не стигне
Свему непостојећем које је негде-нигде

На свакоме те путу чекају раскрснице
И споредни путељци пречице странпутице

А пут ко да се стално у теби продужава
Често се замагљује удаљава сужава

И ти би одустао лако да се не бојиш
Одустанеш ли и ти престајеш да постојиш

А ако одустанеш као да није било
Ни оног што те звало и пут ти понудило

Па пођи и ти тамо где се никад не стигне
Оном непостојећем које је негде-нигде

Не одустај никад пут води у онострано
Идеш себи у сусрет сусрешћеш се и тамо

У свом веку страдања пометњи и беспућа
Не одустај ни кад те снађу честа клонућа

Све више је путева заборављених пустих
За пут из себе к себи ти си једини путник

Заустављаће те све али ти не посустај
Посрнеш ли и паднеш не одустај већ устај

СТАРАЦ У ШЕТЊИ

Ево га кренуо у његово време
Погрбљен грбећи од година бреме

Шта га покренуло да ко неразбуђен
Крене у свет давно од њега отуђен

Кренуо је и сад из неких побуда
Иако не зна ни коме ни куда

Иде кратким кроком клецају му ноге
Кад стане одбија да му се помогне

Он иде ко слепац – самом је себи пут
Не иде да стигне већ иде било куд

Кад искрсне пред њим каква раскрсница
Осврће се збуњен ко свака скитница

Мимоилазе га непозната лица
Он гледа у небо хоће ли кишица

Ко хоће да види видеће у њему
И себе сутрашњег и њега у свему

Он носи у себи поред костобоље
Повреде увреде и многе невоље

Лутања по својим путевима давним
Прокрченим новим или староставним

И шта је чинио шта су му чинили
На шта приволели на шта присилили

У њему ожиљци тешког опстајања
Болних пристајања и непристајања

Али у њему су и светла младости
И светла старости – светла пролазности

Поздравите прошли живот што још хода
И својом је шетњом овом дану одан

Ево и песма је с њим у шетњу пошла
Да би пратећи га и до себе дошла

ПУТОВАЊЕ У НОЋ

Често у сну или несаници
Кад сам нигде и ко да ме нема
Јави ми се сиреном ко вриском
Путнички воз у ноћ одлазећи
И видим га како кроз ноћ гмиже
Светлуцајућ као гусеница

Кроз пределе мраком прекривене
И у њему себе ко путника
Али није то воз мога оца
Којим сам ко дечак путовао
У овом сам као слепи путник
Који не зна куд се запутио
С путницима ћутљивим сенима
Што путују у ноћ непрекидну
Без постаја станица перона
Нити кога да их очекује

ПУТЕВИ С ТОБОМ НЕРАЗДВОЈНИ

Живима живот је пут од себе и ка себи
И ти си његов путник и када не знаш куда
И кад си непомичан и кад путујеш у сну
И када си загледан у протицање реке
И давнашње путеве путника претходника
И било шта да чиниш само да би те било

Свитала бела јутра позивала у дане
С безброј разних путева за тебе још беспућа
А ти би на разне стране ка свему изазовном
Тих дана си ишао када и Бог по земљи
Кад се све покретало клијало и ницало
Порађало и звало за своје сапутнике
А црним путевима стизали црни дани
Суше поплава глади несреће свакодневне
Насртале најезде грабежљивих моћника
Да отму и поробе путеве ти затру
На путевима црним дуге црне колоне
Прогнаних из домова избеглих од погрома
И ти дечак са њима на путу избављења

А после црних дана како си одрастао
Путеви су те звали и ти си хтео свуда
Путем за који ниси и често странпутицом
Збуњиван скретањима и многим раскршћима
Ишао си да идеш па макар и не стигнеш
Путевима залудним путевима заумним
Ка оном чега нема ка оним којих нема

И путем по први пут и путем утабаним
И путем наметнутим и путем насумице
И путем завејаним и пртином ко у сну
Који је пут тад био прави који погрешан
А који је слепи пут који никуд не води
Ниси могао знати ни унапред бирати

На твоје дугом путу сапутници ти били
Змајевити другари за дане узданице
И виле дружбенице за ране видарице
Страдалници очајни ратом обобањени
У заборав увредљив скрајнути подвижници
Проповедници бољег и праведнијег света
Дрчни и осиони да за себе приграбе
И од другог отму и што им не треба
Сапутници ти били сањари луталице
И добричине ти из прикрајка дародавци
И сећања на скромне мајсторе градитеље
Који су уграђени у све твоје путеве

Путеви су те звали у сну и на јави
Да се пренеш и отмеш из устајалог где си
Путовао си зато кроз покретне и звучне
Слике и путописе и тако друговао
С онима који свуда путују место тебе
По беспутном и дивљем неприступачном свету
По древним путевима под земљом затрпаном
По којима су ишли и твоји претходници
Са душом неспокојном и живо радознао
Да сазнаш несазнајно ко си одакле куд ћеш
Сва твоја путовања лутања странпутице
Замисли сновиђења сећања и обмане
Учинили су да сте ти и пут нераз двојни
Зато кад не знаш куд би сам буди пут и путник

Борислав Живуловић

СТРАШНИ ТМ

Стварном ТМ

Твоје прво искушење у вези са писањем дошло је врло рано, већ у петнаестој години. Догодило се то у шестом разреду основне када си се заљубио у другарицу из разреда. Ништа необично, свакоме се то дешава у тим годинама. Ствар је у томе што ћеш ти своју љубав исказивати на помало старомодан начин – посветићеш вољеној стихове који ће бити прожети чежњом за тренуцима у којима ћеш топлину њене руке осећати у својој. Тада ти још неће бити познате муке са метафорама и метриком, али ћеш бројати самогласнике у стиховима и сакупљати речи које се римују. Неко ти је рекао да се то тако ради. То ће бити приметак из кога ће се породити твоје ропство демону који се зове „трагање за речима и мислима“.

После дугог премишљања и колебања одлучићеш да некоме покажеш своје стихове. Учиниће ти се да ће бити најбоље да их прочиташ мајци. Само ће она моћи да им се диви, јер ти си њен љубимац. На ћалета не рачунаш, далеко је он од тих ствари. Када си једног дана, сав устрептао, кеви пружио лист са твојом омиљеном песмом, приметићеш како гледа у њега празно, као да су јој мисли одлутале на другу страну. Уместо да ти каже шта мисли о твом поетским прегнућу, она ће ти гурнути у руке кофу са ђубретом да га однесеш у контејнер. Опростићеш јој, јер знаш да ни њој није лако: твој млађи брат са друштвом дува лепак, а ћале је више у кафани него код куће. Иако имаш разумевања за њене бриге, то ће бити болно за тебе. Бићеш понижен и обесхрабрен, јер то ти је урадила твоја мама од које си очекивао подршку и признање. Тада још ниси био у стању да схватиш колико је то несхватање твојих песничких прегнућа за тебе корисно. Тога ћеш постати свестан много касније.

Након таквог искуства заклећеш се да више никоме нећеш показивати оно што си написао. Када онај који ти је најближи нема разумевање за твоја песничка надаћућа, шта је остало за друге. Разочараћеш се и заборавити на стихове.

То ће потрајати, али не дуго, јер твоја животна прича је била предодређена да не буде обична. У осмом разреду основне школе написаћеш један писмени састав боље од других. Наставница ће се одушевити. Пред разредом ће похва-

лити твоју имагинацију за коју ће рећи да је изузетна. Затим ће твој рад носити и читати у другим разредима. Догодиће се то баш у време када си на часовима заљубљено гледао у једну Селену која је била равнодушна према теби. Ништа за то, ти већ знаш да песник мора да буде несрећно биће, јер је његова судбина везана за непрестану патњу и луде снове.

Почећеш да читаш поезију. Јесењина и Лорку. Њих ће ти препоручити неки који о поезији више знају од тебе. Дрндаћеш на гитари и чезнути за Шпанијом, земљом страсти и поезије. Бићеш бескрајно несрећан, а нећеш знати зашто. Састављаћеш сонете и бројати самогласнике у њима. Опседаће те катрени и терцине. Када код куће останеш сам рецитоваћеш наглас Дучићеве и Ракићеве песме.

Али једног дана ће доћи до преокрета. Сасвим случајно прочитаћеш неколико приповедака, па ће ти се учинити да је писање прозе примамљивије од поезије. Професор књижевности ће у једном свом предавању рећи да када је проза у питању све почиње од Чехова. На његовим причама се учи како треба писати.

Прочитаћеш готово све што је велики руски писац написао и изгледаће ти лако и једноставно. Али када покушаш да сам нешто бациш на хартију испоставиће се да је врашки тешко. Искрснуће многи проблеми. Ништа неће бити као код Чехова: ни прича, ни описи места и предмета, ни ликови. Све ће код тебе бити рогобатно и преопширно, самим тим и неуверљиво. А које тек муче си имао са „током радње“ и „судбоносним тренутком“ у причи за које си негде прочитао да су најбитнији. Како то код Чехова иде глатко и лако.

Написаћеш причу о човеку и псу, њиховој љубави и расстанку који је на волшебан начин удесио сурови живот. Док будеш писао стално ће ти се наметати питање како да се дистанцираш и ослободиш субјективног посматрања. Негде си прочитао да је то главни предуслов да не паднеш у замке црно-белог сликања. Толико ћеш се трудити око тога, а ипак ће се на крају у причи на једној страни бити добри, а на другој лоши. Осим тога никако нећеш моћи да се држиш оне Чеховљеве афористичке анегдоте о клину и главном јунаку који ће се на крају приче обесити о њега. Стално ће ти измицати решење око тога шта би у причи требало да буде клин и како ћеш главног јунака довести у ситуацију да се о њега обеси.

Баш некако у то време ће се у твом животу појавити судбоносни ТМ. Тада ниси знао да ћеш доживети судбину многих писаца којима се на почетку њиховог књижевног живота умешао неко ко ће их дуго пратити и загорчавати им живот.

Касније кад будеш размишљао о свом односу према њему питаћеш се да ли су његово присуство и утицај били за тебе корисни и делотворни или обесхрабрујући. Тек када коначно нешто постигнеш схватићеш да је ипак било боље што си још на почетку свога стварања срео неког као што је био ТМ.

Када си га упознао он је већ у вашем малом граду уживао глас истакнутог ствараоца. Имао је објављену књигу песама што је у тој средини нешто значило. Водио је књижевни кружок у гимназији и арбитравао у свим питањима књижевног живота. Све то за тебе неће бити важно – он ти се неће свидети још на првом сусрету. Сматраћеш да је све оно што он говори само празно наклапање. Ти си задовољан својим начином писања и нису ти потребни ничији савети. Провалиће из тебе она инфантилна одбојност према сваком другачијем мишљењу. Ипак хтео ти то или не он ће у теби изазивати осећање незадовољства оним што пишеш и биће ти криво због тога. Много касније схватићеш колико је то било корисно за тебе.

Не би то никада признао, али тебе је мучило то што си осећао да му ниси дорастао. Пре свега, његово познавање књижевности и уопште ерудиција увелико је превазилазила твоју. У расправама је био убедљив и оштар, уз то елоквентан и искричав у досеткама. Имао је сугестивну моћ да се наметне, да осети шта у датом моменту треба да каже. Када је било потребно био је без длаке на језику, а ти си то сматрао његовом препотентношћу. И други га због тога нису превише волели, али су прихватили његове ставове. Ти си остао при своме. Тако ће он ускоро постати предметом твојих размишљања у ноћним несаницама, јер ниси био у стању да му се супротставиш. Прочитавши твој прозни првенац написаће на крају текста: „Чиста конструкција! Зидаш кућу од крова! Срушиће се! Цепај, бриши, скраћуј, бацај и почињи изнова, само не одустај!“ Пред свима ће те упитати: „Шта је ово? Где ти је структура приче? И шта је са ликовима? Знаш ли ти које је мајсторство потребно да би у причи описао једног пса. А тек оживети човека и његово психичко стање. Ничега од тога овде нема“.

Када си се вратио кући целе те ноћи си се једио што му се ниси супротставио. До лудила ће те доводити грижа што си своје аргументе прогутао када је требало да му их саспеш у лице. У несаници ћеш састављати читаве вербалне дуеле с њим из којих ћеш снагом своје логике ти излазити као победник. А ипак негде пред зору признаћеш да је све што је он рекао било тачно, маколико се то теби није свиђало.

Временом ћеш почети да се толико бавиш њиме да ће ти то прећи у опсесију. Његов глас ће ти се учинити заповеднички, али смишљено лаган и смирен. Учиниће ти се да су му гестови смишљени и усмерени на привлачење туђе пажње. Контролисаћеш његов говор, пратићеш пажљиво да ли греши у падежима и какав му је акценат. А ипак, хтео ти то или не, дивићеш се потајно његовом умећу да свој говор када је то потребно пресече сленгом, зачини псовком или духовитим поштапалицама. И биће ти криво када видиш да сви то прихватају и чак му се и диве. Биће ту још неких разлика између вас које ће ти сметати. Рецимо он је крупан и наочит, а ти прилично ситан и неугледан. Ту његову предност ти ћеш протумачити као узрок његове препотенције. Видећеш у њему самозалаубљеног уображенка који се лепо осећа у својој кожи. Много касније схватићеш да ниси био у праву – ТМ је био потпуно равнодушан што се тиче свог физичког изгледа. Односиће се према томе као да тако нешто и не постоји.

Из ината и даље ћеш тврдоглаво одбијати да његове савете прихватиш. Одбациваћеш његове примедбе, чак и оне које и сам сматраш корисним. Писаћеш онако како ти мислиш да је најбоље. Стално ћеш се питати с којим правом ти он мења оно што си написао. Нећеш бити свестан колико је то добро за тебе јер ће те његове критике учврстити и наоружати у отпору према њему, а тај отпор само ће да доприноси твом осамостаљењу у стварању.

Прихватаћеш све послове које ти понуде. Радићеш на грађевинама, на претовару вагона, помагаћеш сељацима на пијаци да истоваре робу. Твоји неће моћи да те препознају и биће их због тога срамота пред светом. За вечером ће отац упитати мајку: „Није ваљда дотле дошло да се не зна ко је овде глава породице. Овај нас брука, смејаће нам се цео комшилук“. Она ће му одговорити: „Смеје се нама комшилук одавно, али не због њега, већ због неког другог“.

Они и не сањају да ти таквим понашањем исписујеш себи биографију попут Фокнера, Штајнбека и Хемингвеја чије књиге просто гуташ.

Свестан си тога да луташ и да још ниси остварио готово ништа. Опасност од разочарања и клонулости стално ти виси над главом. Само страст за писањем даје ти снагу да избегнеш ове слабости. Када би сада престао да пишеш, то би био крај твог животног опредељења, јер ти једино желиш да постанеш писац. Да будеш нешто друго то не можеш да за-

мислиш. Зато ће се у теби све чешће јављати жеља да ствари убрзаш, да понешто прескочиш како би се нешто коначно догодило. Зато ће те дилеме око писања и престанка да пишеш само спутавати и успоравати. У таквој ситуацији ћеш донекле налазити утеху у сазнању да има још много таквих који пишу и боље од тебе, а да још ништа нису постигли. Фокнерова мисао како човеку остаје само његов кратки живот за писање, а да има толико да се каже, постаће твој стваралачки кредо.

Сва је срећа што још ниси свестан сазнања да ако се бавиш тим ђаволским послом никада нећеш бити слободан човек, нити ћеш имати свој живот. Јер, ти си продао душу ђаволу. Ипак пристаћеш на све, јер теби писање доноси задовољство иако осећаш да је то болесно стање у коме успони смењују падове, а радости разочарања.

Зато ћеш наставити да пишеш, али ћеш кренути другим путем. До сада си, у осећању немоћи сву кривицу бацао на људе и средину у којој живиш. Био си убеђен да се у њој ништа не дешава, да влада досада и учмалост који нису достојни описивања. Сматрао си да се крећеш међу људима који су толико обични, тако безлични и досадни, јер се у њиховим животима ништа не дешава.

А онда си баш од ТМ сазнао да није баш све тако. Он је у једној расправи тврдио да живот око нас није једноличан, само писац мора да се потруди да запази све што се око њега догађа. Да све што види за њега буде ново као да то види први пут. Чинимо велику грешку ако сматрамо да нам је све познато и већ виђено. Зато појаве и догађаји пролазе поред нас незапажени. А није тако. Све што се дешава око нас доноси нам материјал достојан описивања, само је питање да ли ћемо уложити довољно имагинације, енергије и напора да све то књижевно обрадимо. Када то сконтамо у нашим главама онда ће и најмања ситница за нас бити занимљива и необична, достојна записивања.

После тога посматраћеш све што се дешава у твом солитеру и видети да то уопште није неко учмало место, већ да у њему ври од живота. Људи се друже, посећују, пију, позивају једни друге на кафу, свађају се, вичу једни на друге, туку децу, воде љубав, смеју се и шале, прде, подригују, чешају се и спавају поред упаљених тв екрана. Питао си једном ТМ шта је ту занимљиво и шта од тога може да послужи као материјал за писање? Рекао ти је да и те како може, само зависи од тебе колико си спреман да се потрудиш и да у то уложиш део свог рада. А онда ти је то и сликовито објаснио. „Пођи са петог спрата степеницама наниже и иза сваких врата чућеш

звукове. Или свира радио, или се неко са неким свађа и препире, повлачи воду у клозету, пева или плаче. Сваки стан је позориште за себе. Ти си присутан у том позоришту, уочаваш и пратиш шта се одиграва на сцени. Једног дана ћеш налетети на тему. Мораш да пратиш све посетиоце који долазе, уочаваш њихове чудне и необичне поступке, скицираш њихово облачење, лица и покрете. Видећеш како ће се твоја фасцикла са материјалом пунити све више. Не посустај у том трагању, већ буди ревностан“.

Као да си прогледао. Упитао си се зар и твоја рођена ма-ти није непресушни извор информација, јер оговарања су део њеног духовног живота. Она ће увек бити спремна да пред тобом поштено изговара све ваше суседе. Превише је тога она претурила преко главе, а и сама је својим устима испрала цело насеље. Тако ће ти испричати бизарну причу о оној луцкастој наставници физкултуре са седмог спрата коју су превремено пензионисали. Врло оригинална женска која фарба косу у виолет боју и носи дречаве љубичасте хаљине. Стан јој је пун мачака, па се смрад осећа по целој згради. Њу редовно посећује Роко мађионичар са којим танцује по целу ноћ. Он има једну ногу краћу и носи ортопедску ципелу. По ритму лупању о под који та нога производи добар део зграде нагађа играју ли танго или валцер.

Напунио си фасциклу белешкама, запажањима и описима, али то није било довољно. Појавили су се проблеми, јер још ниси проникнуо у сам начин писања, ниси створио свој стил. Није то лако, можда је то оно најтеже у времену када настојиш да будеш писац. У томе ће те највише збуњивати и чак и ометати писци које читаш. Час ће ти се учинити да је стил овог писца онај прави, а затим ћеш већ код следећег наћи другачији начин писања који ће ти се учинити да је бољи. Трајаће то све док не уђеш у занат. Тек онда ћеш моћи да нађеш сопствени стил. А када то достигнеш, видећеш све ће ићи лако, писаћеш са лакоћом склапаћеш реченице ко од шале и налазити праве речи које ћеш стављати тамо где им је место.

И то није било све, јер после тога је искрсла мука са твојим искуством или боље рећи неискуством. Другим речима ти о многим стварима ништа не знаш, јер их ниси искусио. Шта знаш, рецимо, о еротској страни љубави? Да ли би умео да опишеш додир тела мушкарца и жене? Или можда уздахе и притајене крикове љубавника, њихову занесеност и изгуб-

љеност пред оргазмом. Ти то никада ниси осетио, нити кроз то прошао. Ослонио би се на оно што си чуо од других или прочитао у књигама. А да ли је то довољно?

Лако је бити свестан свега тога, али постићи то је било ђаволски тешко. Потребно је рвати се са речима, изабрати оне праве, ставити их на право место и уклопити у реченицу, а затим све то у целину. Затим их осмислити, изразити снажно, убедљиво, логично, уверљиво. Негде си прочитао да је неки славни писац писао једну причу по двадесетак пута и да никада није био њоме задовољан.

У твом малом граду прочуло се да се бавиш писањем и сви који те познају хоће да сазнају о чему пишеш. Зато те излуђују запиткивањима не би ли то сазнали. Примећујеш и ово – помало страхују да не пишеш о њима. Чак и твоја кева се распитује не пишеш ли нешто о ђалету или о брату, јер о њима нема много лепог да се каже. Ипак ти није много стало до њиховог разумевања, јер знаш да живиш у окружењу где нико ништа не чита. Чак ни твој професор књижевности не показује никакво интересовање за твоја литерарна прегнућа иако зна да се бавиш писањем. Нема он за то времена. Човек има породицу, а жена му не ради. На брзину испредаје градиво или испита ученике и бежи кући.

Није ништа боље ни на састанцима књижевног кружока. Твоја сабраћа по перу ће те излуђивати својим несувислим примедбама. Оно ти је генијално. Онај опис ти је феноменалан. Направио си причу, боли глава. Тако ће општим фразама вредновати оно што си написао, а теби неће бити јасно да ли и ти људи пишу нешто што неко треба да чита?

Ако понудиш некоме да прочита нешто што си написао он њушка по тексту, прелази летимице по њему и ти примећујеш да нема стрпљења да прочита ни половину. Пита те шта је било после. Ти нећеш знати да му одговориш, јер си са својом причом забасао у ћорсокак и не умеш да је довршиш.

Неки млади људи на челу са ТМ при дому културе формирали књижевни кружок. Окупило се ту доста људи које познајеш, а ниси ни сањао да их занима књижевност. А и теме су озбиљније. Тако се већ на првом састанку отворила расправа о идејном и психолошком наслеђу које писац носи и може ли то да буде предмет књижевног стварања. То прева-

зилази твоје знање, али буди код тебе интересовање. Изненадићеш се када предавање на ту тему одржи твој професор књижевности. Учиниће ти се да говори бриљантно и износи ствари које су теби потпуно непознате. Када заврши ТМ ће му се у име присутних захвалити на предавању, а овај ће купити своје папире и отићи. Тада ћеш разумети како људе не треба посматрати површно. Уследиће дискусија у којој ти нећеш бити у стању да учествујеш, јер ти је знање танко, готово никакво. Једићеш се због тога, али нећеш реаговати. Као да си се променио. Нестала је она твоја умишљеност и бунтовност. Схватићеш да је за тебе боље да слушаш и нешто научиш, него да се стално супротстављаш.

Почео си да запажаш. Тако ћеш видети како многи вешто прикривају своје незнање. Блефирају и глуме. Тако ће један који студира у Београду стално спомињати неког познатог писца и говорити о њему са таквом интимношћу као да је до малопре седео с њим у кафани. Када си после састанка споменуо то ТМ он ти је рекао да те то не чуди. Има таквих повише. Људи то раде с планом, лажу нас мислећи да овде може све да прође. Причајући о свом односу са великанима он себи даје за право да са висине гледа на оно што други стварају. Дао си му за право. Решио си да не обраћаш пажњу на таква наклапања, већ да идеш путем сазнавања и обогаћивања духа.

Постаћеш зрелији и на ствари ћеш почети да гледаш озбиљније. Ни ТМ ти неће изгледати онако као раније. Ипак ћеш му и даље ловити недостатке. Прешло ти је то у навику. Учиниће ти се, рецимо, да нема стрпљења да слуша друге. Искористиће сваку паузу коју говорник направи да би он узео реч и наставио своју причу. Понекад га ухватиш како је заменио тезе. Проникнућеш и у његову тактику када на почетку своје дискусије оповргне све оно што су претходници рекли, онда се окоми на неке тврдње које нико није изрекао или их ти ниси чуо, понекад и изокрене нечије речи и припише им другачије значење. Све то примећујеш, али се због тога више не узбуђујеш. Не би било фер да му то и кажеш, јер никада нећеш заборавити савете које ти је дао. Остаћеш му због тога трајно захвалан.

На његову препоруку прочитаћеш роман Томаса Вулфа *Поледај дом свој анђеле*. Та књига ће те оборити и учинити да опет полудиш. Пореметиће ти размишљања о смислу бављења писањем. Отвориће ти нове дилеме. Када већ не можеш

да пишеш као Вулф шта ће ти уопште то мучење. Ипак од писања нећеш моћи да побегнеш, јер је за тебе касно. Зато ћеш решити да све преокренеш и почнеш испочетка. Прво, самоћа је битан предуслов. Зато ћеш изопштити себе из средине у којој живиш. Она ти само смета. Ошишаћеш се до главе да би свима био одбојан и ружан. На девојке нећеш ни да помишљаш. Постаћеш пустињак и живећеш аскетски, сакривен у својој собици. Хранићеш се јабукама које кева довлачи из вашег воћњака и не зна шта ће с њима. У таквој усамљености и отуђености исцедићеш нешто из себе.

Када све то урадиш почећеш сумануто да пишеш. Цепашћеш, бацаћеш згужване листове под кревет, данима нећеш излазити из собе. Кева ће почети више да брине за тебе него за брата који је са дувања лепка прешао на барбитурате. Вајкаће се: „Какву ми децу додели судбина. Обојица су се изметнули на оца, ја такве лудакe нисам имала у породици“.

Нећеш издржати да не одлазиш на састанке литерарног кружока, али сада ћеш се тамо понашати у стилу свог старог имица – бунтовно. Сметаћеш им у дискусијама, упадати у реч, прекидати излагања. Бићеш опет онај стари, иако су се сви већ понадали да си се смирио. Међутим, сада ће знати зашто то радиш и неће те узимати озбиљно. Једни ће ти се подсмевати, друге ћеш нервирати, а већина сажаљевати што правиш будалу од себе.

Једног дана ћеш претерати и то ће бити твоје отржењење. На састанку на коме се расправљало о односу књижевности према истини и Камијевој филозофији отуђења упадљиво ћеш игнорисати оно што други говоре и правити се да ти је све познато и због тога и досадно да слушаш. Сви ће знати да ти ништа о томе не знаш, али се правиш важан. То ће их нервирати, а ти ћеш због тога ликовати.

Али када си почео си убацујеш неумесне опаске, један од старијих чланова окренуће се и рећи: „Хеј, дечко, смири се мало. Ништа нећеш да постигнеш. Зар не видиш да је ово састанак лудакa који се баве стваралачким писањем и склони су да толеришу и веће будале од себе.“

Увидећеш да си претерао и да ниси био нарочито духовит. Није на месту да завитлаваш пријатеље по перу, ма какви они били. После састанка прићи ће ти ТМ па ћете дуго шетати и разговарати. Рећи ће ти да зна зашто се тако понашаш. Писање ти не иде од руке и опседа те осећање малодушности. То је разлог твог бунтовништва. Остаје ти само једна могућност, а то је да будеш упоран у писању. Мораш на сваки начин да избегнеш опасност од губитка вере, разочарања и клонулости.

Послушаћеш га и после тога ћеш још дуго окапати над хартијом, а нећеш знати да ли то што пишеш вреди и да ли је некеме уопште потребно. Пошто си свестан да од писања не можеш да побегнеш ти не губиш веру, јер једино вера у себе и самопоуздање може да те оснажи да савладаш све што стоји на путу твог животног опредељења. Нешто слично ти је ТМ рекао у једном разговору. Мораш да имаш веру у оно што радиш, а поред тога нарочито високо мишљење о свом писању. Ако ти неко пољуља ту веру, никако не дозвољавај да је изгубиш. Не обраћај пажњу што покушавају да те скрену са твог пута, већ ради по своме. Знај при томе да никада нећеш бити задовољан оним што си урадио, а о срећи и да не говоримо, јер целог свог века ћеш бити спутан оковима свог писања“.

Биће у праву. Схватићеш искреност и исправност његових речи, јер ће ти се учинити као да је све време говорио о себи. Тада још ниси знао да се сваки разговор о књижевности и искуствима у писању своди на разговор о себи.

Те вечери ћеш осетити да човек стварно хоће да ти помогне. Отвориће ти очи и дати снагу. Заборавићеш Вулфа и већ сутрадан почети да пишеш причу коју си дуго смишљао, али је ниси написао јер се није уклапала у вулфовски „начин жртвовања стила, композиције и свих правила прецизности како би искуство људског срца ставио на глатицу једне чиоде“. Сада ћеш је написати у једном даху, онако како ти једино умеш. Учиниће ти се да је добра. Биће то прича о Добру и Злу, односно лицу и наличју живота. У њој ће живот тако да удеси да Добро и Зло у једном тренутку замене места, а да нико ту промену не примети. Сви прихвате Зло за право лице света. Пошто сваки човек у себи носи и мрачну страну Зла испадне да је Добро у човеку само једна обмана. Нико није свестан да бар мали део зла што човек носи може у тренуцима искушења да надрасте Добро и да такав човек постане оличење свега негативног.

Све ћеш то разрадити у причи о два друга које је рат раздвојио, па су се нашли на супротним странама. Једног дана се случајно сретну и ту почиње расплет. Уклопићеш дигресије у виду малих целина које говоре о једној и другој личности. Њихова сећања на разна раздобља друговања распоредићеш на местима на којима ће се најбоље уклопити у причу. Учинићеш све да узрочно последичне везе прате радњу и да све буде испричано и објашњено. За то ће ти бити потребно

доста простора и прича ће испасти преобимна. Платићеш данак свом неискуству. Ипак ће ти се учинити да је нешто друкчија од свега што си до тада написао. Личиће на причу и имаће неку дубину и поруку, а томе си и тежио.

Одлучићеш да је не показујеш никоме. Ако би ти и њој ТМ нашао замерке или је, недајбоже, сасекао примедбама то би за тебе био крај. Бољу никада не би написао.

Врашки ћеш се намучити око те приче. Читаћеш је више пута и почећеш да сумњаш у своје способности запажања. А за тебе је опсервација суштина писања. Поред тога и јунаци приче ће ти се учинити беживотни. Не постоје такви људи. Неуверљиви су и емоционално слабо надахнути. Уочићеш проблеме и са дијалозима, нема у њима напетости која наговештава динамичну радњу. Што је више ишчитаваш изгледаће ти као да си све то негде прочитао. Учиниће ти се као да хоћеш нешто твоје да искажеш, а говориш оно што су други већ рекли.

Присетићеш се да ти је ТМ једном приликом скренуо пажњу на то да ти је текст претрпан, па је због тога је и нејасан. Не треба правити збрку без потребе. Чему толике речи, пиши непосредно? Замени посредан говор непосредним и искажи оно што желиш са што мање речи. Распет си између настојања да нешто прецизно изразиш и необичних израза које ти ко зна одакле долазе.

Да би то избегао направићеш још већу глупост. Покушаћеш да то опишеш на другачији начин како би било оригиналније. Ствараћеш необичне склопове речи, бираћеш синтагме, смишљати метафоре и тиме само још више затрпавати оно што желиш да кажеш. Једном речи удаљаваћеш се од обичног описа. Замагљивањем и компликовањем постићи ћеш супротно – нећеш створити чист и тачан опис.

Због таквог стила ћеш на једном састанку бити чак и исмејан. То ће ти урадити један клинац који се ту нашао. Када будеш завршио читање свог текста, устаће и упитати те пред свима: „Имам овде записану једну твоју реченицу у којој кажеш: „Он нервозно зграби руком за браву и пре него што су остали схватили шта се збива, он је већ био с друге стране врата“. Затим ће те мали иронично упитати: Шта мислиш, можда је било zgodније да се твој јунак маши ногом за браву? Зашто је морао, сиромах, да употреби руку и зашто је ухватио браву када је могао само кваку да стисне? Мора да није радила у том тренутку. Узгред ће те запитати зар није било боље да човек просто изјури напоље, зашто му је био потребан читав процес излажења на врата. Момак је имао право, али ти нећеш то да признаш. Развикаћеш се на њега

како се усуђује да се меша у твој стил као да си ти неки почетник, јер детаљ је особеност твога писања и нека ово буде последњи пут да се неко бави таквим цепидлачењем. Ти немаш намеру да преораваш по својим реченицама.

Проћи ће време па ћеш се опет осмелити и прочитати на кружоку своју причу коју си назвао СУКОБ. Сматраћеш да си у њој открио делић истине о животу. Убрзо ћеш се покајати што си то учинио. Када будеш завршио читање биће ти одмах јасно да присутни ништа нису схватили или нису ни слушали. Почеће она несувисла питања у стилу „шта си њоме хтео да кажеш“. Тражиће од тебе да им објасниш нешто чега у причи нема.

Прво ће те питати зашто се ту ради о сукобу два пријатеља. Зар се не могу сукобити два незнанца који се никада у животу нису срела? И док ћеш ти, не схватајући шта хоће, зачуђено буљити у оног што пита, упашће други који ће те питати зашто се прича догађа у рату и зашто су пријатељи наоружани. Бићеш забезекнут, јер ћеш открити да ништа нису разумели или чак те нису ни слушали. Тек трећи ће те докусурити, јер ће те упитати зар не би било боље да су се пријатељи сукобили због девојке? Не знајући шта да урадиш покушаћеш да им објасниш да ако све тако буде како они питају, то би онда била сасвим друга прича.

Збунили су те толико да си се упитао да ли су они уопште слушали шта си им прочитао. Или си можда толико материјала натрпао на гомилу и без реда, па си збунио људе. А можда се сасвим добронамерно мешају у твоје писање. Ако је тако зашто онда причају небулозе? Чак ћеш посумњати није ли у питању њихова злоба и цинизам, или да су се договорили да терају шегу с тобом. Коначно ћеш ипак схватити да имаш посла са медиокритетима и да је најбоље да више не долазиш на кружок.

Када си о томе разговарао са ТМ он се насмејао: „Зар не видиш да ти завиде. Криво им је што си млад и што имаш времена да кренеш путем успеха, а они су прешли ту границу, за њих је већ касно. Знају они да време ради за тебе и да га имаш довољно пред собом. Они своје нису искористили. А живот не чека, он иде даље. Осим тога они се изнад свега боје свега новог. Ти у твојој причи уносиш баш то ново и оригинално, нешто рушилачко што они не воле.

Лако је њему да тако говори, помислио си тада, али шта ће бити ако ти не можеш више и боље од овога што си ура-

дио. Или можда ТМ зна да можеш више. Зашто би иначе губио време са тобом. На та питања никада ти нико неће одговорити.

Схватићеш да си погрешно и да си сам себе довео у глупу ситуацију. Ако имаш такво мишљење о својим рођацима по перу зашто им читаш своје приче и тражиш од њих мишљење. Било како било први пут ћеш дати себи за право. Бићеш убеђен да си написао добру причу. Као целина она шаље неку поруку, а ти одавно желиш да баш то постигнеш. Имао си у глави причу, конструисао си њену структуру, смислио дијалоге и, први пут, избегао симболе. Зашто да их трпаш, да трагаш за њима и разбијаш главу где ћеш да их стављаш. И да никада не будеш сигуран да си све добро урадио. Прича ће ти тако стално измицати и на крају неће личити ни на шта. Лепо ти је још одавно ТМ рекао да симболика одбија читаоца, досадна је ономе ко чита причу. Решио си да на следећем састанку све то објасниш, али ћеш ипак размислити и одлучити да то не чиниш, јер нема смисла.

Читаћеш Кафку, Камија и Сартра. Нарочито Кафку. Опет та проклета симболика.

Нећеш више никога да слушаш како треба да пишеш. Почеће да те жестоко нападају, а ти ћеш им то дозвољавати, али и даље ћеш терати по своме. Радићеш како ти мислиш да је најбоље, ма колико пљували по теби. Баш због таквог става све више ћеш уживати у писању. Увече док будеш седео крај отвореног прозора, а свеж ваздух ти буде расхлађивао ознојено чело, осетићеш оне кратке тренутке задовољства што си изабрао тај пут у животу. Трновит је и није још потврђен успехом, али рађа у теби осећање да правиш нешто што ће вредети и да је тренутак испуњења твог сна све ближи. Ухватио си себе како се у машти видиш као познатог ствараоца коме се диве. Јер, то тако иде са писањем. Довољно је да напишеш и објавиш збирчицу песама, књижицу афоризама или ти штампају по часописима неколико прича, ти си већ почео да живиш у илузији да ће се твоје име наћи међу именима оних којима си се некада дивео. Врло добро знаш да то што прижељкујеш не може тако лако да се оствари. Али ти сањаш тај сан. Искусио си већ да списатељски посао није весело и да је тежи од мануелног рада. Немаш ни илузију да ће ти твој рад, чак и када успеш, доносити славу, почаст и пријатан живот. Али ти си убеђен да ће једног дана, успех доћи сам по себи. И наићи ће сасвим случајно и неочекивано.

Полица изнад твога стола је све пунија исписаном хартијом. Избегаваш да гледаш на ту страну, али она је ту и чека те. Све ћеш то морати да средиш, обликујеш и претвориш у нешто конкретно. Зато ћеш, по ко зна који пут, почети да уводиш ред у свој живот. Устајаћеш рано и после умивања и кафе седати за сто. Прочитаћеш сваки лист, сваки пасус по неколико пута. Натераћеш себе да анализираш, да одбацујеш и да стално имаш на уму да у ономе што пишеш узрочно последичне везе нигде не буду изостављене. Одбијаћеш да размишљаш о томе да ли си некога увредио описујући га. Нећеш много марити да ли ће се препознати и наљутити због тога. Удаљићеш се и од ТМ и тако ослободити његовог притиска.

Настојаћеш да се осећаш као прави писац и никада више нећеш да се упиташ да ли само губиш време пишући када ти живот нуди толико других ствари. Ослободићеш се и оне погубне сумње да ниси у стању ни у шта да проникнеш на свој начин, јер су већ то други урадили. Намерно нећеш ништа да читаш како те то што прочиташ не би збуњивало и обесхрабривало. Стално ћеш себе убеђивати да си на добром путу. Схватићеш да је највеће твоје богатство материјал који поседујеш. Зато ћеш као најдрагоценију ствар да чуваш фасциклу са скицама и белешкама.

Завршићеш гимназију и кренути на студије у Београд. Пожелећеш да студираш књижевност, шта би друго. Али нису те примили, па си уписао права. Кева је била одушевљена, већ је у теби видела успешног адвоката или угледног судију у вашем малом граду. Неће ни сањати да ће теби бити свеједно шта си уписао, ионако ниси имао намеру да студираш. Попећеш се у воз са чврстом намером да се никада више не вратиш у свој родни град, јер га мрзиш иако ти он ништа није скривио.

У Београду ћеш у почетку бити усамљен и потпуно изгубљен. Питаћеш се да ли у овој џунгли човек у било чему може да дође до изражаја. Колико му то времена треба да исплива на површину успеха у било чему? Бићеш обесхрабрен и разочаран.

Али једног дана опет ће се у твом животу појавити ТМ. Он студира књижевност и уређује један авангардни студентски лист. Састајаћете се и водити дуге разговоре о твојим

дилемама и недоумицама. Он ће ти потврђивати или оспоравати њихове вредности. Зачудићеш се када ти каже да је та растрзаност која те је захватила добра за тебе, јер ћеш почети себи да постављаш многа питања и да о њима размишљаш и изводиш нове закључке. Мораћеш много тога да промениш у животу и да се прилагодиш овом новоме у великом граду. Рећи ће ти да та питања и недоумице мораш стално да носиш са собом, али о њима можеш да пишеш само у свом дневнику, оне нису за приче.

Осим тога буди срећан што живиш у великом граду. У овом мноштву и разноликости живота даје ти се прилика да уочаваш. Много тога има овде да се види. Не затварај очи ни пред каквим призором. Наићи ћеш на много несрећника, посрнутих бракова, очајних стараца, разочараних љубавника, усамљених и промашених људи. Сви они живе у нади да ће се нешто у њиховим животима променити и да ће све опет бити добро. То те је натерало да опет узмеш оловку у руке. Убедио си себе да зло неће устукнути пред добрим, па тако и пишеш. Никога не сажаљеваш, јер живот је суров. Опет грешиш. Пишеш о мрачним странама живота у великом граду, а не схваташ да постоје и срећни људи и да и о њима треба писати.

У Београду ћеш упознати студенте од којих се многи као и ти баве писањем. Састајаћете се у кафани поред студентске мензе. Од њих ћеш научити понешто што до тада ниси знао. Ваши разговори биће испуњени причама и анегдотама о писцима, па ће испасти да је цела наша књижевност заснована на скандалима и егоцентричном понашању писаца, а не на окапавању за радним столом. Помислићеш да је скандал најбоља улазница за круг оних оних о којима се говори и чији се сваки корак прати с пажњом. Да је тако ти би још у свом граду постао славан.

Читаћеш им своје приче, препираћете се и свађати. Срећаћеш овде свакаке ликове - од тоталних незналица до паметних момака који знају много више од тебе. Читаћеш Едгара Поа и Лотреамона.

Променићеш факултет и почећеш да студираш књижевност. Кева ће се избезумити што си одустао од тога да будеш правник. Њен сан ће остати неостварен.

На новом факултету сретћеш људе који озбиљније гледају на литературу. Више времена ћеш проводити и са ТМ

који ће се искрено обрадовати твојој одлуци да у животу радиш оно што волиш.

Нећеш престати да пишеш, али неће ићи баш глатко. Тврдоглаво ћеш се држати своје омиљене теме – сећања на детињства. Нећеш послушати ТМ да то не радиш. Ипак ћеш смислити да та сећања не буду носталгична, већ ћеш гледати да враћањем у детињство не потискујеш оно што сада доживљаваш. Настојаћеш да успомене и тренутну реалност натераш да се смењују и преплићу, па ће испасти оригинално. А и мотиви ти неће недостајати.

Твој живот у велеграду биће испуњенији и динамичнији. Доживећеш и прво сексуално искуство што ћеш сматрати великим догађајем у животу. Само када се у мислима вратиш на своју породицу сва твоја задовољства се одмах истопе. Јер, ћале и кева су догурали до развода, а брат је дубоко загазио у дрогу.

Избегаваћеш да пишеш о њима, али ће ти се они ту и тамо наметати. Ти ћеш покушавати да се удаљиш од њих, да не будеш субјективан, али ће то ићи тешко. Исувише ти је то блиско, јер све што си проживео било је заједно са њима. Зашто би жртвовао своје најдрагоценије емоције. Када коначно решиш да напишеш причу о њима, замислићеш једноставну фабулу: то је брачни пар који један другог не разумеју. Отац мрзи кућу, сметају му жена и деца. То је био онај површински слој. Остало ћеш психолошки изнијансирати чиме ћеш причу дати дубље значење. Једино ће ти при писању сметати твоје саосећање са њиховим судбинама. Ипак се ту радило о оцу и мајци. Твоја самилост и разумевање протежаће се на оба лика и поред њихових мана и грешака из којих ће произилазити њихово трпљење и патња.

О брату нећеш бити у стању да напишеш ништа. Неће у теби постојати речи за то. Гледаћеш у празан папир и на њему видети његово лице које све више личи на шмиргл папир.

Највише мука ћеш имати када будеш писао о свом првом вођењу љубави. То је за тебе био незабораван догађај и најузвишенији чин у животу. Хтео не хтео нећеш моћи да побегнеш од емоција. Сећаћеш се и најситнијег детаља, нарочито свог узнемирења после тога. Стално ће те опседати питање: зашто је за остале људе такав догађај у животу сасвим обичан, а ти си га доживео као нешто посебно и узвишено.

Све што урадиш показаћеш ТМ без снебивања. Он ће ти враћати рукописе, кориговати грешке и нелогичности, указивати на стилске недостатке. Једног дана узеће две твоје приче и не говорећи ти ништа однети са собом. Питаће те

само да ли се слажеш да ако је потребно он нешто дотера и преради.

Приче ће бити објављене у једном студентском листу. То ће повећати твоју вољу и елан да ствараш али ће проћи доста времена док се твоја следећа прича не појави у једном првом књижевном часопису.

Бићеш већ потпуно упућен у писање кратких прича, али то неће бити довољно. Западаћеш у стваралачке кризе када ће ти све што напишеш изгледати лоше. Доћи ће и они најтежи тренуци када ћеш размишљати има ли смисла настављати. Опет ће се јавити оно онеспокојавајуће питање о томе да ли постоји ишта вредно о чему би могао да пишеш и, ако га има, није ли то већ неко одавно објавио свету. Дуго нећеш моћи ништа да објавиш и већ ћеш помислити да су већ сви заборавили на тебе.

Обесхрабрен, посветићеш се студијама, бубаћеш о коренима речи, пореклу словенских азбука, правилима стандардног језика. Полагаћеш успешно испите. Једино ће ти при томе сметати помисао да све то радиш да би избегао да пишеш. И нећеш дуго да издржиш.

Поново ћеш почети да пишеш, јер ти без писања не можеш да живиш. Посумњаћеш да си скрибоман и зато ћеш, ни мање ни више, покушати да напишеш роман. Бубајући за испите сазнаћеш много корисних ствари о томе како се то ради. Ипак нећеш бити сигуран да ли је то довољно. Смислићеш у глави сиже, али са композицијом и структуром целине нећеш бити начисто. Бићеш свестан да се упушташ у велики посао који ће захтевати многа одрицања. Пристаћеш да изгубиш девојку, пријатеље, душевну равнотежу и миран сан. Али ти си писац и ово ће бити твој највећи подухват.

Кренућеш у ту авантуру држећи се модела и композиција неколико романа које си сматрао да могу бити модел који ће ти помоћи. Понешто ћеш морати и да украдеш из њих. Тако ћеш за неколико месеци имати написан роман. Бићеш свестан да је оптерећен многим недостацима, али бићеш задовољан, јер си га ипак написао. Препознаваћеш шта је туђе у њему, али те савест неће много мучити, јер и други то чине. Гледаћеш у ту гомилу исписане хартије и учиниће ти се да ту има много доброг и оригиналног што код других младих писаца нема. Ако ништа друго први пут ћеш осетити задовољство, јер си истрајао до краја у својој намери.

Подсвесно осећаш да долази тренутак када ће твој труд бити и награђен за то дугогодишње мукотрпно бављење овим ђаволским послом. Као да ће ти нешто говорити да ће баш то бити књига коју ће једног дана неко држати у рукама и питати те да ли сте још од малих ногу планирали да постанете писац? То ће те питати. Да га не разочараш нећеш му казати истину. Јер, од свих могућих снова о будућем животу ни на првих двадесет места код тебе није постојала помисао да будеш писац.

На твоје велико изненађење једног дана ће те позвати у једну издавачку кућу и затражити да им, по свом избору, саставиш збирку прича. Бићеш изненађен преко сваке мере. Посумњаћеш да је ту ТМ умешао своје прсте, али ће он, када га будеш питао рећи да са тим нема ништа. Ипак ће ти много помоћи да изабереш, средиш и дотераш оно што је најбоље од твојих прича. Иако си имао материјала за три збирке прича, ипак си био свестан да су многе биле невешто написане, неке и недовршене. Ипак осетио си да њихова вредност лежи у твојој искрености што са друге стране и није било пожељно, јер искреност је у суштини груба и стално се намеће писцима који имају шта да кажу, али не налазе прави начин да то учине. Дуго ћете се ТМ и ти мучити да многе ствари исправите и доведете у ред. На крају ћете направити најбољи могући избор и књига ће бити објављена. Најћи ће на добар пријем, а ти ћеш стећи глас младог надобудног писца.

Убрзо ћеш схватити да једна објављена књига прича још не значи ништа. Зато ћеш упорно радити на свом роману и после годину дана ће и он бити објављен. По много чему ћеш осетити да си пробио лед. Све ће сада ићи много лакше. Затражиће ти и други збирку прича и ти ћеш им је припремити.

Једног дана ће те посетити мајка. Загледаће се у твоје подочњаке и завртети главом. Рећи ће: „Сине, присети се само како си студирао права. До сада би био адвокат, тамо доле у нашем граду. Цењен и богат“.

Одговорићеш јој: „Кево, али ја сам одувек волео да пишем. Знаш и сама!“

То за њу неће бити прави одговор. Рећи ће ти: „Ма, у реду је то, немам ја ништа против твога писања, али бити адвокат је сигурно много боље“.

Недељко Бојдановић

ДВЕ ПРИЧЕ

ПОРТРЕТ

Одавно је већ био познат сликар кад су приметили да међу његовим бројним платнима, цртежима, скицама... уопште нема портрета. Додуше, тешко би се и описало то чега у његовом стваралаштву има, да би се дошло до сазнања чега нема. Јер, у најбољем случају, свако би рекао да је видео слику, али нико није могао именовати шта је на слици. То, уосталом и није било најбитније, јер је сусрет с композицијама које су излазиле испод његове руке био довољан за ликовни доживљај. Нико ту није тражио препознавање реалија простора, иако је свака слика нудила парче света згуснутог у боје које су могле означити и блискост и даљину, и сенку и засенак, а топлина и неподатност с подједнаком снагом су проговарале. Чак су му и наслови, односно имена, слика попут Варијације, Поглед, Одговор, Обележје... остајали изван коментара. Просто, он није био сликар за препричавање. Портрет је нешто друго. Он се не може подразумевати. Он се мора препознати.

Понекад је послушкивао шта и други о томе мисле, мада никада није држао ни до чијег мишљења, поготову ако се ради о каквом тумачењу слике. Сликарка Бранка говорила је (а о томе је читао недавно, из књига које су о њеном сликарству излазиле после њене смрти) да је за портрет неопходно да се осети линија, да се постави арматура... Али он није волео цртеже, а Бранку није познавао.

Један пријатељ признао му је да је намеравао да му повери сликање сопствене кћери, и то у оном раздобљу кад женско чељаде престаје бити дете, а још није постало жена. Хтео је сачувати и овековечити тај тренутак кад је кћи на прагу, кад се спрема да изађе из куће и пође у свет. Као и сваки родитељ, зна да је ћерка туђа срећа и да ће с богом и са срећом кад-тад отићи за својом судбином па је хтео да у кући остане њен најбољи део: лик девојчице којој су се до дана данашњег само радовали, без икакве посебне брижности, уз понеку стрепњу за време дечјих болести, и назеба, углавном. Али, знајући да он не ради потрете, или, просто,

видећи да испод његове руке није изашла ни једна таква слика, није се усудио да му такав труд затражи. Из тога што се, после вишемесечног странствовања, кад их је посетио, његов поглед дуже задржао на девојчици, понадао се да је то можда сликарева потреба да уочава промене, али преварио се. То му није повукло руку на потез.

Одбијао је и службене понуде, чак и у временима када је једва покривао животне трошкове и кад би му посао могао бити богато награђен. То је водило и неким тумачењима, од којих га је спасавала чињеница да никад није сликао портрете па неће ни сад, што се с обзиром на бурна времена и на смене појединаца на врху показало као мудро провиђење, као спас од нежељених последица политичке природе.

Његова је слика бивала једноставна као живот, као ди-сање, као протезање удова при јутарњем буђењу кад се још не зна да ли оно што се чини припада сну или јави. А портрет, он обавезује. Они који га очекују, траже сличности, плаћају могућност препознавања. И обавезу да оно што треба да се види буде – за нијансу макар, лепше од оног што је понуђено за сликовање. То је, за њега, било понижавајуће, и одбојно.

Није да он никад није гледао туђи лик и да није бивао потпуно свестан шта и како мора урадити да би му слика успела. Чак је такву слику и видео у мислима. Били су то разни ликови: старца и старица, одраслих људи и жена, у различитим положајима, у послу и у „бираним” позама, различитих црта лица, различите доби, линија и боја очију, усана, образа, косе и главе у целини, па и оних валера који долазе као одговор на неку животну или тренутну упитност, као смешак, мргода или зазбиљеност, кад се „насмиева брком и обрвом”, или румени од погледа; кад се страх покрива трепавицама, а дрхтај браде решава стезањем песница... На изложбама је с посебном пажњом студирао туђе портрете и тражио у њима нешто, а шта – то није говорио, нити су га други о томе питали. Могао је и по сећању поновити виђено, толико би га се доимало то што се људског лица тиче. Све је то знао и могао представити, али кад год би покушао да неки лик ослика, испод киста појављивао се његов сопствени лик који никако није хтео да види насликан. Нарочито је остајао збуњен кад је у осами, не могући да заборава нечији поглед из многобројних сусретања, хтео себе ради да стави на платно, а онда – још страшније – из женског лика почне да израња његова физиономија. Додуше, то и

није бивало тако, то ни један гледалац и проматрач слике не би уочио, али је довољно што се њему чинило, и у таквим би тренуцима прекидао рад и ништио започето. Зачудо, никад се није препознавао у портретима својих родитеља. Или су му они били стварно далеки, или није умео да их довољно добро скицира. Није се сетио да се то можда дешава само са ликовима оних особа с којима је имао нешто нерашчишћено.

Како то, скоро да је изговарао, да у свакоме види себе. И откуд та веза, откуд немоћ руке да се удаљи од сопственог тела. А да је макар један портрет довршио, свако би, мислио је, ту сличност протумачио једино као самољубље, као натурање сопственог бића моделу (знао је, додуше, и оне фразе о уметницима да: што год сликаш, себе сликаш; кога год глумио – глумиш себе и сл., али му се то чинило превише грубим и превише рационалним, иако таквим изјавама није могао одрећи извесну истинитост). То себи није могао допустити. У исто време није се могао ни одрећи потребе да се макар кроз туђи лик изрази. Све је то, изгледа, било изван слике, и бојао се да ће га почети спутавати, да ће му се наметнути као мисао, као разлог, што може бити само на штету ликовног резултата. Зачудо, никад није помислио да то садржавање себе у нечему, то препознавање себе у другоме и не мора бити трагично. Зар није и Мона Лиза у некојим тумачењима била пројекција Давинчијеве фацијалне структуре, па јој нико не одриче снагу и лепоту, и није зато мање слика него пре таквих открића.

Збило се и нешто у што би мало ко поверовао, а уплашило га. Волео је да обилази места где се слике гледају свечано. Тамо би дуго остајао и прелазио преко зидова као да их је читао. На извесном одстојању посматрао је Тајну вечеру. Дотад је веровао да је та слика вечна и да њој ништа не може додати ни одузети, да се ништа и не сме на њој радити. А онда... У једном тренутку, један му се од апостола окренуо, и погледао га. Једва да се нешто померило на фресци, али он је спазио очи које више нису гледале у централну фигуру композиције, већ у њега. И те су очи као његове, то су биле његове очи, и од њих се уплашио. Укочио се, а и светац се смирио. Само као да је нешто прострујало храмом, и као да се неки мирис појачао, а онда нагло изгубио. Знао је и о коме се апостолу ради, и никад се више тај лик није тако понашао, ма колико се он приближавао или удаљавао слике. Нико га више није морао погледати па да схвати ко је и где му је

место. Али сад више није могао сликати ни себе, јер не би могао заобићи апостолски поглед који није могао одвојити од свог лика.

Није се он одрицао себе, управо срећан што се дешавало да без икакве свесне потребе ради тако да су га сматрали срећним што је могао сликати непоновљиво, али се бојао могућности да се уместо препознатљивости руке, стила, душе и бића не појави његов људски лик, његов одсјај, као мртва природа на туђем образу.

Своју муку, дабоме, никоме није саопштио, али је временом постајао свестан да је се неће моћи ни решити до ли покушајем да је превазиђе. Да наслика што наслика, па ако мисли да нешто треба скрити, да то и уради дорадом површина са којих се мора повући. Такве слике није ни морао излагати јавности: довољно је да победи сопствени осећај и да мирно може приступити новом захвату. Зна да је досад најбоље такве своје запитаности решавао дугим посматрањем и анализама сваког милиметра покривеног бојом и сенкама. Да би и овога пута тако радио, морао би, најзад, сачинити неки портрет, па отпочети трагање за сопственим присуством на њему.

Кад би, а и то је избегавао јер му је личило на догађај са социјалном подлогом, радио групне портрете, односно слике на којима се ипак морало појављивати лице, и то увек више од једног, та му се бојазан није јављала, нити је себе препознавао. Очито, лакше му је било скрити се у гомили, али му није јасно зашто се уопште морао крити. То је било питање на које није знао одговора, јер се није могао сетити ни једног случаја да се у детињству крио: ни из страха нити из ината. Да ли се сада, можда, боји својих слика, свога ликовног доживљаја или личнога испољења? Ако је тако, онда је то казна што је тога постао свестан.

Размишљао је и о томе да је целокупно сликарство настало да би се сликарево биће могло скрити у ономе што је насликано, и да је лепота слике израз тога бега од себе, у нешто што је као изван тебе, што стане наспрам тебе (између тебе и света, као заштита!) и тако остане и онда кад се сасвим помериш са света.

Зато ваља сликати тако да се превазиђе свака могућност препознавања.

Још једном је осећао проклетство да мисао смета сваком ликовном изразу и да објашњење убија доживљај.

Почеће друкчије. Насликаће себе, али без икакве могућности за препознавање. Онда ни једну сличност неће морати да оправдава, јер ће је сама слика признати, али само ће он знати да је тако.

Данас се сав препустио руци. Решио је да уради свој портрет. Над платном је настао плес кичица и пести, померао се у сваком зглобу, од рамена до чланка на прсту (а све се то осећало и у струку и у коленима), и ни један зглоб није знао шта следећи смера, и како ће се покренути; пратио је те покрете и био их свестан, иако на платну није остајао никакав траг. Његова мутна белина као да му се ругала. Боју није захватао, већ му је она цурила из саме замисли лика над којим је убрзано (у муци) треперио, скоро као да истиче из самих очију које прате покрете. Као да је нешто препознавао, и једва, али узбуђено изговарао је:

– То сам ја, то сам ја, – али пред њим, на платну, није било ничега.

(2010)

ОДЛУЧУЈУЋИ РЕЗ

Нема га. Касно је да ретке путнике који су сишли на станици запиткујем јесу ли га видели у возу. Док сам размишљао да можда није сишао с друге стране, путници су се разишли. Трагати за њима било је бесмислено. Кад је локомотива повукла оно неколико суморних вагона у ноћ, видело се да ни са оне стране перона нема никога.

То није могло бити случајно.

Упркос необузданости духа која се јављала у његовом раду, нарочито у почетку када је тема још била недефинисана, док се још кувала – како је говорио – све друго: и пут коначном обликовању – које је тако дуго и прецизно трајало да је само за њега нешто могло бити „у раду“ док су други у свакој фази могли потписати да је дело готово; и ред у животу изван атељеа; и породичне обавезе, као и договори с пријатељима – све је било јасно и строго. Речено се извршавало. А ништа није било речено узалуд, ако није промишљено и веровано. У поузданост и предвидивост следећег корака није се могло сумњати.

А зашто сада..., како се то одједном променило..., и како даље – то је заиста било главоболно. Заселак у подгорини где

му је атеље нема телефона (он је то избегавао јер му је могло реметити рад и размишљање; зато се, ваљда и изместио из градске буке и гунгуле, а можда је то било одређено и близином каменолома одакле се снабдевао великим каменим блоковима које је касније клесао). Његова ћудљивост ишла је понекад дотле да се радо придруживао радницима у каменолому док су одвајали велике комаде, пратио њихов рад, покрете, ломљење камена, често у необичном комаду стене видећи неки облик који се у њему крије и што би могао бити кип, због чега су га радници и задиркивали:

„Маестро, говорили су, би ли би ти могао од овога направити једну снашу, онако zgodнију, за сељаке... и раднике... Треба и њима нешто лепо... Мало мекше и мало топлије од мермера...”

„Тога ви имате у кући, – није им остајао дужан, – али треба ту вешта рука...”

Због тога му је управа дозвољавала да једном годишње одабере комад који му одговара и он му је бесплатно допреман до атељеа. А и тај његов атеље сматрали су својим (он је доиста био на њиховој земљи), па су и своје госте упућивали да га посете и увере се у квалитет камена који је каменолом нудио. Оно што је од камена настајало, у шта се мермер под његовим рукама претварао, није их се много тицало.

Суседи су знали за његов животни и радни ред, и нису га узнемиравали без потребе, и без његовог позива, па се могло догодити да и не приметите ако би му се у атељеу нешто десило.

Док ми све ово пролази кроз главу, он је, смирен и смирен, већ био у сну, на прашњавој фотељи у дну атељеа, где је често знао отпочинути, нарочито кад је срећан и намирен.

Тако је било и овог пута.

Целог дана гледао је шта то недостаје кипу названом „мајка”, још давно, док је громада мермера била пред самим вратима атељеа, иако га је мучило питање да ли се ту ради о „мојој” мајци или о мајци уопште. За ову другу имао је решење јер је громада омогућавала да формира наручје, и одојче у њему, али се страшно бојао да на крају то не испадне копија најпознатије мајке света, а за ону прву, од које страх није био мањи, јављала се велика обавеза да начини нешто што неће личити ни на чију мајку, осим на сопствену, његову. Ону, коју, после, кад буде излагана, свако може сматрати својом. Све што је знао, читао и видео приказивало је бригу. Како да уради нешто што ће кип лишити те сугестив-

ности?! Што год је знао као причу, што је год знао као песму, а тицало се мајке, приказивало је мајку патницу. А он хоће кип на коме изглед неће бити паћенички.

Кип није могао да доврши другачије но финим глачањем већ постигнутих контура, али се бојао сјаја који би се могао појавити као завршни облик, а сјај му никако није одговарао. Мајка која би изашла из његових руку морала је имати нешто више од сјаја, а да, опет, то не буде бљештавило... Додир с материјалом морао је задржавати длан, а не да се додирнута површина хладно под њим измигољи... Било би то светогрђе које не би могао прихватити.

Ваљало је учинити само још један рез, један засек, да се негде стругне турпијом или кљуцне длетом. Кажу да и бог изузетне обележи, те они после имају моћ која многим није ни доступна, ни знана. Тражио је и тражио. Помишљао је да, као што жене, због урока, и на најфинијем ткању оставе неку фалинку, како би се ђаво баш у њу загледао и испустио из вида целину, и одвио се од лепоте на којој би им нешто могао напакостити, тако и сам поступи. И њему је падало на памет да макар тамо где нико не би погледао, можда у подножју, начини неки засек који би га ове море ослободио. Тај тренутак, када ће тражење, надао се, најзад престати, трајао је читав дан: пажљиво је одмеравао све наборе, усеке, превоје и прегибе, сва видна и једва приметна удубљења, сразмере истурених тачака лица и удова и нигде се не нађе то место које још треба дорадити. Нешто што би променило постојеће, а не би тражило да само потом буде дорађивано. Бојао се и јачине ударца по длету које би створило засек који се после мора обеснажити укупном прерадом облика. Много пута обилазио је статуу, спуштајући нежно длето на поједина места као да хоће да убоде глатку површину замишљеног тела, али тело није одговарало, није се радовало длету нити се чуо тупи удар дрвеног бата у другој руци, која је већ дуго подигнута, у замаху, спремна на удар. Није то било оно што је тражио и што би га намирило.

Видео је да дан пролази, да ће воз ускоро, и да више ништа не може урадити. Нити оставити за други дан. Гладан, измучен и већ обамрлих удова једва се држао на ногама. Из далеког и нејасног сећања почеше му се јављати слике мајке са последњих сусрета, за које више и не зна кад су се догодили. Вероватно још у далекој младости, негде на прелазу из детињства у дечаштво, кад мајка више није била лепа, јер ју је болест сваким даном обезличавала. Виђао ју је једном не-

дељно, кад из вароши где је учио школу, дође за храну и преобуку. Све чешће ју је затицао немоћном и невољном. Једва је могла да говори, а кад није могла ни да га помилује, стављао је своју руку у њену и тако се с њом састајао. Тако се и растајао. Сада та рука држи чекић и не зна шта би с њим (како да повреди лик који је годинама обликовао, извлачећи га из сећања, из душе, из камена..., одакле ли, сам ће бог знати?!). Лута некуд, у нигдину, а њен лик му измиче, и то време, и стисак који никако да се осети...¹

Трже се кад му длето само испаде из руке, уплашен да је можда повреда од његове оштрице незалечива. С неким осећањем знатижеље и страха подиже длето и истресе мермерну љуспицу која га, кроз откопчану кошуљу, беше погодила посред груди. Као да га нешто пецну кроз саму свест која већ беше на смирају. Онда руком пређе преко мермерног образа и заустави се. Ту где је длето пало, остало је нешто као јамица на образу. Сасвим довољно да помисли: то је било то. Али онда поче да претура сећање – да ли је мајка имала јамицу на образу. И не сети се. Не памти је насмешену, а све време бежао је од могућности да је начини увела лица.

Ту је и заспао.

Тако смо га нашли.

Пробудили смо га у неко доба ноћи, светлима својих лампи, јер у атељеу није било другог видеала, зато је и радио само обдан. Једва нас је препознао, а могуће је и да смо га уплашили:

– Па где си?, препали смо се да си, недајбоже, мртав?!

– Ма какви, ове сам ноћи био живљи него икада.

И онда, некакo свечано, скиде плахт са скулптуре. Указа се жена под млечном светлошћу наших лампи. Као да је мермер оживео.

– Моја мати – рече! – гласом који од њега никад нисмо чули.

Њен пробуђени лик био је сушта супротност његовом измученом лицу. Загледали смо је одасвуд: сјај наших светиљки стварао је сенке, које су се непрестано померале,

¹Ни он ни ико други, није могао знати, да постоји једна песма која ће много касније бити написана, такође посвећена мајци: „Тебе нема где сви мисле да јеси, / само ја те видим на ивици бескраја / обучену у боје завичаја...“ Песма се завршавала тако, као да неко проноси „...јутро понад куће, / да л отуд видиш да ме / сплело и прошло и будуће, / па никако да изговорим / то једино / то немогуће“.

умножавајући осећај новине са сваким покретом светла. Много јасније, и изразитије, него да је дан, и да је одасвуд била иста призорност. Скоро да смо сопственом руком образовали игру светлости и сенки, и то пред његовим очима, у којима се доскорашњи сан мешао са оним што види. Случај је хтео да се не сретнемо за дана, већ обноћ кад смо сами око кипа стварали светлост и тако га са сваком сенком упознавали.

Ништа, ипак, не остане неплаћено, а он најбоље зна колико га је коштао онај последњи рез, када се љуспица с мајчина образа, не већа од бистре дечје сузе, пресечене на пола, сама откинула и одлетела у зрак, пецнувши га посред прса и остављајући га пред осмехом којим је, најзад, био потпуно задовољан, иако се не сећа да се мајка икад смејала.

(2010)

Овим причама часописи Бдење (Сврљи) и Истиок (Књажевац) обележавају редак јубилеј свога сарадника др Негељка Бојдановића – 60 година од појаве његових првих песама (Гледишћа, Ниш, мај 1958).

Из историје случаја: аутор нам је, на нашу заједничку молбу, за ову прилику понудио две приче, да сами – као уредници, земљаци и његови пријатељи одаберемо по једну за часопис који уређујемо. Одлучили смо да их не раздвајамо, као што ни аутор није одмеравао с ким ће и како – више или мање – сарађивати (родно село му је између наша два града, јовор му је исти, био је члан заједничке редакције..., објављује у оба гласила). Решили смо да приче иду заједно, у оба часописа. Надамо се да нам ни читаоци ни аутор неће на томе замерити. Јесте то необично, али није немогуће, као што је и истрајности проф. Бојдановића у науци и књижевности несвакидашња – плодна и вредна; необична и неседична (за шездесет година рада више од 60 наслова, што ауторских, што коауторских, што приређених књија), а и по броју прилога у нашим часописима сада у водеће ауторе.

Честитамо!

Радослав Вучковић
Обрен Ристић

Милушин Лујо Данојлић

БОЛНА СНОВИЋЕЊА

1.

Мудра змија и праисторијска мачка
Опрезно се крећу кроз шуму векова
Једино оне знају Божији наум
И од чега је сачињен људски ум.
Само се питон са мудрошћу носи
А жута мачка Сунце приноси
У празном простору умире јека
Из које се рађа и зора нашег века.
Чија се сунца нижу на врежи,
Дулеци жути, лампе јесени.
Пођи за мачком, она добро зна
Како се добија са небом веза,
А питон мудри, богова глас,
Не опажа нас, ал` не може без нас
Без старца замишљеног на стени
Док постаје сенка сопствене сени.

2.

Ливадом тече поточић
И мој живот отиче са њим.
Мрачна везо, са Доњим светом
Што нам поново враћаш хаос
И зле мисли спираш са света
Очисти и моју отровну душу
И поведи ме, водо, до воденице
Која меље расуто време
И стално га враћа на почетак,
Мислиш да је нови, а увек исти
Као и крај у који нас враћа
Пун бола и несрећа.

3.

Онај Четврти из Апокалипсе
Вранац је који доноси смрт
Пошто нас претходно све упрегне
У црне кочије за погребе.

Понекад ђаво на њему јаше
И мами прелепе девојке
Нудећи им црвене јабуке
Из раја, свеже, тек убране.
Онај Четврти са неба долеће
Заједно са међавом и мраком
Уз пут тамани уцветале звезде
Правећи хаос у свемирском реду.
На црном коњу дојаха и песник
У време некрштених дана.

4.

Ти који долазиш на Црном Коњу
Прескачући ватре по брдима
Шта то ноћу доносиш добрим људима
Којима под јастуком спавају змије
Неуништиве и пуне отрова.
Њима клетве нимало не шкоде
Као ни Коњу који прескаче ограде
Док севају муње и пљуште кише
На обалама где сељанке перу веш
А рибе се праћакају као голе жене
И прескачу људске лешеве подављене.
Ти који долазиш на Црном Коњу
Јави Господу шта на Земљи виде.

Ранко Павловић

МАЈСТОРИ И МАЈСТОРИЈЕ

КРЧМАР

Петог дана по његовој смрти, крчмарева супруга је, међу рачунима, отпремницама, списковима робе и другим папирима, нашла запис исписан дрхтавим рукописом:

„Цијелог живота точио сам и разносио пиће онима који су се веселили или туговали у мојој крчми. Ја никада нисам имао времена за весеље или за тугу, без чега је човјеков живот сличан патњама вјеверице којој би откинули реп. Само понекад, за што ми се ријетко указивала прилика, одлазио сам у мјеста гдје ме нико не познаје и тамо у некој крчми, уз пиће, веселио се и туговао.

Рано сам обудовио и под старост се оженио младом конобарицом. Знао да се за мене није удала из љубави, него да јој остане крчма, али јој опет хвала, јер ми је са душе скинула неподношљив терет самоће у ноћима у којима сам чекао да на врата закуца она несрећница с косом на рамену.

Имам само једну жељу: Нека крчма не буде затворена ни на дан моје сахране, јер има оних који не знају гдје би тада нашли извор весеља и куда би са својом тугом.“

Прочитавши запис, млада крчмарева жена је згужвала папир и принијела га врху укресаног палидрвцета. Затим је позвала човјека за кога је још раније знала да ће бити нови крчмар и потражила кључ да отвори крчму чија су врата затворена оног часа када је стари крчмар предао душу несрећници с косом на рамену.

КРЗНАР

Док кроји и шије бунду за даму у чије нашминкано лице не смије ни да погледа, јер се боји да ће га порцуланском љепотом и охолошћу опржити, крзнара право у очи болно гледа скљокан а негда силан медвјед.

Муф док прави за витке руке бљедолике Рускиње, која поријекло води од старе кнежевске породице, а сада у изгнанству продаје наслијеђени накит да би очувала макар

сјенку достојанства, крзнару се око ногу мотају и оштрим канцама га гребу одавно мртве лисице и ласице.

Даброви и видре, некада вјешти пливачи масне длаке која у себи чува упијене зраке сунца, скачу крзнару у лице док за господина који има пилану и често иде у лов и његову супругу која зиме проводи у швајцарским, италијанским и аустријским Алпама, прави шубаре које на главе стављају само у ријетким приликама.

Зашто мене мрзите када вас ја нисам убио?

Крзнарево питање, упућено кожама што висе око њега, остаје без одговора.

Често помишља да се престане бавити овим мајсторлуком, али када кћери и синови, као да је некакав богаташ, од њега затраже да им набави све оно што имају и њихови вршњаци, лати се маказа и игле.

КЊИГОВЕЗАЦ

Увезује слова, ријечи, мисли.

Међу корице смјешта расцвјетале ливаде, куће са двориштима, брачне постеље, непроходне шуме, затворе са челичним капијама и решеткама на уским прозорима, ограђене високим зидинама с бодљикавом жицом разапетом између кула стражарница.

На ливадама гледа разиграну дјецу, у кућама срећне или несрећне породице (добро је упамтио Карењине на које је будно пазио брадати старац бистрог погледа са задње стране корице), у постелама супружнике који су одавно једно другом постали странци, у густим шумама безазлену дјецу коју вребају канце злих вјештица, у казаматима слушао дубоке уздахе невино осуђених и злурад смијех злочинаца.

Свачега се нагледао и наслушао књиговезац, многе судбине је запечатио међу корице ограђујући њима интимне свјетове од општег лудила, упорно и узалуд тражећи нит за платно у које би укоричио свој живот.

ОЦАЧАР

Очачар воли да сања. Често скаче с крова на кров и по мјесечини чисти одаке. У послу сваки час застајкује и окреће се на све стране, не би ли угледао неку младу даму која хвата

дугме на својој блузи очекујући да ће јој оцачар донијети срећу.

Тако се једне ноћи извукао из сна. Сан остао у кревету, ушушкан сребрнастом маглом, а он са злаћаним прахом звјезданог неба на крилима, лети над пољима, шумама, језерима, у сусрет...

И онда се тргне: коме или чему хрли у сусрет? Сну који је остао у кревету? Себи који је и тамо и овдје? Свијету који је онолико његов колико је он његов?

Онда се сјетио: хрли у сусрет мисли која се, прије њега, извукла из његовог сна.

Тамо са десетог крова смијешила се и лијевом руком махала млада дама, држећи прстима десне горње дугме на блузи.

– Бићу ти жена – викала је и топила се у нити мјесечине које су премрежавале уснули град.

ПОТКИВАЧ

Досадило му да поткива коње, магарце, мазге и муле, плашио се да на потковицама које им је прикивао на копита и његов живот разносе прашњавим друмовима и врлетним путељцима кроз шумски густиш, па се мануо посла који је наслиједио од оца, очевог оца и оца очевог оца.

Од тада је повоздан сједио испред поткивачнице по којој се већ почела хватати паучина. Када би видио некога да му прилази водећи коња за улар, показивао је руком да га заобиђе у широком луку.

Сједио и размишљао.

Онда поткивачу једном паде на ум мисао да би било добро да потковицом заштити табане среће, ако једном и она случајно наиђе крај његове поткивачнице.

Ко зна када ће она наићи? До тада би његова мисао о поткивању среће могла да се изгуби у прашини, или да загази у драч, па да тамо њена осјетљива стопала остану на оштрицама трња.

Уплашен, брзо скочи, одреза комадић небеског плаветнила и поче да поткива своју мисао.

Божидар Шујица

ЧЕТИРИ ПЕСМЕ

ЖДРАЛ

Један ждрал одмакао јату напред стреми
Он је горе месечар на јакутској стази
Пахуље запахују пахуље Он лети ташт
Понад свих врхова и пише стихове

Очима у сунце и смрт нетремице гледа
Чита судбину из окренуте шоље језера
Сам себи је слик У сенци Сатурна тамо лети
Понад свих врхова и пише стихове

Пут је далеког века Ноћ почиње од јутра
Зарад везице пустињског зеленила посегло
Је перо Подојте му муње риме Он пише
Стихове и лети понад свих врхова

ИЗЛАЗ

Прелудиј за ненаписану поему

1.

О чему ће певати песници у будућности
На својим зимзеленим језицима?
Да ли ће градити стихове
Као што градитељи тамница
Подижу зидове затварајући ваздух?
Хоће ли бити на страни која губи
И сажалити се на победнике?
Хоће ли грчко искуство препуно
Безосећајне среће богова
Учинити таштину огромним дијамантом
И предати је на чување пролазности?

2.

Песници да би били слободни
Бришите границе свуда
Не припадајте ни свом народу
Ни матерњем језику

ЗА САФЕТА ЗЕЦА

Од мене до вечности
Као од вечности до мене
Глог цвета љубичасти
Љубичасти глог вене

Од мене до искони
Као од искони до мене
Разумевање тек предстоји
Што говоре уста сене

Одавде до звезда
Као од звезда довде
Што се деси тамо
Тамо је овде

Од мене до бескраја
Као од бескраја довде
Јаје производи јаје
Свет у свом мехурићу траје

Од мене до нестанка света
Као од нестанка до мене
Љубичасти глог цвета
Глог љубичасти вене

Александар Сшаменковић

ЧЕРНОМЕНСКИ ЗАПИС

Черноменски запис непознатог витеза од Честина

Док у овој септембарској ноћи титрају ватре агаренског логора, тамо на другој обали Марице и док у свом шатору трезвен седим, не жалећи за последњим врчем пива, плетенком вина или тиквом ракије, које нећу попити, док се нашим логором одасвуд проноси пијани бес лакомислених витезова и велможа у вазалној подложности моме господару кир Јовану Угљеши, деспоту серском, хитам да запишем догађаје који су задесили мог правог господара, великог кнеза хумског Стефана Војислава од куће Војиновића, опустошивши му душу и дом, јер, иако не будући прозорљив, слутим да ће моје земно скончање доћи за који час, тачно не знам, сли созерцавам да није далеко.

И, ево, хитам да обесмртим та минула худа случивања, руком, не смртном, него самртном већ, јер пијани бес серске властеле и њихових клетвеника таштим нехајништвом заглушује, као да ври у пакленом казану над којим се надноси углооко Антихристово лице Агарена, у блеску све ближих муња, за којима јаше, проламајући галопом разговетнију грмљавину, демон наше пропасти, српски и ромејски Ваал и лево од њега црни витез Велзевул, а десно Бастард у пламтећем оклопу.

Но, пре него што тадашња злослучења запишем, укратко да појасним ко сам и откуда овде.

Мене, заправо, сахранише, две године томе уназад, тамо код Честина и издајући ми по реду парастосе, покој души мољаху. Не знају да нисам успоши, макар у овај час још увек не и за много и знатно од године коју ми уклесаше у надгробни камен.

Нема ту никаквог чуда Божјег, још мање дела нечастивог или вешти чаробњачке. Једноставно, забуна. А она се догодила оног часа, када на челу коњичког стега Драгоје Мирославић, челник и ја као стегоноша, испредњачивши, јурнусмо право у величну кљусу Угљешиног табора, састављеног од ромејских проијара и стратиота. Мало се наших извукло из њеног зубатог уједа и пробило натраг, ка логору младог жупана. Нисам био те чести, али ипак ме не убише, но свезаног, као да сам тат, а не витез, изведоше пред Алексија Раула, великог доместика Сера и ту стадох пред срамни избор нове заклетве другом господару или полагања главе на пањ пред орним целатом, поред доместиковог шатора. Било то ниско и невитешки, коли-

ко би сам ђаво пожелео, без двоумице предадох се нечасном чињењу и тако се од тада нађох у војсци Јована Угљеше, деспота серског, и даље као витез, али сада под новом заклетвом, њему.

Моји вероваху да сам пао. Преостали из стега, који се пробише до нашег логора, јавише жупану Николи да сам са другима погинуо од мача деспота серског, коме у овај час још увек служим.

Сећам се како је мој прави господар као ставилац започео на двору императора Стефана, у сенци своје старије браће, господе Милоша и Алтомана. Сва слава, част, моћ и богатство куће Војиновића, којој и моји преци служише као витезови, у дане када наше војске освајаваху, чинило се, на свим обзорјима и међама ка којима погледе и намере упутише велеславни краљеви и самодршци светородне лозе Немањине, велим, целообразна се баштина Војиновића смешила даровитоме Милошу, мудроме човеку, склонијем књизи и чтенију, него ли мачу и јахању. Али, тај господски бисер блиставога ума пребрзо загасну, упокојивши се пре свог зрелог доба, готово младићем још. Остаде за њим да понесе речено сасвим осредњи Алтоман, ни по чему знатан. Да ли по правденој процени Вишње силе, али ни овај не поживе дуго за старијим братом, те свену, још озелен клас неужутео, прибран к роду својему. Остаде само мој господар, Војислав.

Баштина и висока част куће Војинове, великога војводе краљевине и царевине, који беше *dux vexilifer* њенога војништва, велеславни глас и велемоћ њена допаде њему, моме господару или је сам приграби, спутавши у кут и под дувар снаху Витосаву и синовца Николу, законите наследнике. Али, ко му је могао дохакати? Не тек да се господар Војислав ту оставио, него хотећи да земље Војиновића распростре од Дрине до Јадранскога мора и од Рудника и Косова до бановине Босне, расу великог челника Димитрија, властелина Руја Супчића и друге суседне му велможе и учини државу Војиновића највећом и најснажнијом у васионом свету православно крштених.

И то му се записа као грех први.

Сведочим, јер сам, веран као пас, јахао иза господара, не пуштајући га с ока, увек под шлемом и верижњачом, мача спремног и наоштреног, не скидајући са себе тунику боје црвеног кала са знамењем куће Војиновића – златном преломљеном траком и у пољима око ње три млада бела месеца, три брата, синова Војинових, од којих, међутим, у животу и на трону куће остаде само један, мој господар Војислав. Над мојим замком Честином више се није вијорио порфирни стег Не-

мањића са белим једноврато двоглавим орлом Ромејског царства, него калцрверни стег са реченим знамењем куће Војиновића...

Господара сам, као његова сенка од заклетог мача, пратио и на двор, где се, искрено одан, господар Војислав без подсмеха клањао наочитом нашем цару, који достасао телом красан јесте и лепотом мужевног лика засењује сваког другог, али је, како веле неки међу иносима, смислом млад. И мој господар Војислав беше од ретких који автократору чињаху проскинезу без подле пакости и потуљеног подсмеха, спреман да, не посече, него растргне свакога, на којег би му овај преузвишени самодржац само извијеном обрвом показао. Зато, бива, од њега доби титулу кнеза и то великог кнеза хумскога.

Ипак, мој господар, велики кнез хумски Војислав, постави, поред живог цара, себи кефалију, као да је цар и самодржац он сам, а не Стефан Урош Пети Немањић. А кефалија овај беше Милман, крволок, који ојади град рагужански јадам од којег биргери му пиштаху и вапијаху до неба.

А то му се писа као грех други.

А како и не би? Како не би? Јер тај Милман, речени кефалија и ја јахасмо заједно, а скупа са нама и целозбројен заклето стег, предвођен мојим крвним побратимом Драгојем Мирославићем, челником кулским, те он, овај мој побратим и ја, постадосмо очевици свирепих дела Милманових, потпуно невитешких, ми, витезови. Јер овај крвник запустоши онда по селима рагужанскога залеђа, секући, кољући и згарајући. Сељацима је, оштрим мачем буразећи, дроб просипао, сељанке је, јако живину облажавајући, бешчастио, старад вешао, а млад у сужањске вериге путајући, на тргове хумске, босанске и рашке одвлачио, на пјачети катарјској продавао, за галеоне мушку, за нечастиве куће женску. Летину је јео огањ побеснели, стоку и живину наша војска, а клибе катунске млат, маљ и пијук руднички разносише.

Како сада мислим, мој господар платио је, јако праведно јест, зломудреност своју. Довољно сам пута, пратећи га, велим, као његова сенка од заклетог мача, са њиме на двору императора Уроша боравио, да поуздано знам, да нико, али нико на овог пресветлог нашег архонта такав утицај нити моћ сугестије није имао, као мој господар, дотле, да га се, мним, сам автократор бојао и унеколико од овог истога зазирао, те се онај брат охоли и подмукли мога садашњег господара, краљ и савладар нашег цара, човек са лицем лисице, Вукашин, у то доба није чуо колико ћук у глувој ноћи, јако ни брат му, овај Угљеша, серски деспот, ти скоројевићи, синови неког Мрњаве, жупана,

родом из Требиња хумског. У оно доба ови не беху ни краљ ни деспот, а и како би? Све је у челичној песници своје оклопне рукавице држао мој господар, велики кнез хумски Војислав Војиновић, моћнији од самог цара и по истини зборећи, сама власт и држава у царству Срба и Грка. А довољно мудар, пак, да за своју господску главу те круне не пожели, искрено одан круни дома Немањиног. Ипак, сва политика царства у оно доба била је његово дело. Тако, одбивши Угре са севера, будући *legitimus*, у име императора Уроша зарати са републиком рагужанском, јер град под Светим Срђем стајаше на страни зломисленог Лудовика, краља хунгариског. И, мада, по суштини, крајишки властелин, мој господар стави се делом царем изнад цара, државом изнад државе. Разговетно памтим згрануто лице госпара Цива Павла Гундулића, када му је господар уручио грамату, да је носи у Дубровник, Великом Већу, а у којој је, најављујући да из истих стопа полази са целокупном својом војском, а ње је било, додајем, нас око седам хиљада ратника, од чега више од четири тисуће на јаким и брзим арапским коњима, да не прибродјавам и оне заузете око катапултава, покретних торњева са шкорпионима, бобмарди и требушета, дакле са целом том силесијом, велим, из тих стопа, право на Железну плочу, да оплени дубровачку област и да притом ни цркве не поштеди!

Да, тако је написао господар Војислав: „ни цркве нећу поштедети“, а знам и сведочим, јер није писао он, него управо ја, грамотајући оно што је заповедао он, да напишем у његово име, зато што сам међу њему најближим људима био једини, који није био безграмотан.

И то му записујем као грех трећи.

Додајем да је у грамати стајало и то, како ће им узети Стонски Рат, јер је његов, јер је он хумски кнез, док је Стонски Рат седиште хумских кнезова, те је, значи, његов.

Госпару Гундулићу показаше вратнице града Требиња, где се ово одиграло, а господар мој, велики хумски кнез Војислав, додели му пратњу од шездесет врних коњаника, не би ли, ценим, са рагужанских бедема, када овога буду допратили, угледали како светлуцају и бљеском севају верижњаче и шлемови наших ратника, како се на сунцу у живи пламен премећу бодила копаља над њима, жељна њихових цигерица.

Рекох, једини сам међу кнезу најближим људима владао умећем чтенија и вештином грамотног толковања и у томе бејаш врстан јако манастирски дијак или сам преосвећени епископ. Ово је тачно једино гледе његових заклетих мачева, сенки које су га свуда пратиле, нечујне и невидљиве кад треба, а од

којих и сам бејах, велим, једна, мада не она која се за њим пружа и када нема светилника са супротне стране. Господар у господске синове својих вазала, као ни у њих саме, вере није имао, те их је, све до једног, у писарнице и друге дворске уреде смештао, начинивши их казнацима, пехарницима, двородржицама, логотетима, челницима над овим или оним, само не над војништвом, кулама и оружјем, а опет, најповерљивије грамате писах ја, јер је господар њихове носеве држао подаље од онога што их се не тиче.

Међу најближим витезовима кнеза Стефана Војислава, једини сам био господског рода, а зашто је господар баш са мном такву веру утврдио, то ни сада не удем рећи. Заклетих мачева било је, свеукупно, око четири тисуће, али најужи круг, сенке од заклетих мачева, чинили смо тек нас четрдесеторица, док је она која се пружа за господаревим петама и када нема светила са друге стране, могао да буде само један, најчешће мој крвни побратим Драгоје Мирославић. Он, као и сви остали, господаревом су руком и вољом подигнути од нижег рода, од ситних пронијара и простих ратника, понеки даже од сокалника и ослобођених меропаха. Ја сам столовао где сам и рођен, у Честину, замку мојих предака, који тврдињу Честин утврдише каменом још за времена Стефана Уроша Другог Милутина краља, пре него што смо рођени мој господар и ја, а на месту некадашње палисаде, што је исто њима припадала.

Простоме војништву граматност не треба. Проста памет, прости и захтеви. Тако је мислио мој господар и био у праву, јер преко перпера и сребрњака из његове широке руке, те неког села са отроцима, млином и рибњаком, друго захтевали нису, а борили се као звери јесу, не мање крволочни од ових.

И, тако, заиста и кренусмо, из тих стопа, како науми велики кнез хумски Војислав, са целозбројеном нашом силесијом, на дубровачко залеђе, где је кефалија Милман имао пуне руке посла. Пленили смо њихове караване на путевима од Пријепоља и тада своју животињску нарав показа целат наш Радашин Лиска, вешт са врелим уљем на мекој, женској кожи рагужанских трговаца.

Не прође много, а господар мој доби од Републике четири хиљаде перпера. Остависмо Рагужане на миру, а наш цар добро је знао, јер како ја судим није тако млад смислом, како зборе неки међу иносима, знао је, велим, не грешећи нимало, коме има да захвали, не тек што је угарском савезнику кичму пребио, него што уопште седи на престолу свог оца Стефана. Мој господар, у похлепи својој, не устави се на тих четири тисуће перпера, него за царско добро, а у име његово, подиже за себе и сам Светодимитарски доходак!

И тако се српски трибут нађе у рукама мог господара, јер је самодржац свем Србљем и све земље рашке, диоклетијске и страна грчких и поморских, император Стефан Урош Пети, немоћан да то спречи, допустио, знајући, велим, управо са зрелим смислом и предобро, са ким има посла.

А то се мом господару, великом кнезу хумском, бележи као грех четврти.

Готово да је тешко поверовати у то колики је утицај мој господар имао на нашег цара. Никада, ни једном приликом, није пропустио да му укаже најпонижније поштовање и пазио је на све спољашње знаке оданости и неупитне лојалности, не мање него ли на нас, његове сенке од заклетих мачева, пружамо ли се за стопама његовим. Добро памтим проскинезе и кићена обраћања: пресветли царе, преузвишени архонте, Богом извољени августе, Христом помазани автократоре и проче, док је император у замилованој својој гордости седео на трону, леђима срастао с резбареним наслоном, који га је крунисаним орлом у дрвету, круном Светог Константина на две орлујске насупрот окренуте главе надвисивао, у набисереном контушу од порфирне меке тканине, са ромејском круном на глави, на чију се дугу црвену косу слегла с главе његовог блаженопочившег родитеља, велеименитог цара Срба и Грка, преузвишеног кир Стефана, са златним скиптром у десној руци. Не само кнез, него и ми из пратње, његове сенке-мачеви, морали смо да оденемо контуше и гранаце, најкићеније из његове дворске ризнице, док он сам биваше у некаквом италском руху, белом као да је од перја лабуда нечињено, сребрнастим крзном обрубљено, сакос широких рукава, драгуљкаишем опојашен и уске ногавице, утичући у беле чизме подвијених сара, са кљуновима на шпицу. Такав стајаше господар пред троном, косе боје зрелог жита округ подрезане и сребрном обчелницом обвезане, а браде, не дуге и ракљасте, као у других високих велможа, него по италски срезане, бркова стањених, сасвим налик на латинске витезове и племиће, што смо их на двору у Скопљу сусретали.

Мој господар лојално је отпасивао мач и предавао пажевима пред вратима престоне дворане, као и ми, из најуже пратње, његових најближих сенки, што смо, али са ножевима спремним и невидљивим под нашим контушима и гранацама, јер господар наш, велики кнез хумски Војислав, ни овде никоме није веровао. Тада би, као један, потекли за њим у проскинезу по мраморном поду престоне дворане, по ком беше распротрт некакав мозаик, чији смисао, односно шта представља, никада нисам имао времена да сагледам и схватим, јер је наше било да с челом на његовим светлуцавим каменчићима одапи-

њемо неприметне укошене погледе лево и десно и за натражјем нашим, да њима испресецамо дворану, све у њој присутне и њихове покрете, спремни да као рисови брзо и жестоко тргнемо ножеве из потаје, затреба ли. Свевишњем хвала, никада до тога није дошло.

Уставши из преклоњења, заједно са нама, својим сенкама, црвен у лицу, наш би господар заглагољао медоточна назвања цару, која поменух, а која дворски протоколаријум заповеђаше.

Притом, пресветли цар као да му вољу и мисао читаше из сивих очију, та би намах све оне што се ту задесише: логотета великог, двородржицу, пехарника, челника ризничког, севастократора, примикирија, стратопедарха, казнаца великог, ко год да је, ма и сам велеименити Бућа од сењорије катариске, про-товестијар царски, одстриано из дворане, јако и кога од црквених људи, уколико би се и такав задесио, па био и један од епископа или архимандрита, сваког, велим, изузев оклопљених Алемана лево и десно од трона и странама дворане, јер они ни тако српски нису говорили ни разумели, или смо ми, макар, у то веровали. Тада би мој господар прозборио насамом са царем, Христовим помазаником, Божјом Вољом самодршцем свем Србљем, Греком, Болгаром и тоже Албаном. Другим гласом.

Тај други глас одјекиваше престоном двораном као строги, суви, сугестивни глас учитеља, старатеља, старијег брата, па и оца самог. А цар га слушаше, са мешавином страха и дивљења на свом лепом и племенитом лицу, наш август, горостасан, а смислом млад, како говораху неки међу иноцима.

И сваки наредни пут када би долазили на двор, онај који се моме господару није допадао, а прошли му се пут нашао на погледу и созерцању, више се ту не би мувао. Тако и мој садашњи господар, Јован Угљеша, деспот серски, заједно са својим лисичијим братом Вукашином, потоњим краљем и савладаром нашег несрећног цара, на неко време нестане одатле.

Нас витезове смештали су у најбоље одаје скопских кула, које витезови из пратње високог велможе могу да очекују, док би наш господар одлазио у своје, негде уз царске. Један од нас увек би био иза његових леђа, с очима на све стране и оним ножем под појасом, али то никада нисам био ја, те тако не знам тачно куда је велики кнез хумски одлазио. Како рекох, најчешће је уз њега био мој крвни побратим Драгоје Мирославић, али он о томе никада ни реч не прозбори. Таква је била наша оданост кнезу.

Драгоје, ретко кад неко други, пратио је господара и на гозбу за царевим столом, но и у томе наш пресветли август и Божји извољеник јако да му мисли и вољу читаше, јер наш господар није волео нити трпео друге велможе, ни иначе много њих за столом око себе, те наместо гозбе царске, беху то тек

богате, али тихе вечере, за којих су, заливајући срнетину и вепровину вином или шарана и кечигу уколико је пост, наш цар и наш господар у поверљивом разговору могли да претресају државне ствари и договоре и одлуче онако, како је то овај потоњи замислио.

За то време, ми смо, упркос изобилној понуди у нашим одајама, остајали трезни и прибрани, како је господар наредио, спремни да се на уговорени знак, жестином рисова тргнувши ножеве из потаје, створимо на договореном месту.

Ни данас не могу да схватим зашто је мој господар, велики кнез хумски Војислав Војиновић, толико мрзео Дубровник. Шта је хтео? Да га стави под своју власт, утера у своју државу, јако ни један српски жупан, краљ или цар? Да је Рагужанин Мароје Гучетић, коморник велемоћног императора Стефана, вратио оване велеславноме цео поклад, а на скоро две године пред цареву смрт и да је српски двор потом напустио без икаквог дуга, ствар је била разрешена. Но, упркос томе, мој господар узме да наговара нашег несрећног цара да тражи од Рагужана тај исти поклад натраг! То је значило само једно – нови рат са Републиком Светог Влаха.

И поново је кефалија Милман био на свом страшном послу, а ми, заклети витезови, са њим.

Овога пута ствар није остала на томе. Велики кнез хумски није се зауставио на пустошењу дубровачког залеђа. Заративши због царевог поклада, враћеног уосталом, као *legitimus* у име императора Стефана Уроша Петог, наш господар заискавши, нађе савезника у Котору. Вештим наговарањем увукао је у свој рат наш највећи приморски град и трг, а како су ови на то пристали Бог зна, ја не знам, јер на састанак са катариским Великим Већем господара нисам пратио. Налазио сам се на крвавом задатку по дубровачком залеђу, предвођен новим кефалијом, Крајишом, јер копље испалењено из шкорпиона са бедема града под Светим Срђем, проби Милмана, располутивши га.

Али, Крајиша је добро научио посао од свог претходника и показа се достојним учитељевог крволоштва, те га за колико још и надскочи. Милман је макар децу штедео, ма и за толико да их у робље свеже и потера на катариску пјачету, уместо да их посече или повеша. Крајиша, *cefalia Canalli*, није тако на ствар гледао, него је ту убогу сељачад, у вис бацајаћи, на мачу дочекивао. И пронесе тако лелек по селима залеђа.

Ујახивали смо у плочаре, разносећи пруже и сено са кровова, мачевима и млатовима ловећи по кутовима оне који се одаваха криком, вриском, јецајем, мољењем, цвиљењем и молитвом. Какав је то рат био? Какав поход? Класмо и кољући, нејач убијасмо, ми, хумски витезови!

Пострада и сам град Светог Трифуна, јер Рагужани, ако нама нису могли ништа, њима јесу. Ратна галија ових узе да им плени бродовље, те им и залив затвори и црне дане дочекаше наши ратни савезници, прозвани од Рагужана смртним непријатељима и поданицма Војислава Војиновића, за шта, за њихову патњу и страдање, наш господар мара није полагао.

Овај рат није био рат нашег цара, нити, пак, племенитог града катарјског. Био је то самовољни, себични рат нашег господара, великог хумског кнеза Војислава Војиновића

И то да му се пише као грех пети!

Овога пута примакли смо се до самих дубровачких зидина. Њихови стрелци ћутали су горе, постројени иза масивних зубаца стражарске линије и по круништима каштела. Ћутаху и шкорпиони. Ево зашто. Целозбројена силесија наше војске терала је пред собом свега неколико, али врло значајних госпара, племића-трговаца, међу којима беше и чланова Већа умољених. Одавала их је њихова скупочена италска одежда и када су под самим бедемима, већ у њиховој сенци, натерани да проговоре колико гласа имају и извичу своја имена, њима је горе постало, свакако, јасно и као ведрина разговетно да нисмо на превару тако обукли и накинђурили неког другог, наше отроке или њихове сељаке из залеђа, рецимо.

Како је страшан тог дана изгледао мој господар! Мужолоштву, уобичајеном међу Ромејима, нисам склон, али да не видим мужевност и запањујућу снагу како исијава из мог господара, не остављајући равнодушним никог, нисам могао. На коњу, расном вранцу арапске пасмине, најбољем ратном пастуву којег сам икада угледао, покривеном калоцрвеном коњском одором, са бело обрубљеним очним прорезима и пешевима, на којима се вијорио грб Војиновића: калцрвен штит са златном преломљеном траком и три млада бела месеца у пољима око ње, али сада над штитом стајаше челенка с покровом, а из ње стрмеху растрањена копља са заставама свих рашких земаља и страна поморских, као и на грудима господареве тунике, усправан у седлу, са среброчеличним шлемом подигнутог калпака према калоцрвеној перјаници на темену, севаше сваким покретом посребрене верижњаче на надлакћу и голенима под туником. Оковане чизме с кљуновима беху му закачене за стрмени, а огртач боје црвеног кала на раменима заптивен бронзаним копчама. Вратне коларије челиксребрно светлуцање просипаху му ка грбу на грудима. Тако језиво складан, ужасно прекрасан, као ратник из пакла изјахао на Армагедон, мој господар подиже руку у челичној рукавици, десницу своје власти и моћи, засигурно самодржавније него што би је подигао

наш законити и Богом извољени август, и она одсева на јарком сунцу. Они јадници у свом госпарском руху, свезани беху постројени на коленима, подаље пред њим, у самој сенци, велим, бедема, а тада наступи Радашин Лиска, целат наш.

Прости ратници дотераше казан у ком кључаше уље и кутао зароњен у њега, тако да је из казана држаља искошена вирила. Спустише казан у сенку бедема и извукавши носеће полуге из алки под ободом, уколонише се, а други за њима, не носећи ништа, приђоше и повалише свезане Рагужане лицима ка земљи. Ножевима распараше њихове горње хаљине, откривши им кожу леђа. Радашин Лиска тада захвати из казана кључало уље оним кутлом и пажљиво га носећи, мишица испрутаних вежбом, под угљенцрвеним шиљатим кукуљем очног прореза јако поглед демонски, разведеним над голим раменима и грудима у црној кожи порубљеној челичним закивцима, зареди, зналачки, јер беше мајстор свог умећа, да их полива по леђима. Несретници заурлаше у чврстом стиску оних што им растргаше хаљине.

И сам бејаш на коњу, знојећи се под верижњачом и црвеном туником са знамењем кнеза хумског преко ње, недалеко од тог места, те испод подигнутог калпака шлема јасно видех и кроз његове образине разветно зачух како цврчи и грчи се спржено месо ових јадника. Грозно урлаху, вриштећи, али ни једном од њих душа се не откиде да полети ка поднебесним легеонима, јер крвник наш, Радашин Лиска, беше, велим, мајстор свог умећа.

Рагужани гледаху ово са бедема, занемели, ишчекујући шта ће потом да уследи, јер су и они увидели да ни један од госпара не умире. А оно што је затим дошло, било је ово: они што су помагали Радашину, подигоше их са лица и повалише на супротну страну. Њима руке и тако беху с преда свезане, да би наш целат могао неометано да им пржи леђа. За оно што је сада намеравао, то што су им руке сапете напред, није му сметало. Предаде момцима кутао, да га врате у казан, а ови му принесоше на мангалу усијана клешта и када господарева челична рукавица поново одсева на сунцу, Радашин Лиска приону да им оним клештима чупа предње зубе. Да зину како треба, побрину се она његова приручна момчад.

Ни једног није убио, такав је мајстор крвничког посла био Радашин Лиска. Да јесте, да их је, рецимо, све побио, Рагужани би нас са бедема засули стрелама и копљима испаљеним из шкорпиона. Овако, све се довршило нашим одступањем на безбедно растојање, што је омогућило Рагужанима да покупе своје измрцварене људе, одапевши претходно, катапултотом, добро увезану врећу с новцем према нашем одступању.

Ово је било, схватио сам, заправо ценкање нашег господара, не би ли за живот ових несретника и престанак мучења извукао што више перпера, јер могуће је, као што и јесте било на делу, да њихове муке са бедема гледају, можда, најближи им сродници.

И ово се моме господару уписа као грех шести!

Навуче мој господар беду на себе, на коју, уосталом, у својој охолости и презиру, запишану стајску сламу није полагао. Дубровчани му ученише главу на десет хиљада перпера, а Стефану и Добривоју, синова му малодобних, на по хиљаду. Уз то, буде ли убица Рагужанин и камену кућу у граду добија.

Ништа није могло да задржи мог господара, великога кнеза хумског Војислава. Ипак, мада не знам како, наш пресветли цар успео је да смири Војислава и у присуству високе властеле царства, као и дубровачких поклисара Николе Саркочевиха и Николе Цива Гундулића, у граду Оногшту потпише повељу о миру, коју сачини логотет Дејан Драгаш, а у којој, између осталог, би речено и ово:

„Беху се Дубровчани поплашили од царства ми и свадиле се с братом царства ми, с кнезом Војиславом и с градом царства ми, с Котором.“

Тада царство пусти све сужње њихове, а мој господар не добивши крвнину за кефалију Милмана, настави рат за свој рачун, све док му цар најзад трајно не уступи Светодимитарски доходак.

Ко од тих свилених Дубровчана да убије мог господара и уштављену му главу принесе граду Светог Влаха, па још при нама, његовим сенкама-мачевима? Па и тада у Оногшту она двојица коју поменух, стајаше подаље од овога силнога, док му мој побратим Драгоје и ја бесмо иза леђа, сваки са по једне плећке, с десницама на ножевима под свилоточним бисертканим контушима, пресецајући погледом на све стране, а све у један час. Ту ни цареви железни Алемани не би имали посла.

Како сада мислим, само је Светодимитарски доходак, који трајно допаде кући Војиновића, могао да смири кнеза, једино је то и могло да му грдно нарав ућутка, барем привремено, јер се силни овај, којем бесмо крвљу и костима одани, ускоро острви на Зећане, бахате Балшине синове и у томе оде, ваистину, преко сваке мере суздржаности.

Но, пре него што, не умножавајући глагољање, укратко оповедим оно што сачини његов седми грех по овој ствари, ред је да понешто и о себи из тог времена прозборим.

Ни овога часа нисам у моћи да разумом схватим васколику и такву, беспримерну оданост, коју, ево, не гордећи се хвалом,

не кудећи се по чистоти срца, али ни кајући, називам псећом, каква у мени узрасте према кнезу хумском Војиславу и, уосталом, свих нас, његових витезова. Да су многи међу њима, или готово сви, заједно са мојим побратимом Драгојем Мирославићем, имали кнезу да захвале на којечему, рецимо на селима, отроцима, млиновима, рибањацима, што их поменух, довољно говори у прилог исказане и делом доказане оданости. Али, ја од кнеза хумског нисам добио ништа, а Господ Васедржитељ, Бог отаца наших, сведок ми је, ни тражио. Витезом бејаш и пре њега, за власти Алтомана, старијег му брата. Рођен сам у замку Честину, што га је мој деда по оцу утврдио за време великог војводе Војина, кнежевог оца, како рекох напред. Моја кућа имала је лено: шуме, потоке и на њима воденице поточаре, своје коње, своја говеда и катунска стада, њиве, утрине, косне ливаде, шљиваке, трешњеваке, вишњаке, јабучњаке и крушевњаке, буњишта и тиквишта, винограде и јагодњаке, купушишта и пољане пасуљанске, кошнице и цветне ливаде за пчелињу испашу, сопствене хамбаре за зрно и кошеве за клас, како пшенице и ражи за хлеб, тако и јечма за пиво, као и отроке и везане себре, сокалнике закупец и надничаре. У лагуму замка окована стајаше шкриња са сребром и дукатима, перперима и млетачким цекинима, бисерним огрлицама и дијамантским наушницама, седефним златокованим оглавима и деловима оклопа од хиспанијског челика који не хрђа, као што су вратне коларије, наруквице, бат-бате и ножни ченкели, са свилним тканинама и сараценским шаловима, што је све уистину стечено десницом чврстом као дрен и мужевним срцем мог деде у ратним походима Стефана Уроша Другог Милутина краља, а на благодат и благосовено уздарје и свако узрастање у бољем куће од Честина. Тако је од овог силног, мог деде, до моје руке и власти дошло довољно и да сопствену војску унајмим од вазда расположених латинских луталица са добром ратничком опремом и још бољим биткашким умећем или од куманских и турских скитача, јефтиних а издржљивих и брзом боју вичних, што ми није падало на памет.

Однекуд је господар на мене такав утицај имао, да се нашем честитом цару ни мало не чудим, јер и сам бих, да сам на месту овога велеславнога и самодржавнога, подлегао.

Било је довољно да угледам господара, па да ми телом и духом проструји слатка срс усхићења, само од једног погледа његових строгих сивих очију, када бих у њима прочитао наклоност и очинску љубав, па да ме обмије миље и неодредива, готово тугаљива радост незаслужене награде и, рекао бих, осећање у синовљеног, ничим оправдано.

Ето, такву је моћ кнез хумски имао, не једино на мене и друге своје клетвенике, него на све људе, до самог, велим, цара.

Уследише мирнији дани и осим што сам пратио господара међу Зорке, другог посла нисам имао, а ту узех и невесту, из рода Зорки.

И пре него што примисмо благослов у цркви, угледао сам је Богом сатворену, а без додатака људских дела на њој, у води речице под градом Клобуком, где је овај племенити род сто-ловао.

Јахао сам, слободан од дужности у тај час, разгледајући мало познато ми окоље града, када ми слух сврати, потом и поглед, женска цика и плускање воде. Сјахавши, примакох се обалском растињу и непримећен, узех да појим очи, али међу тих седам-осам девојака само ми једна напоји поглед и срце девинским миљем својим и та беше она, Миленија и чему даље да многоглагољам? Није била заручена, никоме још обећана и Зоркама чињаше част да је дају за кнежевог витеза, док девојка са своје стране није била с раскида, мада је ни питали нису, а ја за венчаног кума узех, кога другог, мог господара, кнеза хумског Војислава. Поведох је у Честин, где нас венчаше у Богородичиној цркви у селу Гадачици, те приредих у замку гозбу каква доликује, када јој у челу стола, као мој кум, сеђаше мој господар, велики кнез хумски Војислав Војиновић.

Кратко потрајаше моји медени дани са Миленијом у Честину. Кнез нас све окупи да кренемо на Балшине синове и Зету им сравнимо са њеним камењем и успут ударимо на будвански град што је на морскоме гребену, а за које нам требаше бродовље, јер га нисмо имали, те господар наш овога пута погази уистину сваки обзир и у сред покорне четрдесетнице и заповеђене строге смерности, узе да захтева, разјарен дрскошћу, узаврео од гордости, од самих Рагужана, ни мање ни више, него ратну галију са оружаном посадом!

Ово сматрам за његов коначни, седми грех према царству, који му сујемудреним и злохотељним делом гордости сотонске и злодејањем човекомржње и богомржње прогонитеља стада на Христовој испаши, нечастивога који се однекуд у његов ум усе-лио, опустоши душу.

До рата са Балшићима ипак није дошло, док се Рагужани извукоше тако што опоменуше Војислава да су он и Балшини синови поданици једног истог господара: „*quie estis sub uno domino.*“

У међувремену, мој господар заузео се потпуно другачијим послом, те кренусмо у Звечан, где он са Мусом, великим челником, размени овај град за жупу и град Брвеник, а којом приликом упознадох и господина Лазара, тада ставиоца, са којим ћу имати част да заједно ратујем против мог садашњег госпо-

дара, кир Јована Угљеше, деспота серског и његовог подлог и превртљивог брата са лицем лисице, Вукашина краља, а који је, Лазар, био у цареву име милосник за ову размену, а када то беше обављено, господар ме отпусти, те се запутих Честину и меденој ми невести.

Ни они наши летописи чија сећања дотичу најдревнија доба под рашким небом, не помињу лето тако жарко, усијано, узаврело и јаросно, какво зајари те године, сагоревши скоро сву летину, док лишће ожуте и сакрти знатно пре свог времена, а спечене падине и пропланци премало наде даваху доброј и здравој испаши. Прво поболе стока и зареди по њој помор, а за стоком и људи, истим путем испаштања за своја многа и умножена сагрешења. Концем лета наше крајеве запоходи црна намерница, госпа Чума, косећи разједеном својом алатком и лево и десно, не гладајући.

Добро запречисмо вратнице замка, засуни од дебелих храстових греда немичице полегоше у железна лежишта. Сву храну и намирнице од којих се могла справити, спустисмо у најдоње лагуме, у таму и студен, а у замку је водопумпа била и сада је, а у оно доба и ледена цистерна, исто доле, у лагуму доњем.

Јесен удари ветровима о кулу и бедеме урличући и тргаше стег Војиновића над пиргом, као да га цепа. За ветровима полегоше маглуштине, а из њихових сурих повесама злокобно израњаху окужени, кломпотавим звуком меденица, тупим и бездахим, као да немају снаге да нас дозову да им се придружимо, мада управо то намеравају и чине.

И није једина, ни прва куга коју сам видео. Дететом још памтим ону из времена моћног цара Стефана, јако и потоње, али увек је једна иста или су макар такви њени пригрљеници, усиновљени међу другим и свим осталим грешницима, јакоже сви грешници јесмо и вода их по маглама, од жупе до жупе, по селима и катунима, да јој буду гласници оним кломпарањем, вазда у једнаким ритама својих или туђих одбачених хаљина, поворка очаја, којој се затварају сва врата овог света, даже и манастирска, јер су јој отворена једино она која нам се на свим путевима злолукаво нуде, а иза којих очај постаје једини господар.

Беше септембарска ноћ, овога датума управо, када запишум ове догађаје. Можда ће ноћас да настану гори, не знам, Бог зна. Логор серског деспота ври и бесни, чујем козлогласије одасвуд, домамили су скомраке са музичким справама и жонглере и курве, а вина је кир Угљеша или његов велики доместик Алексије Раул у овај поход докотрљао буради као да ћемо их вином подавити... И то се сада точи и логор плине у пијанству, као да ћемо зором у сватове, па по невесту. Да сам на месту

Агарена, ударио бих овога часа... Нека нас Свевишњи узме и понесе свемогућом десницом једине и јединоправедне заштите! Можда ће баш тако и бити, уколико ови анадолски ђаволи памети имају, а када је не би имали, не би већ седели у Адријанополису и тамо, на другој обали Марице.

Зато журим да запишем о скончању земном мога господара, великог хумског кнеза Војислава, јер ће, назирем, ово што казах за који час да наступи и остаје ми као једина нада молитва исихијска: Господе Исусе Христе, Сине Божји, помилуј ме грешног! Пре него што подигнем мач, који исукан лежи на столу поред пергамента на ком исписујем грамату о истинитом збитију ондашњем, јер оно што се о томе спомиње, тек напола је истина, ускраћена за ужас, какав хришћанска душа тешко да може да појми и прихвати. (Пергамент ми је, довољно свитака, обезбедио велики примикирије Георгије Исарис, човек књиге и знања, који ноћас није са нама овде, а још у Серу, пре поласка у поход, поверовавши да ћу сва случајна овде верно да опишем, а његову сам веру ободрио са две кесе сребрних драхми, колико, заправо, стаје пергамент, ако се тржи и негде на другом месту, а не тек у Георгија Исариса, великог примикирија, мудраца.)

Дакле, те септембарске ноћи нису окужени у ритаму клепетали из магле пред вратницама замка, нити ударали оједеним рукама по тешким храстовим брвницама, железом окованим, магле није ни било, као ни њих, него ветар удари о засуне хуком рога, који сам предобро познавао. Скочих са постеље, уздрхтавши, јер зачух хуј господаревог рога, оног јединог у који је сам дувао.

Да уздрхтим, појмљив разлог нисам увиђао, али нека зла слут опхрва ме и проубада леденим иглама посвуда мноме многогрешним. Жена се моја, госпа Миленија, трже од сна и топлим руком пође ка мени, али ја сам већ, огрнувши крзнени халат преко ноћне кошуље, у папучама грабио низ степенике пирга, према дворишту замка и вратницама.

Никаквог разлога у самом оглашавању господаревог рога за узнемиреност није било, одаспоља смотрено, јер је ноћне посете кнез хумски, у пратњи одабраних витезова, на прилику његових чеда вазљубљених, чинио не ретко, налазећи у томе сваковрсне забаве, рецимо да пробуди домаћина, попут мене наречене ноћи, те да са њим после пије до јутра и весели се уз Цигане и скомраке, понекад и крчмарске девојчуре, јер је и такву свиту знао ноћу собом да предводи. Али, било ми је, некако, одмах јасно да нећу бити домаћин таквом весељу.

Прво што ми је пало на ум, било је ово: господар је, можда, са малом пратњом дошао к мени, не би ли се склонио од куге,

која већ бесни тамо око Брвеника, где је тада столовао, не знајући да је и овде још како узбеснела.

Пролазећи двориштем, погледах на пирг и стег Војиновића трган ветром и учини ми се да црн облак проклетства належа на мој замак и да под њим кула стрми јако стуб срмасте соли у који узраста на векове окамењена жена Лотова, гледајући у сумпорну кишу изнад Содома.

Наредих момцима да подигну засуне, а када стражари размакоше двери, изненадих се што не угледах обесне кнежеве клетвенике, моје другове и браћу по мачу, а да Цигана с ћеманима и дарабукама, ни скомрака с лаутама, шалмајима и гајдама, нити, пак, девојчура огрнутих шаловима преко голих жигосаних рамена неће бити, то сам, велим, домислио још у први час узнемирења, али да ће у двориште замка ујახати господар без икакве пратње, само са рогом у руци, у такав призор очима својим не узверовах.

Заправо, није господар био сасвим сам. За њим ујаха, једнако под капуљачом, некакав женски прилик, те иако беху умотани у врране кабанице, познах некако одједном, да то није госпа Гојислава, господарева жена.

А ти коњи њихови заизгледаше као злехуди створови пакла, црни, пресијаваше се, обрасли длачурдама, огромних оборених грива, само са седлима и коланима на себи, пушили су се и смрдели на распадање стрва, балећи под дизгинама, злих погледа крупних препаднутих очију наливених злонарављу, рзаше гадно. Сјახаше на дворишту, а моји се момци потрудише око ових коња, трудом у чијем се мару и брзој спремности препознаваше жеља да их што пре уклоне са ма чијег погледа.

Господар смаче капуљачу и подиже лице према светлости луча. Уочих да му је лице неприродно брзо зарасло у браду, као и коса, која несхватљивом дужином за тако кратко време од када сам га последњи пут видео, куљаше, утамнела и уседела уједно, као у некаквој кудељној мешавини, налик на устајалу вуну. И лице господара беше потамнело, испијено, а дочас пуно и ведро, црвено и меснато, сада усукано у самртничком сивилу, оцрнелих подочњака и помислих да је куга и њега зграбила, да га усини својим смрадним загрљајем, али увидех одмах да није кужан, али ни здрав. Ни очи му више не беху сиве, и оне потамнеше.

Није проговорио ништа, када му коленопреклоних се ка руци. Хтедох да га упитам где му је оружана пратња, где сенкемачеви, али он само тихо прозбори дубоким, некада страшним гласом заповести и пресуде, сада тек уморним старачким брундањем, да им спремим одају, да у миру и топлоти с мангала преноће.

Хтедох да га упитам за жену и синове, али као да ме чуо, пре него што ми се питање ослика речју у памети, рече да су остали у Брвенику, где је сигурно.

Момци утом треснуше вратницама и запречише их. Стража, оклопљени стрелци, попе се натраг, на круништа пилона.

Сигурно, рече? Од кога или чега? Да ли га ко гони? Али, и ово шчитавши са мог пренераженог лица, господар рече да га нико не гони, напротив.

На час се затекох изгубљеним, јер преда мном не стајаше охоли, бесни, многомоћни велики кнез хумски Стефан Војислав од високог рода велеславних Војиновића, него занемоћали старац безвољни. А она женска смаче тада капиљачу и насмеја се на мене очима само.

Очи њене укошене, очи Азијаткиње, тамноплаве светлуцаху јако снежна покорница, али те светлице разговетно на зло упућиваху и поново уздрхтах, јер засветле ми памећу ко ова језолепота кошчатог лица може, уосталом и мора бити...

Седмочислена! Језива Лаонфаар, која походи мушке грехе и пије мушке душе кроз саме очи њихове. Грознолепа Лаонфаар, предуге црне густим бичевима преплетене косе, којој изабраник не може одолети. Стајала је преда мном стасом јелинске богиње од мрамора...

Обест, самовоља, властохлепље, злочашће, крвоточје, жестосрђе, острвљеност, немилосрдност, дрскост и сотонска гордост, ни једно се од овога није могло одбити моме господару, а држим да се за било шта од тога никада није покајао, нити на исповести пред свето причешће поменуо. И, ево је, грехопоходница на седми глас супостата и противне силе ђавола, ноћас, овде, са њим. Схватих!

Али, зашто овде? Који се грех који њу призива прибраја мојим многим и још бројнијим сагрешењима? Јер да га нема, она не би са њим била овде, у Честину? Али, веран остадох до краја великоме кнезу хумском, таквом какав је био, те сместа потекох да им припремим шта треба.

Господар одби вечеру и вино, о некој гозби није могло бити говора. Одмах се са овом затворио у одају на најгорњем кату пирга, увек за њега приправљену, а ја, за сваки случај, учетворих стражу, ставивши под оружје, шлем и верижњачу и шаљући на бедеме све способне људе које сам ту држао.

Уверивши се да је Миленија поново заспала, ушушках је у топла крзна, те похитах нашем духовнику, старцу Сарафину, у његов келион.

Затекох инока у дубокој молитви, клечао је на уском простору опекама озидане келије под grubим лучним сводом, без прозора и на светлости тек једне воштанице, ничио пред ико-

ном Христа Пантократора на сталку при зиду, ударајући челом одјековито о хладан циглени под.

Воштаница на полици поред иконе наслоњене на зид озаривала је испошћено лице старца, са паучинастим руковетима беле косе око ушију и под теменом ка врату, ћеле бледоцрвене и безмало прозирне, а браде крзаво смакнуте са безубих вилица, као да му је неко непрестанце чупа.

Црна мантија заударала је на старачки неопер и ускисли зној, а биће да богоугодник више није најбоље владао својим нуждама, те је и узвиштала мокраћа продорно штипала ноздрве, али ипак не тако да се глава морала неучтиво одвраћати.

Лице оца Сарафина, у основи овално, отеких подочњака, воденастог, али уједно сабраног и однекуд претећег погледа, у мене је уносило немир и дубок, неодгонетљив страх, уместо смирење и утеху. Нисам га волео. Али, другога нисмо имали.

Сачекавши да ме уочи и удостоји идеју да ме примети своје пажње и занимања, када је невољно прекинуо нему молитву и нељубазно, али са хладним разумевањем окренуо ка мени своје претеће лице, чела одраног ударцима о циглу, почех да му причам и поведајући све што на овом пергаменту дојако записах, не утајих ништа.

Ава Сарафин, безмолвник паламитски, гледао ме, као да ме облепљује безбојним погледом и уједно стреља из његовог тачкастог језгра. Утом, потврдивши моју причу, зањишташе она два коња, паклени стрви, а њихов богопротивни врисак проби кроз све зидове и растојања између њих, до нашег места. Тиховатељ се климаво подиже са колена и дограбивши крст са оне полице, на којој стајаху свећа и икона, опасан конопцем као сам скелет испод ризе, бос по хладном цигленом поду пође поред мене живахним кораком, док ја, знајући да ми је следити га, кренух за њим.

Крст који је ава понео беше изливен у сребру, без гравура и украсног камења, гладак и једноставан, дворучне држаље, те је, макар у тамни ходника, заличио на некакав чудан, изврнути мач. Ретко је наш духовник шта говорио, изван тога да нас кори и изриче епитимије, но једном приликом ипак сам из њега извукао његову оловну реч, да му је тај крст са Синаја, из манастира Свете Катарине, одакле је безмолвник приспео на Свету Гору Атонску младићем још, а одатле, тихујући и монахујући у великој схимни у манастиру Пресвете Богородице званом Ватопед, у средиште српске земље или рашке земље Царства, за велеславног императора и заштитника ревнитеља исихије и следбеника Светог Григорија Паламе, Стефана Душана. Тако је молчавника Сарафина, старцем већ, пут нанео, а у време власти мога родитеља, у Честин, да, безмоћан за даља босоходна путовања, у њему остане као наш духовник.

Никада нисмо сазнали од каквог је рода и племена. Српски је говорио онако, како га говори већина људи у серској држави, мојој садашњој домовини. Велим, са нама, или било ким, уистину, ретко је говорио, кад не мора. Молитве за опрост наших сагрешења, након исповести, не рачунам. Чинило се да нити спава, нити једе, нити пије, јер смо зделу са хлебом и овсеном кашом, као и бокал питке воде, налазили пред келионом нетакнуте, те смо укварену кашу и стврднути хлеб односили, замењујући свежим, као и воду, а онда би уочили да је духовник тек замрљао од те танке пише, оставивши је тако да се уквари.

Недељом смо на службу одлазили у храм Успења Пресвете Богородице, у селу Годачици, ту недалеко, док је вечерње службе у капели замка обављао мирјански свештеник.

Док смо хитали уз степенике пирга, зачусмо језив крик одозго, а цијукаво вриштање спуза се за њим низ одзвучне зидове, а потом се проломи и урлик подземни, као удар грома дубоко из тла у сам темељ замка. Учини се да је тврдиња уздрхтала, што није било могуће, јер нас земни трус није погодио. Но, разговетно је хадски урлик дојекао из највише одаје, где сам сместио господара и вештицу.

Када банусмо у одају, затекосмо господара непомично разуђеног као морска звезда на лежају. Зевао је у таваницу крвавим јамама ископаних очију. Крв му је липтала на уста, а низ слепоочнице сливала бразда сукрве слузи.

Проста и велможи недолика кошуља беше му растргана и крвљу натопљена, а на маљавим снажним прсима зјапеше кратер, одакле је срце ишчупано, јер и ово неустрашиво господско срце, чинило се велико као глава топуза шестопера, угледасмо положено на његов стомак више паса, разложно помислити још увек врело, али окамењено, какво беше и за живота.

Вештица му је, дакле, попила очи, како је већ чинила, ишчупала срце, али ње у одаји није било.

Згроженост призором, бес и бол за господаром, неумукла, али још недовољно бистра свест да га више нема, да је управо у мојој кући погинуо, намах уминуше, када зачусмо крик одоздо, из Миленијине одаје. Помисливши на Миленију, која са чедом нашим под својим срцем лежаше у одаји доњој, полетех доле, а отац Сарафин клецаво, али одлучно за мном.

Када улетесмо у моју брачну ложницу, пре него што сагледах шта се дешава, дохватих најближи мач са зида, један од оних што су укршетни под штитовима са знамењем куће Војиновића красили зидове моје куће и исукавши га, кренух ка брачној ми постељи.

Угледах Миленију, непомичну, као што и господар горе лежаше непомичан, њену црну косу присуту по перинама и под-

було, поплавило лице, очију стакласто укочених без гледајућег осећаја, њену ноћну кошуљу задигнуту до груди и савијене ноге размакнутих колена, као када би чинили љубав. Али цвет њеног девинства, са којим је у средишту свог корака прескочила праг мога дома и мач преко њега положен, стидна розета њена, Богом дане вратнице нашег потомства и најдражеснији дар неба који сам овде у поднебесју могао да сним, расечен липташе крвљу, резом до самога пупка. На постељи се под њом локвила крв и нечист у њој, док је вештица стајала поред постеље супротив нас, а на њеном напрасно изникилом нокту левог кажипрста, или је са таквим већ ушла у Честин, што нисам могао да видим, јер је леву руку држала једнако под кабаницом, исукан, велим, као сараценска сабља, стајаше натакнуто наше чедо или оно што би постало наше чедо, да је у утроби мајке потрајало. То створење, не веће од јесење зреле дуње, огавно бледо у розикастој опни, са једва уочљивим знацима удова и прстију, скоро без трупа и несразмерне главе без правих очију и носа, већ нечим што се разветало као будући нос, очи и уста и још са нечим налик на реп међу савијеним ножицама, као у каквог гуштера са кожом која ће постати људска, прободено уздуж сабљастим ноктом вештице, линијом којом му се могла развијати кичма, капало је на постељу, са цревом из себе, које житко утицаше у крвави разјап роднице моје мртве драгане.

Никада раније, а ни после, нисам видео плод људски у овом степену и то мој плод и плод моје Богом извољене и благословене супружнице. Такве ствари виђају само медикуси, хирурзи и целати, јер се говорило да наш целат, Радашин Лиска, нехришћански и богопротивно, по жупама земље Војиновића чисти жене од нежељеног плода, за новац, заклад или нешто треће и да су неке међу њима властелинке високог рода. Можда и они пси рата, који се вуку за војском у походу, а који носеће жене поре и парају из скотске и демонске насладе.

Наједном сам стајао скамењен пред овим призором. Вештица, збачене капуљаче, о како је само била сујезиво лепа, јер била ова помисао богохулна као сам ђаво, не могу да лажем, не сада, на својој све очигледнијој самрти, не о овоме, а и зашто бих, била је, речју, заужасно, грозно прекрасна. Уделила ми је умилан осмех под укошеним својим очима које зло сјаху, а осмех јој откри редове оштрих зуба, као да јој само очњаци ничу из десни. И онда, тихо се церећи, зари те очњаке у предоблик чеда нашег натакнутог на свој нокат. Загризавши, откиде са њега парче бледог меса, а розикаста течност, као да још и није крв, слину јој се с уста на браду и дуги врат, увезан узицом капуљаче код кључњача.

Крикнух и полетех мачем на њу, преко своје мртве невесте на постељи, али запевши о нешто, можда о њено бедро, не

знам, лоше одмерих ударац. Вештица неухватљивим покретом смаче плод моје и Миленијине љубави с нокта и истом руком, левицом велим, чији се сабљаста нокат умах угуби у кошчатим прегибима прста, као да га није ни било, дохвати мач за двобрид и истрже га из моје шаке, као што би и кастелан током лекције истргао дерану који учи за штитоношу дрвени мач за вежбу.

Схватих да ми ни правилно изведен ударац не би вредео, јер мој мач плану у њеној руци, праметну се у живи пламен на трен, а онда се сасу на под ужарена прашина из њене отворене шаке и тако га нестаде.

Вештица, испљунувши одгриз са нашег плода на под поред кревета, где га је смакла с нокта, те се на тамо извила жилава пупњача из утробе моје невесте, проговори први пут, обривши рукавом кабанице уста.

Њен меки, готово милозвучан глас, злојезно ми обнови слух:

– Не надај се, тебе нећу. Нисам дошла да твоју душу попијем. Очи ћете служити још довољно дуго... Довољно да испашташ, памтећи ово, док не скончаш у туђој војсци, без имена, са издајничком заклетвом, а твоји ће те живог сахранити, овде, недалеко...

Док је гворила, вештица имаше израз лица као да ми се удвара или ваби на блудни чин, а то беше најсупротивнија сила огавности у њеном наступу. Из ње избијаше непојамна злост, али и таква моћ, да је било јасно и разговетно да ово створење није људско биће, него поднебесни демон.

У гневу своје немоћи, падох преко моје мртве Миленије и заплаках, заридих преко бола за њом и ма како ово било невитешки, нећу да кријем, али ни да се правдам.

Међутим, ава Сарафин, зачух његов глас, а тада се окренух и кроз сузе ми се његов понекад застрашујући лик учини сада као грозно лице ужареног погледа који сажиге и згара у угљену прашину, подиже сребрни крст синаитски према вештици.

– Знам ко си, Лаонфаар, курво содомска! Нечастива нећакно непојамника. Није те сумпорни огањ спржио у Содому и одонда се вучеш по безводним местима, долећи да утолиш жеђ крвљу и очима мушких грешника, а ни њихове ти честите жене нису стране...

– И душама, не једино очињом слузи и крвљу, синаито! – мирним гласом, једнако умилно, одговори вештица – Шта хоћеш, запишани старче? Боље се врати својим глувим молитвама. Мислиш, бојим се тога што си подигао према мени?

– У име Оца и Сина и Духа Светога, одступи нечиста сило!

Величанствено у грозоти својој плану лице оца Сарафина иза подигнутог крста.

– Једин Свјат! Једин Господ Исус Христос! Во Славу Бога Оца, амин!

Загрме отац Сарафин одлучним гласом, а глас му стаде љут и опор, јако поглед и нарав.

Вештица се засмеја из све снаге свог грла, точећи из те хадске јаме одурни смрад бештије са катариијских докова, а из њених разјапљених уста, са забачене главе, разлетеше се ситни крилати демони болести.

Изгледали су као јато слепих мишева, мада не сасвим тако. Били су мањи и донекле прозрачни, треперили су шиљатим крилцима и смрдели на поган трулих црева, на крвави измет оужених.

И намах схватих коју болештину шире, ону која јаже јест и будет међу нама за многоумножена наша сагрешења. Кугу.

Коме улете у уста, оужен биће и у трулежи свог огњецавелог смрдљивог меса скончаће, без икакве наде.

Разлетеше се средином одаје и сунуше кроз њена отворена врата у ходник и даље по замку.

Био сам, пак, довољно прибран да руком покријем уста, док је ава Сарафин, подигнутог крста, изговарао молитву.

Није терао демона, само је понављао:

– Господе Исусе Христe, Сине Божји, помилуј ме грешног! Господе Исусе Христe, Сине Божји, помилуј ме грешног!

Уз бесомучан и све огавнији смех, вештица се узврте око себе, усковитла као прашина и сама постајући прашином и праметнувши се тако у неодредиви ковитлац, пололивши прозор одаје, праснувши окнима, пуштајући унутра мокру студен, а утом се и њисак њених коња одби у даљини, отковитла у тмурно поднебесје, где је затим угледасмо у лику малопређашњем, на једном од враних коњообличја узјахалу, док друго копиташе ваздушним галопом за њима.

Ава Сарафин, исцрпљен, паде на колена, не прекидајући молитву, не спуштајући крст. Удари одраним челом о под, а усправљени крст држаше испред ћеле, понављајући:

– Господе Исусе Христe, Сине Божји, помилуј ме грешног!

Несретницу, супругу моју, Миленију, погребосмо у Богородичиној цркви у Годачици, заједно са раскомаданим остацима плода наше недуге, али, Господ наш, Владика и Цар над царевима, Исус Христос зна, искрене љубави и да речени Васедржител, јединосущтан Оцу, насели душу њену у пределима где праведници почивају.

Мало иза овога, потпуно занемоћао, упокоји се у Христу и ава Сарафин, синаит, безмолвник паламитски. И њега у истој цркви погребосмо.

Последње што је блаженопочивши ава Сарафин богоугодно учинио током свог дуговеког тиханија у овоземаљском

животу, било је опело и упок великог кнеза хумског Војислава Војиновића, још исте ноћи, чијим тавним поднебесјем одјекиваше грленојамски смех, одјахујући на демонокоњским утварама свог богопротивног оца и оца гордости, вештице. Никоје ништа не говорећи, упопасмо високородног на дну најдоњег лагума честинског замка, тако да му се гроб до данашњег дана и данас не зна.

Умотавши у бело платно земне остатке господара, прибравши им његово окамењено и још за живота жестосрђем отврдло срце и рукама својим ископах му раку, сам и отишавши по ашов, пијук и лопату. Са мнош би једино ава Сарафин, инок.

Неког дана касније, исклесану плочу, без имена, тек с крсним знаком урезаним, за коју се постараше каменоресци најмљени одонуд, из зупе Лепеничке, не знајући ништа о злочучењу честинском, положисмо, они међу мојим људима који језик немају за оно што их се не тиче и умеју да нос држе подаље од тога, а уистину видели нису ни колико од свега, а верни будући, са мнош, преко гробног места, доле, у најдоњем, велим, лагуму.

Раширих причу, шаљући друге људе по окољу, одане ми гласотече, да је великог кнеза хумског Чума покосила, да га је, са многима, реченог Лета Господњег, дохватила разједеном својом алатком и однела у закрпљеној врећи, препуној гњилог људског меса. И тако остаде до данас, а нетом настаде и запис од монаха манастира Светог Николе Дабровског: „Месеца септембра, двадесет и трећег дана, представи се раб Христа Бога Стефан, а зван велики кнез Војислав све српске, грчке и поморске земље.“

Ради свепотпуног затајења, моји су гласоносци смрт господара ухитрили за три дана...

Чума је косила, ободрена супостатом и уснажена његовим разлетевшим се из поганих уста вештичијих, која су зев јаме паклене, не једини, крилатим црвима, целу ту и наредну годину. Нажњела се.

А ја, ево, служећи кнегињу Гојиславу, остадох и даље веран кући Војиновића, над којом се проклетство, ваистину, спустило, јер четири Лета Господња иза овога, неразумни Никола, син Алтоманов, на власт остврљен, отрова стрину своју Гојиславу и братанце му Стефана и Добривоја. Тако преузе сву власт хумске државе, а ја му, одан кући Војиновића, служих, док је ходећи у гресима свог стрица, остајао веран царскоме трону и велеславном августу, Урошу Петом, нејаком.

И тако, у име царево, удружисмо се с Лазаром, логотетовим сином Припчевим, Хребелановићем, којег император Урош Пети подиже у кнеза и са његовом војском царевих

најамника, изађосмо на место звано Поље Косово, против целозбројене силе оба Мрњавчевића. И јаросни наш жупан Никола, плах и нестрпљив, јурну на ове, те тако испредњачисмо, док је Лазарева војска мудро чекала.

Како се испоставило, повукоше се, заједно са царевим најамницима, не улазећи у битку, а они који се некако извукоше из челичне кљусе великог доместика Сера, Алерксија Раула, однеше у наш логор вест о мојој погибији.

По свој прилици да су са места нашег удара након што су се војске повукле с бојишта, покупили неког од наших искасапљених витезова, мислећи да сам то ја, а није нас било лако у таквом стању распознати, у калоцрвеним туникама са знамењем куће Војиновића, какве одеvasмо преко вериожњача. Тако тог, ко зна којег, однеше у Честин и као мене погребеше поред госпе ми Миленије, да се оствари вештичије проклетство.

Како је дошло на кућу Војиновића и није стало, а млади жупан Никола, син Алтоманов, хода, велим, стричевим сагрешењима, не проричем хоће ли и њему Лаонфаар, архикурва содомска, попити очи. Клет ће се видети у наступајућем времену...

И овде завршавам повест о овоме збитију. Времена више немам, ни часа, јер ево је, изгледа, проверени Ромеј Евренос, сада мухамеданац и Турчин, послао своје акинције и асапе на наш логор. Судим по ономе што чујем, јер једино они овако алачу и халачу, подижући несносну буку. За њима долазе спахиоглани и стрелци-јаничари...

Одлажем перо и увезујем пергамент. Немам када да на вучем верижњачу и преко ње тунику са знамењем деспота серског, кир Јована Угљеше од куће Мрњавчевића. Не би ли ми покрети толковања неспутано потицали и лагодно текли, седео сам у кошуљи и ногавицама. Од онога што војштатик прописује, у овај час на себи имам тек чизме са мамузама, а немам када ни челични клобук са крстом очног прореза по шатору да тражим. Једино мач да зграбим, јер, ево, Антихристов слуга Агарен већ здире пешеве мог шатора.

Гоподе Исусе Христе, Сине Божји, помилуј ме грешног!

Драјана Крајуљ

ТРИ ПЕСМЕ

КРТИЦА

Од када су почеле климатске промјене
ефекти стаклене баште
и озонске рупе у атмосфери
свашта ми се догађа
изађем из пјесме да гледам небо
нема неба
изађем из кадра да слушах птице
нема птица
изађем из мрака пећине гдје мислим да живим
тражећи погледом дан
нема дана
да ли је до дана
или до мојих слијепих очију
не знам
од када су почеле промјене
у земљи ваздуху води
једино биће које сусрећем и по мирису познајем
сам управо ја
из неких прошлих тунела
кад је још било неба
када су летјеле птице
и кад је акварел дана цурио низ видокруг
и занимљиво ми је то
да када срећеш себе
видиш како си био неко други
а опет ти
и видиш како си био неко други
а опет ти
и видиш поново себе како си био неко други
који никада није сусрео себе у будућности
па је опуштено звиждукао el condor pasa или summertime
мислећи да су ти тренуци неподериви
несвјестан тог да си исто постојећи и непостојећи
и онда и сада
да би се тргнуо
тек кад се укаже траг падалице
измишљен због тога
да затвориш очи

постанеш кртица
и замислиш жељу

МОЈ БРАТ БУКОВСКИ

На први поглед уопште не личимо
мој брат Буковски и ја
он је брадат и рошав
вјечно мамуран и вјечно мртав
исти већ деценијама
откад ме посјећује
ваљда су такви сви бескућници и пијанци
у лошим филмовима и на угловима улица
у меторполама које ријетко посјећујем
али он долази редовно
јер воли
да само читамо пјесме и пијемо
и нешто мислим
ко га је научио
ко га је научио
пијанци проститутке бескућници
(сви који су вјешти у писању као у дисању а не пишу)
сигурно они који никада нису били дјеца
него су се родили са 75 и исто такви умрли
гдје је могао да пише
и кад је могао да пише
и како је уопште могао да пише
јер не знам како бих и шта бих ја
вјероватно бих имала
само то немање
овако сједим
у топлом идиличном лажном
и мислим о писању
док ме обрастају алге његових стихова
колико личимо
а не личимо нимало
ето дружимо се
мој брат Буковски и ја
јер волимо да пијуцкамо стих по стих
па ко издржи дуже

непрегледна су пространства пред нама

КРАТКИ КУРС ЛЕВИТАЦИЈЕ

Кажу да имам много година
да бих клатила ногама
док сједим на клупи
али
волим
и пошто та љубав не угрожава никога
сједим на клупи
и клатим ногама
волим и да се изујем
и боса ходам травом поред стазе
ни то не угрожава никога
значи
могу
опушак цигарете
волим кажипрстом и палцем
да хитнем далеко
да пролети тамо
ненадано
свитац
али то не чиним
само замислим
и сузбијем жељу
опасно је
ватровито
помислим само
ко је све свашта волио
а шта је чинио – ништа
госпођа Кири чекајући Нобела
ни у сну не би клатила ногама
ни Ева Липска сигурно
поготово лијепа госпођа Бергман
а о нашој Исидори да ни не говорим
(утамничени цвјетови усахли извори утишани звукови)
али рецимо друга Исидора
она Сергејева
јесте сигурно
и госпођа Вулф поготово
Емили ништа друго није ни радила
као и Лу Саломе
јер је сигурно то био једини начин
да негве око ногу и душе буду мање тешке
да се бар стопала одупру гравитацији
да први час левитације почне
и заокружи илузију живота

Томислав Ђокић

ПРОБУШЕНИ БУБАЊ

Одмиче 1953. година, а Лазар Манојлов из К. управо жени сина јединца. Дочека он и тај, најсрећнији дан у животу! Син, деветнаестогодишњак, лепотан витак као јаблан а млада богата и надалеко чувена миражцика из суседног села П. Припреме за свадбу, које су текле месецима, ваљано су завршене и само се чекало да пукне громка свадбена пушка. Нека свет види младожењу Драгослава коме у девет села нема равна и нека види шта је свадба домаћинска, газдинска, од колена!

И свадба беше заказана – за прву недељу после Светога Томе, а то је крај октобра, када је у домаћинској кући све пуно: и амбари, и кошеви, и бачве, и штале, и обори, и торови! Обрадова се и кум Петроније из подаљег села Ш. И он ће имати прилике да се докаже, а добро се зна да се под његовом руком и благословом кумовска лоза и пати и велича. А што се тиче музике, ни на томе се није штедело. За свадбу је погођен најбољи трубачки оркестар у околини, оркестар Пера Костића! Кад лупи бубањ и кад затрешти труба, има да се чује у трећем селу, преко пет брегова!

И кад расположење беше на врхунцу, у духу слатког ишчекивања, у суботу у подне у авлију домаћина бану намрштени секретар месне организације КПЈ. Не пристаде да попије ни ракију „за срећну свадбу“, већ скоро с вратнице скреса домаћину:

– Лазо, ту свадбу мораш да разманеш! Помери ју за кад гуђ `оћеш, али јутре не мож` да будне!

– Зашто?! – пренерази се домаћин.

– Ти си заборавио да су јутре народни избори, избори за председника Републике!

– Какве то везе има с нашу свадбу?!

– Има! И те како има везе!

– У којем погледу су везана та два ствара!

– Не прави се луд, Лазаре! Ти знаш да народ јутре мора масовно да се одазове на изборе! Не бира се сеоски пољак! Друг Тито је у питању! А ти `оћеш баш тад да збереш неку булументу – да ждере и пијанчи!

– Не брини ти ништа! Мо`а фамили`а ће д`изиће на избори пре него што крене за младу! Знамо ми нашу дужнос`!

– Знаш ти своју грађанску дужност, кобајаги, али шта ћемо с осталима који ће код тебе до даске да се накрешу и да

забораве и како се зову, а камоли да се сете неизоставне грађанске дужности!

– Будни без бриге! Ја ћу да и` подсетим!

– Ти ћеш да их „подсетиш“!- насмеја се Николај кисело, подсмешљиво.

– Ја, него шта?!

– Да не дужимо! Нема свадбе и квит.!

Домаћин на то тужно и разочарано погну главу.

– Јеси ме добро разумео?! Наречење је из Комитета и мора да се пошту`е!

– Разумео сам те! – поражено признаде Лазар.

– Ако носи, знамо ми и друкше!

А онда се секретар партијске ћелије окрену војнички брзо, окрете леђа и оде без „до виђења“.

Буктало је, још дуго је после тога буктало у Лазаревој глави, али се у њему нагло пробуди инат, лепи српски инат!

– Ћу терам свадбу како сам замислио! Шта ми могу?!

Уосталом, цела свадбена „машинерија“ беше се добро захуктала. Цела родбина и цео комшилук увелико су били на ногама а сваки појединац извршавао је конкретан задатак. У невестином дому девојке „певице“ још у петак су биле напуниле сламом везене јастуке и на степеништу куће сложено и весело понављале прастару свадбену песму:

Млад Мијајло младо лојзе слади.

Лојзе сади, шри радосћа тради:

Први радос` : сина да ожени,

друџи радос` : ћерку да угава,

шрећи радос` : кућу да му тради!

Њиховим нежним рукама капија беше свечано искићена увојцима разнобојне свадбене хартије, а са лесковог лука висио је клип најдужег клипа кукуруза и струк празилука. А на свечано постављеном столу у великој гостинској соби, на углу, где ће стари сват седети, беше разгранати саборник од најлепше праске, забоден у средину свадбеног салача посутог разнобојним цвећем, ишаран преплетима свечане хартије, с јабукама руменикама набијеним на врхове гранчица. А за то време из два комшијска оцака извијао се густ и примамљиво миришљав дим. Комшије и родбина пекли су печење, а домаћин није жалио свој мал: за најсрећнији породични догађај заклано је пет вепрова, три виторога овна и једна дебела јаловица. Дабоме, отпечаћено је буре препеченице старо двадесет година! Сви су они истовремено цврчали на два ужарена огњишта.

Деветочлани оркестар из Лукова (две трубе жуте као ћилибар, саксофон, тромбон, мали бас, велики бас, кларинет,

бубањ и добош) већ од раног јутра били су у младожењиној кући, А кад стиже свачано искићен старојкин фијакер, упарађена старосватица и њихова насмејана деца, „велики свирачи“, или „плек-музика“ (како их сељаци овог краја зову) излетеше им у сусрет. Главни трубач, високи, мршави Циганин, усправи трубу у небо а потом се проломи свирка какву свет још није чуо. Док су околна брда одјекивала, из позадине се топлом, вијугавом мелодијом огласише „певице“:

Пуче њушка, говори за(дз)амнеше.

По њрилике, стари свати да иде.

*Стари свате, што си одоцнио,
што си одоцнио?*

*Да ли су ти њуши каменити,
њуши каменити?!*

*Да ли ти је дворе надалеко,
дворе надалеко?*

*Да л` те није љуба ојремила,
љуба ојремила?*

*Да л` ти није њојаче месила,
њојаче месила?*

А одмах за њим стиже и кум чак из седмог села, с читавом кумовском свитом, видно зајапурен (да ли од дугог пута, или од узбуђења?). И баш у тренутку кад се на видуку појавише чезе девера, пред капију домаћина, док се сватови увелико окупљају и спремају да крену по невесту, изненада стиже високи амерички џип марке „вилис“, с крупним фаровима и дугом, црвеном пругом с десне стране и цирадом одозго. Из њега муњевито излетеше три потпуно непозната човека (очигледно је да ниједан од њих није био сват). Она двојица са стране била су у плавој, милицијској униформи, с титовкама на којима се црвенела петокрака и с блузама на којима су доминирали велики џепови и крупна, светлуцава дугмад. А онај трећи носио је бриц-панталоне, високе чизме, белу, раздрљену кошуљу са заврнутим рукавима и високо подигнут качкет, што је одавало и надменост и бахатост. Са стране, из панталона, вирила му је дршка руског „парабелума“, што је требало „саговорнику“ да стави до знања да с њим нема шале. Очигледно, био је то човек из ОЗНЕ, најважнији од тројице незваних „гостију“! Наравно, и осталој двојици, милиционерима, из појаса је стрчала футрола, али са швапским пиштољем „валтер“. Уз то, да би били „убедљивији“, преко рамена су имали и пребачени каиш машинке „штурмгевер“.

Прво се, накомстрешени као жејеви, устремише на музику:

– Умукни! Одмах умукни! – скреса официр ОЗНЕ „капелном“ (шефу оркестра).

Свирачи „пресекоше“ на пола тона, а дебели басација са шеширом умало од страха не испусти огроман бас.

– Где је та „цвећка“ домаћин?! – било је прво питање вође патроле.

Престрашени сватови невољно климнуше главом према Лазару.

– Дођи ти овамо, „лафчино“!- климну му „ознаш“ кажи-прстом и заведе га под кош. Остали гости и сватови остадоше као скамењени.

– Је ли ти, „цвећко“, је л` теби речено да данас дигнеш руке од свадбе?!

– Јесте. – процеди Лазар једва чујно.

– Зашто се онда данас правиш „харамбаша“?!

– Женим сина, сина јединца!

– А зар друг Тито није највећи син народа и народности Југославије?!

– Јесте! Ал` ја не могу назад: стока ми поклана, кум позван, музика погођена...

– Је л` то важније од друга Тита, од избора за председника Републике?!

– Не кажем ја да `е важни`е! Ми ћемо успут да гласамо и – мирна Бачка!

– Ааа, „мирна Бачка“! Баш ће те твоје пијандуре да се се те избора!

– Ја ћу и` све подсетим на „грађанску дужнос`“!

– А знаш ли ти да „процент излазности“ мора да буде близу 100% (ослобађају се једино тешки болесници у болницама)?! А друго: друг Тито данас мора да добије између 97% и 98% гласова радног народа! Није он луд да, као Енвер Хоџа, тврди да је добио 104%!

– И ће доби`е! Сигурно ће доби`е!

– А шта ако нека од ових твојих будала у кутију убаца бео папир, или се дрзне да

Га прецрта?!

– Не, то `е немогуће!

– А шта ако неком својом, скривеном оловком допише име „Шубашића“, или неке друге будале?!

– Боже, ван памети! Па, ми смо сви Титови, Тито је наш!

– Јесте, а јеси ли ти на школи видео Титову слику с цветним венчићем и државну

заставу Федеративне Народне Републике Југославије која се поносно вијори?!

– Јесам, видео сам ју јутрос!

– А је ли ова твоја папазјанија важнија од државне заставе?! – поцрвене он као рак и десном руком дивљачки смаче свадбени венац с капије.

Лазару су се на то црева превртала у стомаку, али није смео ни да „зине“. Добро је знао да би тиме „оверио карту“ за Голи оток!

Онда се командир окрете оној двојници у плавом и одбруси им:

– Кажите музикантима: одмах сиктер, кући!

– А ти, запамти добро: за ову тврдоглавост и тежак антидржавни акт тек

ћеш да одговараш! А сад – разлаз ове булументе! А кад прођу избори, свадбу прави кад ти на памет падне!

Окрете се, хтеде да пође према капији, а онда се нагло предомисли:

– Сад улази у наш цип – да мало „поразговарамо“ у станици! А и још један ми треба!

Тад се загледа у збуњене и преплашене чланове оркестра, све их одмери презривим погледом и, кад су сви очекивали да ће „прозвати“ капелног, он неочекивано пружи руку према бубањцији, средовечном човеку с брчићима и шеширом:

– И ти пођи с нама! И то твоје чудо од овчије цркотине понеси са собом! – упре прстом у бубањ

И домаћин и бубањција без речи извршише наредбу, а свет се разиђе као са сахране.

А шта се у станици, између четири зида, догађало, то нико живи не зна, осим њега, домаћина! Но, једино његова жена Станија поуздано зна да се из вароши вратио с црвеним носом, натеченим као бабура и с две крупне модрице на леђима.

А бубањција?! Он се из вароши вратио с бубњем као с пробушеним мехом. Јавно је причао да му је један од оне двојице помоћника, по наређењу шефа ОЗНЕ, из неког буцака у подруму измотао неки стари, зарђали бајонет, и упиљивши му се у очи, дрско му скресао:

– Сад више нећеш ни да лупаш, ни да лупеташ!

А потом му у средину напетог, затегнутог кожног бубња до корице зари онај стари, вероватно швапски бајонет из Другог светског рата.

И баш у том тренутку, као по некој интуицији, на бели невестински вео кануше две вреле женске сузе, јер јој сватови, које је толико нестрпљиво чекала, не дођоше.

Омер Б. Ибрахимаџић

ПЕТ ПЕСАМА

ЛИПА

Покров наткриљује и опасава крајолик,
оку је зар невидљив.
Омамљује засићеношћу,
али тек оне који су отпорни на лијепо.

Задовољство се премјешта, попут инфекције, са човјека на човјека.
Лијечење занемарујемо јер је благотворно већ оно што
заразом примамо.

Љепота цвата оцртава смијалице на образима.
Златне се минђуше приказују како год намјестили булбусе,
златне се минђуше на Сунцу пресијавају,
као траке са седефастих крљушти риба,
порађајући непатворену свјетлост.

Уживамо у сластима и тешко је хинити равнодушје.
Јер, нешто се расплине, дубоко у тијелу,
прожме нас безмјерна угода, без обзира на имена и вјере.
Љековита је та кохезија коју доносе појава и мирис.

Но, она доноси и опреке.

Липа, наине,
разбуди смене,
успава будне,
немирне смири,
мирне узнемири.

Нажалост, липањ пређе у српањ,
у смјени те почасне страже као да ишчили рахатлук.

Понад нас,
умјесто авај,
музика наде одзвања.

МИРТА

Крошња се дотјерала и уљепшала са прегршт жутих
неумотаних букета.

Човјека без руку нагони да јој уресе загризе,
душу им прогута и скрије у утроби.
Човјека без ногу заточи у својој сјени,
све док цват траје, трепери и снагу шири.

Глухога домами из далеке даљине,
без копања га закопавши у дохвату мириса.
Слијепога намами шумор воде са корита.
Тек пошто прогута мирух цвијета,
он умисли да је ценет око њега то што је заслужио.

Чак и разборита миомирис махнитим начини.

Само не дотаче бахате и саможиве.
Они не видјеше
ни дрво ни лист,
нит бокоре замамне,
док дршћу на вјетру што ко вода хучи
и живот им разноси.

** Ценет је иначица за рај*

МЈЕСЕЦ МОЈ

Спокојство покроба небески моћног
шрује присуством округлости своје.
Попут чувара сна, истински ноћног,
ушуња се крадом у вијуге. Моје.

Заборави дан да има пун круг,
мјесечно једном што испуни плаво,
оставштина мраку да стално враћа дуг,
у злату – скоро искричаво.

Измијени чист облик и ликом се прати,
сада, он је пола, сутра кружан, цио,

и кружан се такав, старој поли врати,
ја помислим – гдје је другу полу скрио?!

При том он жури у мијени схватит,
половину тијела профил неће скрит,
а ноћ му је прилика половину вратит,
потпун опет бит.

Тако се стално растење мјесеца,
мијеша са мојим одрастањем. Пуно.
Тако мој живот, у сну, пресијеца,
твоје величанство, о Луно!

ПРОЛАЗИ ВРИЈЕМЕ, МИЈЕЊА СЕ ШТОШТА...

Опчарани красотама које су нам сјенчиле живот постајали
смо људи.
Наше исто мијењало се и нехотице, одрастали смо у различито.
Колање се везало и настављало: све око нас постајало друкчије.

Зиму, авај, не разазнајем по снијегу на јаркоцрвеним
крововима комшилука
нити по округлоруменим образима дјетињства.
Стидна, још се само у старе календаре може скрити.

Прољећа ме не омамљују расцвалинама, јер све што се
требало родит,
рођено је прије и назор – ко *седмаче*.

У љетним ноћима не носимо џемпере за голе руке наших дјевојака.
Данас, њиховој кожи, самој каква и јест, претопло је.

Јесени ме више не бију кишама и влагом која у кости кидише.
Ту су, тик поред, тек да се зна.

И тако, све испонова, дуго већ – трајемо.
Свијет се мијења како адет не поручује, а ми, зашто не рећ' –
старимо.

Као да не осјећамо све оно што смо осјећати учили.
Као да, у једном маху и не знајућ',

пролазимо све оно за што смо се годинама спремали,
чему смо се, вријеме трошећ', надали.

Од свега, пропламсаји тек.
Кадшто помислим: је ли све била опсјена?

ОСТРВО

Давно-поодавно, у доброј и малој земљи, текла је ријека, и
мирна и плаховита.
На њеним обалама живјели су људи, црни и бијели, жути и
црвени.

Вољели и невољели, ратовали и мирили се.
И вријеме је, као ријека, текло.

Неколицини махера, и црних и бијелих, и жутих и црвених,
пало је на памет да *саіраге* острво. Све је личило на
екстрафазон.

Спрва се чинило да ријека не попушта, да ће се друштво
уморити.

Многи су им се смијали говорећи да је та замисао чист
промашај.

Број фајтера који су подизали острво био је размјерно мали,
али се, на чуђење гомиле, повећавао из године у годину.

Пуно воде отишло. Пуно људи умрло, још више их се родило.
Једнога јутра, некако с јесени, из воде се указао камени вршак.
Није било краја радости оних који су га градили.
Још више се чудили они који у чудо нису вјеровали.

За *крајико* вријеме – нарасло. Као да је стално порађало себе.
Показало се и врело бистре, хладне воде.

То су, као добар знак, примили и они који су сумњали у
рођење острва.

Зазеленила је трава, нарасла мала шума, настаниле се животиње.
Градитељи и поштоваоци проводили угодна послијеподнева
и вечери

на острву, приповиједајући и веселећи се.

Чинило им се да су звијезде изнад њега крупније и сјајније.

Географи га убиљежили у своје карте.

Чак се и један брод насукао на његову обалу.

Вода му ничег злог није могла направити. Надлазила би,
хујива, заузимала,
а онда се скрушено повуче остављајући га већим и
наплавленијим.
Невријеме би поломило гране и замутило извор, али би
острво за час било још љепше.
Туристи су, симболично доносећи велико камење,
настављали давно започети градитељски потхват.
А народ је, шарен и лијеп, растао са острвом у својој доброти
и разноликости.
Више нико није памтио како је настало.
Сви су мислили да је природно. И да је ту од памтивјека.

Мени је ово шапнула жена која је у себи чувала и црвену и
жуту и бијелу и црну боју.
Свана и изнутра, изгледала је предивно.
У први мах јој нисам вјеровао, али сам с временом надошао.

Не знам је ли острво још на истом мјесту и расте ли.
Знам само да звијезде над њим сијају љепше но другдје,
да љепота не да гледати у себе,
и да хладни врутак кријепи жедне
дајући им здравље, срећу и благод.

Дејан Борђевић

ПРИЧЕ ИЗ КАЗАНИЦЕ

1.

Станојко из Белу земљу је бија швалер. Живеја је с' с Босиљку из Душевик. Она без мужа, удовица. Он, жењен. Тој неје била тајна, и његови су знали. Душа ваља, неје малтретираја породицу. А и за други неје бија рђав човек. Изодадоше му се ћерке, фала Богу. Опреди ги с'с мираз, к'ко треба и како ваља. Право да ви кажем и Босиљку је припомога. Одзида ву кућицу да има куде да седи. Кад си уме човек. Тој све неје битно, него кад беше залагаја, а тој ми је причаја Велимир, брат на његову жену Милунку. Гледале су га и жена и ћерке. Несу му замерале много због прошлос. Било што било. К'д, једно јутро, вика он Милунку. Она улегла куде њега. И, он, које ће ву рекне, него да гу замоли, да иде и да вика Босиљку да дође да се опросте. Она погледала жена, неје ву све једно, ал које ће. Преобуче се, па пут под ноге. К'д дошла испред кућу, јед'н памет ву викаја да се окрене и да се врене. Други, можда му је тој последњо, од Бога греота. Викала гу. Овај се одма спремила и пошле. Уз пут несу причале. Ћутале и с'м се поглећкувале. К'д дошле дома, Милунка улегла у собу куде је бија Станојко и сапштила му да је дошла Босиљка. Онд'к, Станојко наредија да сви излегнев из собу да остане с'м Босиљка. Она пришла поред њега. Седнула на кревет. Он ву узеја руку, помиловаја гу, нешто тио изустија, с'мо је она могла да чује, и испуштија душу. Босиљка излегла из собу и рекла: Опростимо се.

2.

Лека и Радисав су рођена браћа . Живели су у заједницу све док се не направи онај несрећа око поделбину. Једна кућа, једно огњиште, и ништа им неје фалило. Слагали су се. Лека је бија , такорећи главни. Куде њега су биле паре. Он је располагаја с'с њима. Радисав, у оној време беше јак човек, муж! Ништа му се неје отимало, ал ваља душа, малко напригљупчак. Жене се много несу мешале у њиову работу, а не су

ни смеле. Куј ги је њима питуваја. Оне су биле туј да спreme руч'к, да намирив стоку, и да гледав децу. Меѓутим, к'д пристигоше деца и код једнога и код другога поче да се мења ситуација. Овија Лекини си побоље купујешев за обукување. Идешев и на ескурзије. А, на Радисава, онакој, ко и он, врзани, утуцани, несу се много истицали. Што вика народ: „Ћутив, ал не знаш које ти мисле“. Јавила се туј и завиднос. Кљуцали су мозак на Радисава. Колко да су стуцани, приметили су да неје нешто у ред. Такој, Радисав једно вече предложија на Леку да се поделе. Њему неје баш било право, јел знаје какво ће све изгуби у туј делидбу, мислим на „положај“ куј је имаја. Меѓутим, приватија он, и, договорили се да у суботу и недељу заврше туј работу – делидбу. И убаво се изделили. Ал, кад дошли до оној њивче у Јасике, е, т'д му Радисав предложија на Леку, ако мож' да си остане његово пошто га жена донела у мираз, тој ву је мајковина. Лека не тејаја да пристане, узеја матику да набије камен, овај му гу изотне, и с онуј матику удари га у главу и сместа га обали на земњу. Неје ни бија свесан које је уработија. Кад видеја ситуацију, надаја плакање и викање по синор. Људи се сабрали. Он легнуја на Лекине груди, јеца и вика „Брате, дигни се, па поново ти командуј“. Ал' беше касно за дизање. И, одлежа си Радисав десет године у робију. По тој, нема много, он јадан умре. Неје му било више од педесе године.

3.

Тоза Радулкин триес године неје доодија дом. Одма неко време после женидбу поче да работи ко дзидар у Београд. Родише се и две женска деца. Он идеше на терен, врџаше се, к'д у једно време поче ретко да дооди дома. Нема га прво годину дана, па две, па три, и они дигнуше руке од њега. Поче се прича утепали га. Удавија се у Дунав. Нашаја другу жену. Овај његовља жена је муке мучила с'ма с'с овуј децу. Док беоше живи свекар и свекрва, и такој некако, после њиову смрт, беше тешко. Ишла је у надницу док су се деца школувала. Оно, к'к припораснуше, а женска деца, брго се издаваше. Она је и радела у фабрику, па си остану пендзију. Руку на срце, намучила се је. И замислите, после двајестину године Тоза се однекуд појави. Дође да ги моли да га приме у кућу. Које ће га примају, његова кућа. Привикаше ћерке, куде ће, како ће, и Гроздана га привати. Беше донеја неку

пару па притегну онуј стару кућу, поднови гу малко, искупува нове ствари, имаше и пензију, и пришуња се туј поред Гроздану. Она га много неје шљивила. Никако неје могла да му опрости што гу оставија у најбоље године. Поживе неколко године и умре. А, беше причаја Цветко, његов комшија, како га нашја мртвога на под. Отишеја куде њега да га надзрне. Почукаја на врата, никој се не јавља. Повикнуја, ништа. Врата била одшкрнута. К'д да дзвирне, Тоза лежи на под и не мица се. Тозо, Тозо, повикнуја! Ништа. Гроздана неје била дома, отишла на пијац. Потргнуја врата и викнуја комшије да гим каже, а он кренуја да нађе Гроздану да ву каже. Нашеја гу на сред пијац. Прво, онакој, из крајке, питуваја гу, куде ти је Тоза? Како је с'с здравље. Видосте ли се јутрос. Она видела да туј несу нека чиста посла, па му се упуљила. Зашто ме ти такој питујеш? Нели се нешто десило. И он ву рекја, умреја Тоза. Она закукала: „Туго, туго, ако је и тој направија, он неје нормалан!“. А, човек у живот свашта мож да направи, па и да умре.

4.

Прошле године на Светога Николу куде Драгињу и Милана на њиову крсну славу, гости се нашли у бездер. Нит натам, нит наовам. Што викају људи, нит је за плакање, нит је за смејање.

Ко што је ред, људи се спремили. Пошто славе на вечеру, турили које имали, и које бог даја на астал, и чекали гости. Милан, по обичај, како и доликује на домаћина, седнуја уз астал, у чело. Жене си се врзмале натам наовам, још нешто да поспреме. Јован, Миланов син, и он младић приносија још које је требало, да се не обрукав пред гости. На Милана несу ни обраћали пажњу. Он си сипуваја једну по једну ракијичку и већ га уватило, туј и задремаја на столицу. Гости почели да дооде, покушали да га пробуде, јок, Милан рка, ко да је у трећи с'н. Ништа, они видели ситуацију, и несу ни обраћали пажњу на њега. К'д дошло време да се сече колач. к'ко обичаји налажу, домаћин мора да предаде колач на некога од гости, на онога куга изабере. Милана несу ни дирали. Тој си његов син преузеја. Запалија свећу, турија гу у колач, турија и чашу с'с вино, шеницу поред колач, и повикаја гости да се дигну да вртив колач на Светога Николу. Дигнули се они сви, Милан и даље рка. Почела Драгиња да га мува испод

ребра, и пол'чке му викала: Диж се Милане, ће сечемо ко-
лач. Јок, Милан не реагује. Она, поново такој неколко пут.
К'д Милан се малко приборавија и из с'в глас: Абре, Драгињо
доста више с'с тој јебање! Гости се погледали, занемели, не-
ки се подусменули, у земњу да пропаднеш. Он јадан, мислија
да га Драгиња рчка за онуј работу. И, такој, које ћеш, после
терали на зајѣбанцију. Деси се, жив човек.

5.

Тој беше негде при крај октомбар. Т'м'н призбрамо ле-
тину, они га викаше у одред. Пусту рат, никад да се не види.
До куде подне су били у школу, веџбали су да рукују с'с
пушке, предвече, дома, на конак. Млого војска беше. Пусту
Акил подигја све што је било здраво и к'светно. Ал' туј
послеђњу недељу не су ни доодили дома. Осећам ја, лоше ће
буде. Нешто се спрема. Оно такој и беше. Прво на Косовицу,
пуцање. После накуд Власотинце. Туј ги и заробише. У први
ма, нит смо знали куде су, како су, што ће буде с њима? К'д
после се чу да су ги откарали у Пирот и да су там у затвор.
Једни викав ће гим суде, други, одма ги стрељали. У село ко
у гробље. Једно кука, друго нарица, деца пиштив. Нит се жи-
ви, нит се мре. Сабрамо се нас неколко жене, ће идемо у
Пирот. Туримо у б'члуци тој што се нашло (чарапе, блуску,
нешто од рану), и на сабајле поћомо. Пирот неје близу. Једи-
но знамо да ће идемо преко Власотинце, па ће питујемо уз
пут. Такој и беше. Међутим, негде око Бабушницу, увати ни
ноћ. Ваља душа, људи ни примише на конак. Ујутро наста-
вимо пут. Наћомо и куде су ги затворили. Казаше ни људи,
ал' све онакој опипом, од стра. Оно, голема нека зграда и
дугачко поље, ограђено с'с бодљикаву жицу. Војници с'с
пушке стражарив испред. Ми наидомо, одма закукамо. –
Куде су ни домаћини? – Кажите ни, живи ли су? Они с'м
ћутив. Јед'н, такој, голобрад рече с'мо. – Одби! Не приоди до
ограду, ће пуцамо! Изгледа чули онуј галами, и појави се
јед'н с'с некакви чиновни. Приће до ограду с'с другу страну,
саслуша ни и рече ће гледав ако може да се видимо с'с му-
жеви. Богами, чекале смо сигурно два-три сата. Појавише се
однекуд с'с врзане руке, онија ги гурав с'с онеј пушке. Тугоо-
о, срце се кида, ал' ништа не можеш. Слуза слузу стиза. Пла-
чемо ми, плачев они. Какво ће буде с'с вас Миле, питујем? –
Не знам. Ће ви суде ли? – И тој не знам. Не ли Миле убива-

сте, класте па да ви се с'д свете за тој. Викам, нека суде на онија што су правили злочин, – Несмо жено, него овој је друга војска-партизани. Победили, заробили ни, и тој ни је. – Нефо, иди си дом. Чувај онија свињчићи, и онуј кравицу да мож да преживите. Тешко да се извучемо. Поздрави децу, и кажи гим: Татко гим неје злочинац! Тој к'д изусти ,све ми беше јасно. Одведоше ги поново у онуј дзграду, ми се врнумо дома шапљајећи. После чумо, стрељали ги и затрпали у рупу с'с креч. Две-три године у наше село се неје коло завело, дете неје заплакало у колевку, с'м су се барјаци вијорили и по гробља смо ишли. Педесет куће су т'д зацрнили.

6.

„Бог гледа и к'д је облачно!“

Наша кућа је одувек била газдинска. Моји су били имућни. Несмо имали фабрике и дућани, живели смо на село, ал' смо имали големо имање. Чували смо доста и стоку, волови, краве, козе, овце, живину. Пре рат смо имали и слуге. Работило се и имало се. Деда ми је бија стамен човек. Бија је од реч, и за реч је бија у стање и да погине. Волеја је да помогне и да га помогну. Мрзеја је нерадници, л'жови и лопови. Сви смо морали да га поштујемо. Не с'мо ми укућани, него и родбина. Татко ми је бија мало другачији, што би рекли, благ човек. Деда умре до пред с'м рат. А татка задеси тај несрећа. Бија је у дражићевци. Беоше ги заробили ал' се он некако извукја. После смо сазнали да је мајка дала ниску дукати што је донела у мираз да га ослободе. Злочинац неје бија. Никога неје убија и издаја. Бија је и у партизани одмак после тој. Мобилисаше га и пратише на Сремски фронт. И там једва живу главу беше спасија.

Све се тој заврши, дође ослобођење, човек мисли с'г ће буде боље, к'д оно ђавола, поново мука и несрећа. Давали смо и с' шаку и с' капу, с'м да ги задовољимо. Једно од морање, друго од стра. Јок бре, решили кожу да ни скинев.

Једно јутро дођоше Стева Мрсољан, порезник, бија је слуга куде деду, (ко дете бија је мрсољив, одотле му и надимак), и Света Зализар, наш комшија, одборник на народну влас. Дошли да провере и да попишу берићет. Мерише, муваше с'с неки штапови по бурићи, по амбари. Улазише и у шталу, и у кокошарник, у казаницу. Татко иде по њим и ћути си, које ће јадан, дошло њово. К'д у казаницу, мајка склону-

ла неколку кила маз, они и тој нађоше. Извукоше и неку вуну што оставила да ни исплете блуске и чарапке. – Ово да се изнесе на лицитацију, и да се прода у интерес државне касе, вика Стева Мрсољан. Е, т'д татку прекипе, узе онај маз и онуј вуну и баци гу на сред двор, и рече гим на обојицу: „'Моја авлија, ваша капија““, к'д несте ко људи дошли!“ Теј речи га и кошташе. Не прођоше ни два д'на, дође позив на татка да се јави у Комуни. Видомо колко су сати.

Две ноћи је татко провеја у Комуни на т'ј, к'ко су га викали информативан разговор. Дође дома накуд мрак. Ми смо се згннули у једну ћошку у собу и ћутимо. Жал ни за татка, а и стра ни од све овој што ни задеси. Мајка га нешто питаје, он не одговара. Седи, пуши цигару, и гледа у једну тачку. Расплака се, и к'д виде да се и ми расплакамо, беше га срам и рече на мајку: „Изведи децу у двор.“

Можда су прошле две-три године и к'д идомо на вашар у Дервен, прођомо поред наш шљивар, он туј одма до асвалт, видомо неке зграде дзидав. Татко с'мо уздану и запљува. После ни је мајка причала, да су му он'г у Кумуну претили, спомињали му дражићевци, и он јадан потписаја лажну меницу да је узеја паре за шљивар. Такој на нашо имање направиле куће Стева Мрсољан и Света Зализар. Татко, брго после тој и умре, од муку.

Ал' несу се много овајдили. Туђо нејће. Сви болни. Једна се кућа и затвори. Деда ми је викаја: Синко, пази које работиш, Бог гледа и к'д је облачно!

7.

Мађије, пусте мађије! До глав' им дођоше. Лепосја је умрела у муке, Никола, енега, скљекаја се, пропија се, с'м чека д'н, а ћерка им се коца разболела.

Еее, јадан Света је највише заплатија. Он и Лепосја су се волели к'д су били у неке младе године. Он, висок, црномањес, крупан, вредан, за све га је имало, Серсен младић, што викају. Она, малечка, с'с котлаве ноге, рошава у лице, боже сачувај. Међутим, мушка работа. Помињуваја си туј с њума. Кад га засврби, куде Лепосју. И, она, будала, помислила ће гу ожени. К'д, оно, он се ожени с'с Гордану. Она Гордана, школована, убава, из богату кућу. Лепосја остаде на цедило. Да видите, тој је чудо било. Праћала им је абери, св'ки д'н, пресрићала Гордану, врећала гу.

Бш на д'н к'д им је била свадба, она се упртила и дошла на пут изнад њиову кућу. Оно, свирачи свирав, слуге, овија што помагав, носив рану и пијење натам, наовам, домаћини си гледав своју работу, никој неје ни обраћаја пажњу. Да гу је неки видеја можда би и посумљаја да ће направи неку беду. И, она, б'ш к'д су младеневесту изводили из кућу, па свирачи свирив уобичајено, она се врцне и заведе коло. Увати се до Гордану. Тугооо, сви се нашли у бездер. Гордана, и она, нит да се пушта, нит да наставља да игра. А, она, Лепосја, игра ли игра, на земљу не стоји. Обула наопачке ципеле, забулила црну мараму, а оно летњо време. Заврши се коло и приђе Милутин, чича ву, потегну гу и поведе на пут. Бегај, бре, дома, рече ву. Она си отиде.

Неје прошло ни месец д'на, Света се нешто разболе. Повикаше нешто му неје уред с'с живци. Нападаја татка да га тепа, Гордану гушија с'с мараму. Маје се по шибаци, и с'м ћути и гледа у земљу. Муке су биле. Гордана јадна поседе неко време, и од стра беше си отишла куде родитељи и нејће се врћа. Он иде онам куде њени, разбива врата с'с секиру, беше мука невоља, ал се брак растури. беше неко време у болницу па га врнуше, и такој, до крај си је бија под лекови. Гордана си се одаде, роди си дечицу, ене ги, убави, школовани, свако си се снашло у живот. Овај кучка Лепосја, нађе мутавога Николу, одаде се за њега и роди ћерку. После су препричували свакојаче приче. Била гим скинула веш од жицу, мазала га с'с крв. Заодила гим кућу с'с свећу, видели гу људи, па казували. Јемпут ги беше сретнула, они си ишли уз пут, врћали се однегде, а носила неку поголему мотку, и из чиста мира ги затепала по грбину. Света гу појурија, она побегла. После с'с туј мотку казували су ми стареје жене, ударав се кучићи и мачићи, кобајагим, да се и муж и жена такој исто волив ко овеј животињке.

Тај Лепосја се до крај живот неје смирила. Млоги су од њума заплакали, мајка ми је причала. Правила је мађије и на људи и на стоку. И на своји и на туђи. Ал' к'д је мрела, викав, плакала, врекала, рикала. Неје могла ко човек да умре.

Ја не знам ништа, Бог благи. Куј си које заслужи тој нек си носи!

8.

Моја Босиљка и Цекина Мирјана много су се дружиле док су девојкувале. Овај моја се млада одаде, како беше беше. Босиљка, богами, заседе. Додуше, иде повеће и у школу. Волела се је с'с Младена Драгињиного. Момче убаво и школовано, ал цабе, сиромаштија. Нема куче за које да ги увати.

Кад те ђавол потера, такој ти је! Перин Милан из богату фамилију, јес нема неку школу, а бија је и две године помлад од Босиљку. Цека се неје много мешаја, ал Мирјана, жена му, она одигра главну улогу. Туј, ил ће се умре. Дете се јадно опира, ал' не вреди. Пронесоше по село за Младена да је туберкулозан. Чича му умреја од тој, и он ће исто. Боже ми опрости! За Драгињу да отрула мужа, а он си човек умре од срце. Које несу чинили с'м да ги раздвојив. Такој и беше. Видоше колко је сати и дигоше руке. Младен си остаде у Ниш, там се и запосли а Босиљка се одаде за Милана. И он мрсољан ништа неје знаја, него како му мајка нареди. А, она, кучка ли, шврљала је с'с Перу, тој цело село знаје. И с'д ву се испуни жеља.

Што је тој њиово дете, Босиљка пропатила, људи, никоме Бог да не дава, ни на најгорега душмана. Никако вуј несудавали да се запосли, а завршила је економцку школу. Ће се прокурва ако отидне у град! Пак, ће се саставља с'с Младена! Свашта је било. А што су гу малтретирали, нема нит почетак, нит крај. Копаше јадна цело лето барабар с'с пусту свекрву. Чували су и стоку. Све је тој она јадна намирувала. Овај Перина жена, болешљива, неје ни била к'д'р. А она, прија забулеше белу шамију, сукненце на фалте, и ете гу. Иде да види кво ву работи ћерка. Ћерку неје ни гледала. За друго је ишла. Цека онакој миран човек, заврзан, и он, ко да су му вране мозак искљували, ништа.

Прође, бога ми, годинка и по, око дечицу, ништа. Поче се зуцка, знате каква је селска работа. И једну недељу, беше негде око Ђурђевдан, Босиљку си доведоше дома. Које ће буде, к'ко? Пронесоше да је болна, и не мож да има децу. Пратила гу, кобајагим, свекрва у клозет, и видеда, да ми простите, сере крв. И тој неје било јемпут. Она јадна, тој се после прочу, од голем терет, дизал тешко, добила на гужно црево неки пликови.

Тој се такој заврши. Она поседе неколко месеца дом, и од муку, а и од рекла-казала отиде за Јована, удовца. Он је имаја два сина, и природише још једно женско. Јован гу чу-

ва, душа ваља, ал неје тој тој. Од судбину се не мож побегне. Како ти је зацртано, такој ће си и буде.

9.

Нема већа несрећа него да мајка сарањује своје дете. Ружа је тој доживела. Благоја јадан умре прошло лето. Много су се измучили. Идеше јадна по наднице, рабацисала је неколко године, татко вуј беше даја волови, с'м да се изране и да га ишколује. Он је бија добар ђак и заврши високу школу, ал' муке је видеја док се је запослија, четничко дете. Милутин, татко му, стрељан је у Пирот. Бија је у одред куде Акила. Жигосан! Уцењували су га око работу, а бија је најшколован у село. Једно време и он рабацасува, тераја је дрва на станицу. После га некако запослише, ал мораја је да се учлани у Партију. И, после направи каријеру, ожени се, родише му се деца, ишколова ги, направи голему кућу, направи викендицу.

Жика ми је причаја, тој беше негде одма после онеј промене, к'д се људи малко осоколише за причу. До т'д се неје смело. Знате да је и Жика бија у четници, и некако се спасија од Пирот. Препознаја га неки партизан што служија куде његовога деду пре рат, и извукаја га. Они ги скроз соружали, скинули гим и кајиши, и трачке, да се случајно не обесив. И овај га одвеја у једну собу, и рекаја му да бира да се обуче. Он пробраја што пробраја и узеја јед'н кајиш што му запаја за око. Т'д су људи кајишеви ретко имали.

Било што било, углавно Жика дошеја дом, извукаја живу главу. После је и он, знамо си, порабоћуваја за овија, ал неје бија рђав човек. Жикин деда Најдан бија је већ у годинке, ал трезвен човек. Кад видеја кајиш што Жика носија, питаја га од куде, како, он му испричаја, и овај му рекја, да је тој кајиш на Благојинога татка.

Ко што реко, к'д се малко људи ослободиш да понешто испричав, Жика беше среја Благоју и рекја му за тој. Благоја га с'м погледаја и одвратија му: „Тој ме не интересује. С'д си ми тој споменуја и никад више. Мој татко је бија на погрешну страну!“ И отишеја си. Жика је тај кајиш чуваја све до смрт.

10.

Драгомир је могаја на коња реп да извуче, к'д работи, работи, к'д седне да једе, не знаје за доста, ће изеде Бога. Голем човек, крупан, а здрав, малко припрос ал' душеван. У школу неје ишеја, ал' да видиш, к'д те он оправи, оправен си. Умеја је да ти намести реч, да те увреди, да те заболи, да га осетиш. Има једнога сина, Радисава, Раде. Он си на татка личи, таква цепанкас, кудрав, с'с неку дубоку гласину. Заврши четри разреда основну школу туј у село, и отиде у Смедерево, у кубикаши, овија што копав канали за канализацију. Там и остаде. Нашеја неко девојче, она била јединица у мајку и татка, они га приватили, он јес тупкас, ал вредан, миран, изродили дечицу, приправили кућицу, и он се више не врну отуда. Дооди с'мо кад му умре мајка, на сарану и на двтрипут на совре.

Драгомир, богами, поживе добро после женину смрт, учука накуд деведесе. Док можеше да се служи неје мареше, к'д онемоћа, надзрћала га је родбина. Он си је имаја пендзију, ал' које ће к'д не мож да се служи сам. Куј знаје колко би поживеја да си се је одржаваја. Родбина га и сарани, наследише неко имањце, продадоше онојн што је вредело, и тој за тој.

Он беше припрос и неписмен, међутим, што би народ рекаја, голем „филозов“. Беше јемпут оправија мојега Слободана. Сретнули се они испред стару пекару и Драгомир јеја бурек, дете га сецало за руку, тражило и оно, јок, овај си абер не дава. Слободан тој приметија, и рекаја му: „Драгомире бре, како те неје греота, кво су туј запуцаја тај бурек, а на Раде не даваш“, а овај му одговорија: „Гле си ти твоју роботу, има време за Раде он је млад!“ С'д га ти тумачи, к'кво је теја да каже!? Овај мој савија шију и продужија.

И наши, завршише школу, овде нема запослење, повртеше се наовам-натам, и отидоше. С'с Слободана смо ко два б'нћела, туркамо се по кућу отуд-наовуд. Т'кој к'д седнемо да једемо, оно ми преседне у гушу, мислим си на децу, жал ми што несу с'с нас. А Слободан вика: „Једи, Загорке, што викаја Драгомир, за децу има време!“

Данијела Радовановић

ЗИД

Ја знам да овај зид никуда не би журио хитро
Ни кад га гоне такви као ти
Остављени себи и патетичној слободи
О којој су бесрамно певали
Не би се померио ни за педаљ
Јер годинама већ стоји и стоји
Чврсто
На месту где су ветрови најјачи
Не мисли на трошност
Не повлачи се из боја
Моја средњовековна тврђава
Не пропушта крв
Са друге стране
Кад зачују се фанфаре
Мој зид пркоси свима
И инату
А теби шта остаје
Мој зид воли ме несебично
Више од свих путева са којима су
моје ципеле склапале тајне пактове
Годинама
Њему иза леђа
Јер мој зид зна шта је једна тужна вест
И зато ако треба биће за мене
Утешна нота из једне Бетовенове сонате
Коју је запамтио и
Смех неми по коме још вере се усијана глава
Мој зелени зид је све што знаш о лепим кућама
И моја енциклопедија у шест томова
Из које учим корисне информације

Како да му се одужим
Док напољу бесни темпеста.

МАРГАРИТА

Чудовишна жено
Никад немој се смејати огледалу
Кад погледа те у очи

Сетно
Дај му само мало свога језика
И видећеш
Коме снага на уста улази

Блажена жено
Не прилази дрвету још и
Лепоте хиљаде жена
Стаће у твоје десно око

Плод црвени не бери
Твоје руке остаће младе
Као тек успламтела луна коју вабиш

Сачекај још мало
А онда
Кад помисле да те нема
И забораве на припитомљену змију
Невидљива и слободна
Пљуни на свој одраз бледи
И полети
Изнад кровова
Ледних.
Чекам те
на другој страни.

ОПЕТ СВЕ РАДИШ НАОПАКО

Опет пишеш брже од мастила
И прстију који ти не дају
да лако поентираш
Без бола у скочном зглобу
због оне тужне болести

Поново заборављаш
да треба писати сваки стих
као да је последњи
По савету старијих песника

Опет ругаш се свему
И себи и боговима
И старијим песницима
Опет све радиш наопако
и на пречац

Још једном одлазиш без најаве
Са распеване сцене
Као глумац стварно погођен инфарктом
Док је завеса још горе

Ништа се није променило
Кажу где има дима има и ватре
Ипак збуњујуће је
И мало нејасно
Одакле куља дим

НЕМА МЕ

Нема ме поред јелке
Ни вечерас нисам тамо
Већ два пута сам проверила
И кажем вам
Нема ме

Нема ме на слици
Изгледа сликала се без мене
Ако ме тражиш рекла сам
Више те нећу заливати

Моју претњу схватила је озбиљно
Јасно јој је нема играња
Са женама које не маре за декор
и свечану расвету

Само стражари испред куће
Пробала је све што је могла и
Неког пијанисту не пушта на миру
све не би ли се умилела

Не зна дотле је дошло
Нема тих скакутавих нота
Ни снега
У позне сате
Који би ме натерали
Да затреперим
Са сијалицама у боји.

Урош Тимић

САН

Моје тело је старо и сиво. Чини ми се да је сиво све око мене. Иако волим сиву боју, ова сива коју видим ми делује као боја блата више него као боја бескраја. Када сам замишљао бескрај, замишљао сам га у сивој боји. Камен, сребро, киша и магла. Бескрај.

Провео сам седамдесет и пет година у овом свету. Овде сивило не значи бексрај. Овде је сивило боја блата и намрштених лица. Посивео сам и ја. Зато волим да живим у свом сивом свету сатканом од мисли, емоција, љубави и бескраја.

Сваког јутра умирем поново и сваке се ноћи поново рађам. Тамо сам светло овог мрака из овог света у којем мрак постаје суштина. Тамо сам опростио. Тамо сам благословио. Тамо живим. Овде сам мртав.

Две монументалне статуе са анђеоским лицима ми се клањају. Поклоним се и ја њима. То није улаз у пакао, то је улаз у мој Рај. Статуе су сиве и смеше ми се. Врата су црне боје и отварају се сама. И тад почиње мелодија. Позната мом срцу. Знам где сам. Долазим сваке ноћи на то место. Око мене су огледала. Не видим старца од седамдесет и пет година. Леп, сам. Без бора, без грбе на леђима. Обучен у бело. Немам године, јер године не постоје. Време стоји, а у времену бескрај. У бескрају љубав.

Анђели плешу око мене. Обучени су у бело. Немају крила, али крила им не требају. Крила служе да се њима лети, а на овом месту нема потребе да се лети. Одавде нико не жели да оде. Један усамљени анђео стоји на посебном делу просторије. Знам да је то део посвећен људима које волим на оном другом свету. У очима му видим бескрајну тугу, али и ишчекивање.

На средини камене просторије стоји још једно огледало. Прилазим му и видим свој одраз. Али то нисам ја. Одроз излази из огледала и постаје светлост. Слика ми је позната. Анђео бељи од свих, јер је то моје место. Мој сан. Мој бескрај. Знам пред ким стојим, а и Анђео то зна. Лице не видим више од светлости. Али осећам да је то део мене који фали. Тако се осећам сваки пут када стојим пред тим огледалом.

То је половина мене која не живи у свету блата. То је онај део мене који постоји само у свету сивог бескраја.

Подиже руке и додирује моје. Подижем руке и ја. И осетим да постајем део тог света. Само на трен. Један прелеп трен када се осећам као целовито биће. А онда пад. Јер више од једног тренутка тај свет и не траје. Али тамо је тренутак све што је потребно. Јер тренутак је вечност.

И онда сам један дан старији. Једну бору на лицу више имам. Старачке пеге видим као проклетство времена. Не жалим за тим временом, јер време постоји да би прошло. Радујем се тренутку који значи вечност. Вечности која значи љубав.

И враћам се у свет где магла није прелепа. Али дишем јер знам да ме Рај чека. И да ћу са осталим анђелима плесати мелодију моје душе јер тамо ме чека моја сродна душа.

Санда Рисџић Сшојановић

СИЛУЕТЕ ВАТРЕ

ЖЕНА НЕГДЕ...

Небо јој поруби две одрешитости
Кроз које пролете звезда
Стежући њен бес окамењен
Као реченица безимене страсти
Изврнуте наопачке у углу сумње Сунца
да је довољно добро види.

Ноћ се шуња низ
Њено поверење у сумрак
Режући звезду на кришке
Које хране њен облик.

Дан врши прекоманду ноћи
У њен поглед,
Сударајући се са њеним додирима
Које звезда архивира
У најезди ноћи на сопствено
Интелектуално виђење њеног лица.

Ноћ преваспита своју пропаганду
Њене лепоте,
Лепећи летке о тој жени
По покушајима дана да
Се идентификује са својом мужевношћу.

МЛАДИЋ НЕГДЕ...

Небо му бичује усне идејом птица,
На улици га десеткују сенке
Као претварање крви да
Гласно говори као црвено.
На тротоару га узне стварност под мишку,
Гурајући га у слепило Сунца да разазна
Утапање његовог тела
У сенку жене већу од света,
У море сенке жене,
Које качи по вратоломијама ноћи,

Презаузетост јутра и вертикалом и хоризонталом
Сопствене еротичности.
Ево и запањености сумрака
Како је претестерисао своје тело
Додиром свог века.

ЖЕНА КОРАЧА

Земља је ухвати у
Мрежу корака Сунца
По мушкости сумрака
Разбијајући стакло њене илузије,
Пред платном на коме она глуми,
Блискост крви, Сунца и ноћи.

Небо је ушанчи у
Корак града који
Готово пузи иза ње,
Извлачећи из свог сивила
Репетирање њене еротике
У пиштољу дана и пиштољу догађаја.

Земља хитну њен корак
У бес Сунца ипак сакривен у
Плочи на којој
Збрајају своје еротичности дан и ноћ.

ИДЕЈА ЖЕНЕ

Небо јој преправи лик
Одмаздом олује над идејом птице.
Ноћ полако корача по
Њеном лицу
Убрзавајући све одрешитости јутра
И све канце илузија
У приземљу њених страсти.

Крв је гледа истоветно
Као своје црвено,
Сажимајући њене очи
У замућеност звезде и ноћи,
У страстима силаска јутра
Човеколиким степеницама
У идеју жене и лепоту жене.

Ноћ окрзну идеју жене
Предуго гледајући у
Клисуре мушког сумрака.

ИДЕЈА МУШКАРЦА

Небо му провуче
Све илузије кроз
Тунел земље и птице
Који опкорачише силуете страсти
Одломљене од окретности ноћи
Да са дна мушкости
Захвати двоструку женственост јутра,
Преломљену на грудима света
Као поглед крви у
Обамрлост свог црвеног
И обамрлост силуете века
Која струже по силуети жене
Истоветно као мушкарац и сенка јутра.
Небо пољуби своју
Идеју мушкарца као
Нагомилавање птица у
Сенкама сопствених страсти.

СИЛУЕТА МУШКАРЦА

Обрис мрака му позајми
Своје очи да надогради
Подземни пролаз између
Силуете жене и јутра.

Ноћ кривуда око
Његове главе
Имитирајући еротичност јутра
Које закопава у
Његово тело
Читаво своје тело.

Земља око његовог тела
Исплете ишчашеност времена
Тако удубљену
У такмичење његове усне и погледа
За место у највећој илузији жене
Порубљеном силуетом жене.

Петар Жарков

ИМПУЛСИВНИ ОДБЛЕСАК

Засејен
У облаку магле
И пугте равнице
Глас из таме
С камени поглед
С тамном закрпом
Ранојутарњег животописа

И неприметно
Ниодкуда
У једном трену
Саморефлексија
И магично сунце
У капи росе

Бронзано лице
Импулсивно блесну
О прозорско стакло
Низ мрљотине
Уљаних боја
Испресецапог
Банатског јутра

МАГЛИЧАСТА МАГИЈА

Низ голу стварност
Уз и низ
Пустог и влажног пута
А у вртлогу
Трептавог звука
Међу облацима
Месец и магла
Дочаравају вечност
Јесење равнице

И загледан

Дубином очију
У прашуми помрчине
Замирисала је ноћ
С влажном земљом
Изван времена тишине
Горкослатке а банатске

У БЕСКРАЈУ И КРИКУ

Као низ
Храпави језик
Сливао се сумрак
Низ одмицању дана
С алхемијом душе

Свуда унаоколо
Сребрнасти полумесец
И тишина иза
Ветрењастог багрема
Што заклања поглед
Вечерњем сјају

И цвркут врабаца
Замре и утоне
У бескрај и крику
Банатске равнице

АЛЕГОРИЈСКА СЛИКА

У безвремену
Низ ушну шкољку
И сребрног трага
Звуковни ехо
Отргне (ми) мисао
У алегоријску слику

И дотакне (ме) стварност
Као злодух
У јесењој киши

Док импулс корака
Закорачи
У сазвежђу будућности
Мисао остаде безвредна
На површини речи

МЕЂУИГРА

Лагано и тихо
Ишчезнути
У ноћ
И тишину
У сушту илузију живота

Док се месец
Из своје сенке
Помаља
Ветар низ ухо
Шапуће
Као фрулица пастира

Преда мном
Шумски пропланак
И пут
У међуигри два
Бела лептира

Никанор Пара (1914–2018), Чиле

НОБЕЛОВА НАГРАДА ЗА КЊИЖЕВНОСТ

треба да је добијем
идеалан сам читалац
и читам све на шта налетим

читам имена улица
и светлеће рекламе
и зидове купатила
и нове спискове награђених

и полицијске извештаје
и прогнозе за Дербије
и возачке дозволе

за типа какав сам ја
реч је светиња

господо чланови жирија
што да вас лажем
суров сам читалац
све читам – не прескачем
ни економске вести

јасно данас нешто мање
немам на располагању много времена
али дођавола шта сам све прочитао

стога вас молим да ми дате
нобелову награду за књижевност
што је могуће пре

ТЕСТ

Шта је један антипесник:

Продавац урни и мртвачких сандука?

Свештеник који ни у шта не верује?

Генерал који у себе самог сумња?

Скитница који се свему подсмева

Укључујући старост и смрт?

Саговорник лошег карактера?

Плесач на ивици провалије?

Нарцис који читав свет воли?

Окрвављен шаљивција

Намерно јадан?

Песник који на столици спава?

Алхемичар модерног доба?

Џепни револуционар?

Малограђанин?

Шарлатан?

бог?

невин човек?

Сељак из Сантијага де Чиле?

Подвуците реченицу која вам највише одговара.

Шта је антипоезија:

Бура у чаши чаја?

Снежна пега на литици?

Послужавник пун људских органа

Како верује отац Салватиера?

Огледало које истину говори?

Шамар у лице

Председника Друштва Писаца?

(Што Бог је у својој светој краљевини)

Опомена младим песницима?

Мртвачки ковчег на млазни погон?

Мртвачки ковчег с центрифугалном силом?

Мртвачки ковчег на парафински плин?

Мртвачница без покојника?

Обележите крстићем

одредницу која вам се исправном чини.

МРЉЕ НА ЗИДУ

Пре него што настане мркла ноћ
 Идемо да проучимо мрље на зиду:
 Извесне личе на послужавнике
 Друге су налик митолошким животињама
 Хипогрифима,
 змајевима,
 саламандрима.

Али најтајанственије од свих
 Оне су које сличе атомским експлозијама.

На зидном биоскопу
 Душа види оно што тело не види:
 клекнуле људе,
 Мајке са њиховом децом у рукама,
 Споменике коњаника
 Свештенике који пружају хостију.

Полне органе који се сједињују.

Али најчудније од свих
 Јесу
 без икакве сумње
 Оне су које су налик на атомске експлозије.

ПРОПОВЕДИ И БЕСЕДЕ ХРИСТА ИЗ ЕЛКУИЈА²

VI

Неколико малих практичних савета:
 устајати рано
 доручак што лаганији
 шоља топле воде довољна је
 нека ципеле не буду преуске
 без чарапа и шешира
 месо два или три пута недељно
 вегетаријанац сам но не по сваку цену
 немојте погрешити и јести плодове мора
 све што из мора долази отров је
 не убити птицу осим у крајњој нужди
 избегавајте духове
 само једна чаша уз ручак

² Чилеанска провинција.

поподневни одмор четврт сата највише
 дремеж је довољан
 исувише спавања шкоди
 не задржавати гасове у стомаку
 може пући црево
 сексуално уздржавање током Свете Недеље
 прочишћујуће парење на сваких петнаест дана
 рубље сасвим бело
 осим ако се изгуби мајка
 тада с обзиром на екстремну озбиљност случаја
 строга црнина је препоручљива
 јер то мој је ред да прођем кроз то искуство
 трауматично
 које не желим чак ни мом најцрњем непријатељу
 одлучио сам да обучем све црно
 како горе тако и доле
 и то чиним све до данашњег дана
 20 година после тог судбоносног датума.

IX

Сада када сам открио своју тајну
 пожељећу да се опростим са свима вама
 у потпуној слози са мном
 загрливши вас снажно руком
 ради дружења с добром луком
 мисија коју ми је поверио Господ
 када ми се појавио у сну
 беда беше током 22 године
 судим како никога не кривим за то
 чак ни оног који је посумњао у моју мушкост
 јер сва велечасна господа зна
 како сам сасвим исправан човек
 и ако ми опросте што се служим језиком сасвим простим
 то је стога што људи то исто чине.

ИЗМИШЉЕНИ ЧОВЕК

Измишљени човек
 живи у измишљеној палати
 окруженој измишљеним стаблима
 на обали измишљене реке

На зидовима који су измишљени
 обешене су старе измишљене слике

непоправиве измишљене пукотине
које представљају дела измишљена
доживљена у световима измишљеним
у временима и на просторима измишљеним

Сваког поподнева измишљеног
пење се степеницама измишљеним
и намешта се на балкону измишљеном
да осматра предео измишљен
који чини долина измишљена
окружена брежуљцима измишљеним

сенке измишљене
приспевају путем измишљеним
чудећи песме измишљене
у славу смрти сунца измишљеног
и током ноћи с месецом измишљеним
сања жену измишљену
која му пружа своју љубав измишљену
и он поново осећа онај исти бол
оно исто задовољство измишљено
и изнова куца
срце човека измишљеног

Никанор Пара (1914–2018), чилеански песник, који је уз то и професор математике и физике, био је до 23. јануара ове године један од тренутно најстаријих живих светских песника [више од сто година доживели су од познатих књижевника и мислилаца Клод Леви Строс (1908–2009), Ернст Јингер (1895–1998), Драгутин Тадијановић (1905–2007) и Ернесто Сабата (1911–2011), а словеначки писац Борис Пахор, рођен 2013. године, још је жив] остаће запамћен по збирци *Песме и антипјесме* чији наслов најбоље „покрива“ оно што он ствара.

Превод са шпанског и белешка
Душан Стојковић

Олиа Ороско (1920–1999)

ПРЕД ЊЕГОВОМ КУЋОМ

Прескачем твој топли праг
Ковачки прсти у ливеном челику
додирују ме, а улаз твога срца затворен.
Дланови су ми прислоњени на шипке
од сталактита.
Крвоток твога чела, хладноћа гризе јагодице,
остао је црвени траг истине.
И ове ноћи капије су неме, само поглед твог пса
са друге стране статора.
Чучањ просјачки срце дозива а тишина
одзвања са балкона.
Само је она ноћас овлашћена
да на мене рже.

ИСПРАЋАЈ

Мог јединца сина нерођеног
јутрос су испратили галебови бели.
На броду није било ни једног путника.
Посада је била за облаке беле везана.
На палуби је било моје срце, на њему
мој нерођени син.
Тај брод никада није ни додирнуо
другу обалу.
Јутрос су мог нерођеног сина
испратили галебови бели.

Превод Ана Буено

АКОНКАГВА

Дуго сам те освајала висино моја,
и сваког дана падала.
Ја, дежурно Сизифово сироче
на рту шутње скривено.

Тисућу пута плакала,
тисућу пута падала,
слиједећи путању
дуго сам те освајала
висино моја.

Моје побједи остајале
су у картама гатара
и грубим смјерницама
свештеничких одора.

ТУГА БЕРАЧА КОКОСА

Ујак мој Дијего Валдана
берач сумњивих травки
ухићен у тропској Костарици,
на плантажама Хуга Фернандеза
већ осамнаест година бере кокос,
те слатке бомбе напуњене млијеком.

Колико пута је падао са тих
високих стабала?
Колико пута су те сочне кугле
бомбардирале берача?

Поштар је донио писмо
из Костарике, моју је баку
ударила срчана кап,
а мом ујаку Дијагу
социјални радник је уручио
сједилицу на точковима.

ТАЈ ГАЛЕБ

Тог галеба на отоку
смјестила сам ноћас,
ја сам га фокусирао,
насликала и нахранила
шутњом својом.
Он ми узвраћа топлоту
тијелом сунца и својим бојама.
Охрабрује ме да ријечима
дочарам слику свијета
која ме изнутра разгледа.
Није тешко галебу зато што
не покушава да пропјева,
тако савршеном њему је
додјељено да мене слуша
како пјевам.

УШИ ПАСТИРА

Уши пастира су пратиље стада,
мапа покретних ледина.

Стражарнице – звијерских шапа рампе,
 мудрог пса логистика.
 Уши пастира су мали звучници
 из којих се фрула напаја и звук
 свој шаље ливеној капи неба.
 То су усмјеривачи невремена,
 одашиљачи еха, ниских планина крвоток.
 За заосталу болесну овцу прва помоћ,
 посуде напуњене сољу.

БОЈЕ МОЈЕ ЗАСТАВЕ

На мојој застави боје су избледјеле,
 прозорска крила изнемогла и болесна.
 Откуцаји срца у мојим грудима
 личе на моју баку послје писма из Костарике.
 Све што је више префарбавају она је
 све блијеђа као заборављени барјак
 улијед изгубљене битке, чије комаде
 мудри гаврани разносе са комадима униформе
 објављујући нови рат лешинарској конкуренцији.

Са шпанског превео *Виктор Вида*,
 1958. Буенос Аирес

Олга Ороско (1920–1999) (право име Олга Ноеми Гуглиота) је аргентинска песникиња рођена у Тоаиу, Ла Пампа. Детињство је провела у Бахиа Бланки. Са 16 година преселила се у Буенос Аирес са својим родитељима где је започела каријеру као писац.

Једно време радила је као новинар. Била је чланица такозване генерације „*Tercera Vanguardia*“, која је имала јаку надреалистичку тенденцију. На њене песничке радове утицале су Rimbaud, Nerval,

Baudelaire, Miłosz and Rilke.

Умрла је у Буенос Аиресу у 79.

Најзначајнија дела: *Са дистанце* (1946), *Смрти* (1951), *Опашне истре* (1962), *Мрак је још једно сунце* (1967), *Двадесет девети пјесама* (1975), *Мушације стварности* (1979), *У обрнутом небу* (1987), *Са овим усјима, на овом свећу* (1994).

Превођена је на многе светске језике, а за свој књижевни рад добила је безброј домаћих и иностраних књижевних награда.

ТУМАЧЕЊА

Душан Стојковић

МИЛОЈЕ ДОНЧИЋ КАО СНАЈПЕРИСТА ЉУБАВИ

(Милоје Дончић: *ОКО У ОКУ*, љубавна лирика, *Панорама – Јединство*, Приштина – Београд – Косовска Митровица, 2017)

Ове године Милоје Дончић је објавио три песничке збирке. Поред ове о којој пишемо, и: *Триезу усамљеника* (Градска библиотека, Нови Сад) и *Шта унутра има* (Прометеј, Нови Сад). Последња од њих га, после *Лажимештра* (2011), представља и као песника за децу. Овим књигама песник прославља свој лични песнички јубилеј: тридесет година је прошло од тренутка када се пред читаоцима појавила његова прва песничка збирка: *Трошна кашедрa* (1987). Посебно у последње време овај истакнути песник и врсни, и полемички, антологичар, нас просто засипа новим остварењима. Од укупно деветнаест објављених књига, чак шеснаест их је изашло почев од 2009. године. Поред три које су се појавила ове године, то су и: *Глодар над хумком* (2009), *Црвљи расад* (2010), споменути *Лажимештар* (2011), *Койљарница* (2011), *Звездослеи* (2012), *Божурница: антологија косовско-мешохијске поезије XX века* (2013), *Смехогром* (2013), *Смрти у свашове* (2013), *Страхоумница* (2014), *Ресавски венац: илаијашки југословенских песника* (2014), *Задах сјаја* (2015), *Ајостолница: антологија српске оригиналне поезије* (2015) и *Језино бројило* (2016). Од самог почетка Дончић је освојио свој простор, изградио своју песму која није ни по чему била налик на оне које су писали песници око њега, и старији и млађи, и веома често је читавој нашој савременој поезији, у инат, ишао уз нос. Препознат је као такав, што не значи да је аутоматски и

био прихваћен. Ако се икако могло, лењи критичари су се владали као да његове поезије нема. Ако су је и читали, чинили су то на погрешан начин, качивши на нос наочари навикле да осматрају, чак и пигмејску, поезију других, не ретко управо оних који праву поезију уопште и не пишу. Резултат је, наравно, могао да буде само двојак: ћутање или погрешно (пр)оцењивање. Неколико пута сам са уживањем писао о Дончићевим збиркама, пошто сам их пре тога с једнаким уживањем и прочитао. Чиним то и сада када је *Око у оку* у питању.

Око у оку песник именује као љубавну лирику иако у збирци веома мало љубавне поезије, поготову оне на коју су читаоци навикли, уопште има. Све је у овој књизи *измештено* на дончићевски начин. Погледамо ли наслов, открићемо како се унутар ока, по песнику налази друго, мало око (око је, дакле, налик на кутију која у себи малу кутију скрива) и њиме се – унутрашњим, прикривеним, дубинским – гледа све што се гледа. Оно је и дурбин и снајпер истовремено. Стога су и стихови које у песмама налазимо помало метални. Свакако налик на метке. Нимало мирољубиви, нежни, распевани. Дончић, мајстор нокаутерске поезије, уводи нову песничку врсту: *нокаутерску* љубавну лирику. Читав наслов творе три слова / гласа: три *о*, два *у* и два *к*. О није само *о*, оно је и круг и нула, круг који празнину међи, али, истовремено, и празно / ништа кругом заробљено. Не, час једно, час друго, већ једно у другом, преплетено, амалгамисано. Ништавило као срце бића, биће као срце ништавила.

Дончић је збирку разделио на пет циклуса: „Мурал на води“ (5 песама), „Бразда на небу“ (8), „Жеља патуљка“ (4), „Ти ипак имаш душу“ (5) и „Сјај подводног мрака“ (11). Број песама у њима неубичајено је мали. У првом и последњем реч је о води, те се и тако круг затвара. Но, наслов првог воду у зид претвара како би се на њој могао нацртати мурал, а последњи је „прича“ о мраку који је, оксиморонски, засјајио када се у воду загњурио. Људи су се запатуљили, небо се избраздало, душа је постала нешто што се може било имати било немати. Све је истумбано људски. И песнички. Добили смо, не преликан свемир унутар којег бивствујемо, но онај који својим бивствовањем, било свесно било несвесно, сами стварамо и који се са реалним не мора уопште поклопити. Заправо, да би песнички о(п)стао, и не сме се поклапати, нити се тежити сме да до „поклапања“ дође.

Рима у Дончићевим песмама није потпорни стуб. Она слободно клизи, неочекивано израња, неочекивано потања. Песник песме изнутра динамички узбуркава многим експре-

сивним, експресионистичким по снази, глаголима и песничким сликама. Наводимо их прегршт: *ока њеної брусиле звезде* („Мурал на бразди“); *по небу очима померао облаке* (Исто); *Из рожњача твојих у мени још / мајнејно поље руда* („Магнетно поље“); *У дубини васионе врсиак цвећа* (Исто); *Из очију јој испарава керозин* („Она и он“); *Крај ноћу твојих борбени су / падали авиони* („Ти ипак имаш душу“); *Када се појавио свишац, без сјаја, / без нојевих плава и армаде, са шотографском / картом у оку, твоја су се враћа ошворила* (Исто); *Хиљаде звезда кроз мене, / у овом часу клизи змија звечарка* („Звезда заседа“); *Спојићеш муњу и свеилосну тодину / са улира пољуицем хада* (Исто); *између звезде и слепої прома / остићеш неоїредељена* (Исто); *по мојем мајнејном пољу / шукли су твоји анти-мајнејни*. // *Дрмала ме фреквенција тишине* („Антимагнет“); *Образи њени буктиње државної грба* („Дах из воза“); *Та жена паром усана малих / замрзлу је покренула локомошиву* (Исто).

Динамичност слика појачава жестоко контрастирање: *Ја бубањ закојани, / шруба од крви била си ти. / Ја понорни тејзер, / водопад бели била си ти. / Ти подне, / поноћ сам био ја* („Тајна на огласној табли“); *дан твој / у мојој ноћи* („Именик наде“).

И смехотресно је динамички хиперболисано: *Јак парфем решећао је ваздух* („Осућеникова посета“); *Свака њена шрејавица била је боца кисеоника. / Од сјаја њене отрлице падала је збуњена послуја* (Исто); *Додиром прстију преко стола, / шеј са његове душе скинула је инфузија / од милион кубика* (Исто); *Чамци, мреже, ловокрадице, веслачи, / косиури сунцобрана – оишће ираксе иливачи* („Ноћно купање“); *Хиљаде, хиљаде сусреша се сударе* („Време на трговима“); *Ноће су њене из наушница расле* („Жеља патуљка“).

У овим стиховима, који су комбинација раблеовске гротескности и (све)гласности Мајаковског, гротескно је лирска кичма црног хумора: *Две звучне силуете, / на сувој шрави леже. / Из уста им расту цићарете* („Сутон у пољу“); *Једноумном притоом климаве Јуославије* („Загонетни регрут“).

Ево примера за иронију, цинизам чак: *Испод леићеї пољуска службена / размена пољубаца* („Поноћ на аутопуту“); *у пресионици, / у урбанистичкој тробници* („Полумрак у оштроуглој улици“).

Да је све наглавце праметнуто сведоче нам, између осталих и следећи стихови: *У раницу свом поушању своју носим* („Именик наде“).

Љубав се у Дончићевој верзији, уз помоћ војне / ратне метафорике, преобраћа у својеврсну лирску „причу“ о рату и миру, с тим што и у мировању важе ратна правила, те се

непрекидно налазимо у *рајничком миру* ако такво чудо уопште – игде другде, осим у поезији – и постоји.

Песнички субјект је дво-биће. Она / драга (или „драга“) је у њему: *Те очи-сићне звездице³ што светиле у мени / као у шућем свемиру* („Сјај златне главице“); *У мени срце твоје спава* („Предсобље нове ере“).

Нимало случајно, као актери песама јављају се регрути, пилоти, осућеници, патуљци, „маргиналци“. Ту је и инвалид у колицима којег вози секс-бомба: *Командна шабла у црној кућији, / на њој она, а он шруи обореној авиона* („Она и он“). Ту је и слепац: *У очним кайцима слейца / живи једна жена, / две сиојене сиреле њена су рамена. // Снајпер срца исћим шакћом куца* („Жар слепца“). Драга је бодлеровска Дивовка, снајперски опасна, права богомољка која мужјаке прождире: *Очи те жене / влаћом омећене / Два хладна снајпера / Два провинцијска оледала / Два ћокрећна бункера* („Дрхтај разбојника“).

„Кључна“ реч читаве збирке је *ламџа*. Примиче јој се и *снајпер*. Друштво им прави придев *злаћан*: *злаћној води* („Ноћно купање“); *злаћну реку* („Пожар на мосту“); *ћодне злаћно* („Акт на чамцу“); *У злаћном чамцу злаћна лежи жена* (Исто).

Иако је ретко, ни „чисто“ лирско није сасвим одбачено: *дрхтаје сунца* („Црта њеног профила“); *Кад се ћи зауставиши, заустави се и време* („Време на трговима“); *ламџе твојих обрва треју ме* („Треју ме очи сибирске“).

Звучну разиграност илуструјемо звуковитлањем гласова „с“ и „н“ у следећим стиховима: *док ћадала / си са сенком своје сенке низ / сћори ваздух незнатих висина* („Сенка твог профила“). [У њима се и сенка удваја, и она се умножила и, у исти мах, и укућјала; ваздух се одрећује као *сћор*, кочи му се кретање.]

Наводимо исцела кратку песму (а Дончић се и у ранијим својим збиркама, као и у овој о којој пишемо, показао као прави мајстор лирских минијатура, оних које су писали, на пример, Пол Елијар или Рене Шар) „Огањ стопала“:

*Из главе њене уместо косе
расле су сиреле.
Месећ ћрићвореник шибља.
Исћод сћојала њених
ливаве су ћореле*

³ У овим оштрим, лирски војничким, песмама има још хипокористика / деминутива: *ћавице, кайљница, увце, цевчице*.

У њој се врши смена кретања од горе /нагоре до доле. Присутна је јаркост / пламтивост слика. Месец се уденоу у само срце песме, њен централни стих: но он је свучен с неба, шибље га је притворило. Шибље је брат близанац стрела које су шикнуле из главе драге. Неуобичајено је сасвим да се вољено биће овако накомстрешено, ратнички расположено, опасно осликава. Сам ход вољене сам је пожар, похара ливада којима се она креће. Где год да приспе, добро бити неће: све што пламом своје љубави окрзне, изгореће. Осим, ако се и други пол љубавне једначине једнаким ватреним оружјем не снабде. Па, ком обојци, ком опанци! Ватра, сама по себи, сажиге и пржи. Две љубавне ватре, уортачене, слика су љубавног пламена којег ништа угасити не може. Стога – поручује Дончић – неопходно је оватрити се.

Око у оку прави је прејрес раније српске љубавне поезије. Антологичар Дончић узео ју је на миндерлук. Довољно је погледати песму „Пожар на мосту“ (цитирамо је исцела) е да би се видело како се он лирски „рве“ са Оскаром Давичом:

*Збој две ламје што ти исјод чела јоре,
двe сѣрашне васељенске буне,
за златну реку, за корак леден и рибље ѿморе.*

*Трејавице твоје, телесна тарда твојих зеница.
У сѣроју језе облак будилник на ланцу.
Из мојих јруди ишта је шукла реченица.*

Као потенцијално антологијске песме издвајамо „Подводну љубав“ и, социјалну – „Отирач за љубавницу“.

Љубав о којој пева Дончић је свељубав. За њу никакве препреке нема. Она у себе усркава, е да би га прождрла, све постојеће. Ружно, једнако као и лепо. И ово прво и више него друго. Стога је *Око у оку* отрежњујућа књига. Она која нас нагони да се у стихове, у песму заљубимо. Пошто су они свемоћни, пошто је она свемоћна. А то нипошто није мало. И то не могу многи који себе без икаквог разлога, и без окаквог оправдања, песницима називају. Не ни они који им бланко на реч верују.

Радомир Мићуновић

БИСЕРИ НА БИС

(Божидар Витас: ПЕРЛЕ, фотографије и кратке приче, Удружење уметника Железница Србије, Београд 2017)

Рукопис Божидара Витаса *Перле* подсећа на бројанице. Сваки текст је као бисер. Садржајан и питак, а усто сликовит. Није за једнократно читање. Треба му се враћати. Дакле, бисери на бис!

Приказује нам аутора као вишеструко талентовану личност. Велемајстор уметничке фотографије, истовремено је мајстор писане речи, што нас радује, јер потврђује да му име није случајно. Божји дар се очитује на оба плана. Ни презиме није без симболике. Појавом, поступцима и програмима, делује оди-

ста витешки. Растом и отменошћу, овај Београђанин, асоцира на Високог Стевана, оснивача српске престонице, истог оног покосовског владара који је саздао, знано до данас „Слово љубве“.

Висина Витасова пренела се на његова визуелна и словно-вербална остварења. Фотографисањем, казивањем и писањем, оплемењује гледаоце, слушаоце и читаоце, а то је ретка способност, тројаких даровитости.

Дошли смо, тако, до тројства. Заправо, до светости (читајте: светлости) – Отац, Син и Дух.

Није у питању само психосоматска активност већ духовност, па је разумљиво што су га махом инспирисале, поред световних знаменитости и особа, света здања и појаве. Честе посете црквама и манастирима, те разговори са свештеницима и монасима, па и оним тихим а најгласовитијим, оставили су трага на души Божидаровој, а посредством његових записа, ликовних и литерарних записа, и на сваког ко је имао задовољство и част да се, ако не директно, оно бар посредно, упозна са драгоценостима наше историје, вере и културе. Разуме се, на првом месту је светилиште православља, Хиландар, на Атосу, Светој Гори, потом Острог, у

Црној Гори, и остала значајна и дуговечна места и узвишени храмови.

Већ првим текстом „Благослов оца Мојсија“ дочарава нам Божидар, који је несумњиво божји дар своме роду, атмосферу и поруке светосавских испосника и достојника: *У манастиру Хиландару, највећој светињи Српској рода, колеџи духовности и писмености, ризници непроцењивој блага што нам оставише наши преци да чувамо, негде око поноћи после Васкрса, уз рујно хиландарско вино, што ја из светиоторској трожђа исцедише свети оци, слушах житије архимандрита Мојсија, проишума манастира Хиландара.*

Старац му је дозволио да сними Хиландар, што није свима, тачније готово ником допуштено, па је чак дошао касније и на Божидарову изложбу, о чему аутор с поносом и захвалношћу бележи: *...старац Мојсије зајамшио је када отварам изложбу, напустио Хиландар и Свету Гору и својим присуством указао ми изузетну част.*

Колико скромности у томе Божијем човеку када је у књизи уписака са изложбе крајко написао: Била ми је част да у Солуну присуствујем отварању изложбе фотографија српској железничара из Београда.

Није хиландарски Мојсије узалуд назван по древном синајском имењаку – препознао је у нашем суграђанину истинског посвећеника и радишу, а не пуког радозналца и хвалишу. У томе се, вероватно, крије одговор на недоумицу Витасову: *Боже, зашто ми шај свети ошац све то исприча!? Зашто баш мени!? И данас немам одговора.*

Нижу се, тако, спознаје и казивања Божидарова из неколико деценија. Ходољубно, верољубно и родољубно, да нас приближе и учврсте у националним и хуманим поривима, једном али врхунском циљу – истинољубљу.

Поглавља сама по себи довољно говоре о темама, намерама, датумима и спознајама оног ко нам се обраћа, па их наводимо хронолошки: ХИЛАНДАРСКЕ ПЕРЛЕ, ИЗ ДНЕВНИКА „ТРАГОМ АРГОНАУТА“, ЖЕЛЕЗНИЧКИ БИСЕРИ, БЕОГРАДСКЕ ПЕРЛЕ, БЕОГРАД У МАГЛИ, СА СВИХ СТРАНА, СНЕЖНЕ ПЕРЛЕ БЕОГРАДА, НИСКА ОД ОНИКСА И УБИТАЧНЕ ПЕРЛЕ.

Наслови већине текстова су приче за себе: Портрет без портрета, Ође људска нога није крочила, Србин као изненађење, Купање кад му време није, Олуја, Нестало струје, Огрлица, Женска молитва, Немац и православље, Пргава игуманија, Одсуство, Паорски шаљивџија, Врућ терен, Црвени картон, Кривица, Ни крив ни дужан...

Најчешће је изазовима и одговорима претходило путовање.

Путовало се копном, водом и ваздухом, брдима и долима, аутом, бродом, авионом, ходом, групно и појединачно, службено и приватно, туристички, па богме и авантуристички. Смерно и вишесмерно. Кажу да је путовање живот, а живот је, опет, уметност, јер уметност је живот. Зато су и перле, на страницама, разнобојне. Махом беле и ружичасте, а има и црних, зависно од сусрета и збитија, намерника и саговорника, чак и непоменика.

Међу порукама из времена прошлог и недавног, скренуо бих пажњу на две белешке о Пресветом Господину Павлу. Нудећи светлопис, замолио га је репортер, једном приликом, за благослов и потпис. Тада је дознао да се патријарси српски потписују једино зеленим мастилом.

Другом приликом, патријарх Павле је, када се освештавала цркве светог Василија Острошког на Бежанији припремао нафору, скупљао мрвице и приносио их устима, говорећи да да је тај свети хлеб за јести а не за бацати.

Већина текстова говори о поштењу, доброты, племитости, смелости. У темељу свега су дакле – вера, љубав и нада. Ипак, завири се понекад и на другу страну медаље. Као што је небо с облацима и ведринама, тако је и на земљи.

Смењују се портрети и пејзажи, буре и затишја, генерације и усамљеници, пасије и надимци. Међу корицама ове публикације прави правцати је мотивско-садржајни калеидоскоп. Крстарења и крштења. Купања и скијања. Певања и тиховања. Зборована и зборење. Питомине и љутине. Постови и гозбе. Рибе и пршуте. Причест вином и ракијања. Приказане су колибе и крипте, светилишта и дворци, хале и музеји. Магистрале и козје стазе. Авеније и беспућа.

А да све не треба примити на бис, постоје дешавања у духу изреке „Било, не поновило се“. Такве су поплаве и обрушавања, поготово ваздушна кампања чланица Алијансе. Сведоци смо, а сада читамо: Разарање Београда, Сећање на страх, Десет година после – да се не заборави.

Та изложба стигла је до Јапана, да цео свет види злодела с краја прошлог столећа, када су нам разорили и осиромашеним уранијумом затровали земљу и становништво, којом приликом су и многа деца страдала. Није довољно само да се упамти, требало је и да се узврати, макар пером и камером, као сведочанством историје. Ради потомства, пре свега. Таква су била и ратна збивања у Книнској крајини, када је

спаљена кућа Витасових родитеља. Из очевог дома Божидар је изнео само дрвену букару.

Позитиван случај догодио се крајем прве половине прошлог века, када је партизан опростио живот заробљеном немачком војнику, није га стрељао, премда је био задужен да изврши егзекуцију. Ризикујући да га због тога саборци казне, а можда и смакну. Много касније, у Берлину, виолиниста тамошњег оркестра препознао је спасиоца, позвао га у свој дом и упознао са женом и децом, захвалан на великодушности.

Тата Моша је, радећи на железници примио у купе свог колегу са женом и ситном децом, запостављајући ургенције претпостављених, због чега је могао без посла остати.

Сачуване су, затим, успомене на атлетског ентузијасту Јашу Бакова, гимназијског професора Ђукина и многе ван-серијске личности. Не каже народ узалуд, како је овај свет мали, али човек, зато, може да буде велики.

Похађајући Једанаесту београдску гимназију, студирајући права у родном граду, радећи на југословенској и српској железници, бавећи се културом и спортом, паралелно, организацијом програма сред култног „салона код перона“ и председавањем Удружењу уметника Железница Србије, није се Божидар Витас лишавао објектива, па је стигао, ето, и да опише спектар чуда, виђених и чутих.

Био је у организационом одбору Светског првенства рукометашица, 1973. у нашој престоници, када репрезентативке Југославије постадоше светске првакиње, те поред многих признања, Мара Торти и њене другарице поделише слављеничку тарту.

И кад смо код планетарних домета, неки атлетски стручњаци тврдили су да би Витас, ако се окани рукомета и постане тркач могао постати чак и шамион света. Но Божидар је остао веран рукомету, после активног играња, био је тренер, судија, функционер.

Пред нама је, очигледно, богата и посвећеничка, благословена објава. Са поклоњенима, путописима, репортажама, анегдотама, снимцима, белешкама, причама. Вишеструко интересовање и бављење подразумевају верске, културне, комуникативне и спортске догађаје.

Фото-излети и уметничке колоније пружају обиље инспирација и грађе, да се та грађа у књиге и на изложбе пренесе, што је Божидар на прави начин, у пуној мери, чинио. Негде је рекао да се фотографијом бави из љубави према уметности и дружењу.

Елем, захваљујући њему, дознајемо, између осталог, како су добили називи топоними широм Србије, па и шире. Места и планине, Каларина, Пиргић, Бродац, Прилипац, Ребељ, Поћута, Медведник, манастири Тумане и Пустања...

Предела и ликови сликани су најчешће душом, па су зато тако убедљиви и трајни. Чудни су путеви Господњи, и људски, дакако. Ходочастило се и службовало.

Сматра се, иначе, да сваки човек има свој пут којим мора проћи. Божидар их бесумње има више. Толико вреди, вероватно.

А путовање је начин живота. Једини наш нобеловац, Иво Андрић рече: **Путовања су лепа због повратка**. Наш путописац се, хвала Богу, увек враћао, јер је имао где и коме да се врати. А умео је и да усними и оприча утиске и учинке са турнеја.

Упркос најцрњим, укњижио је врли хроничар низ примера чојства и јунаштва, што би рекао Марко Миљанов, било је у протеклих пола века, овде нотираних. Занимљивих, ретких, поучних. Од искуства и сазнања настала је права ризница која нема цену. Књига горка и мелемна, а за лек се не каже хвала. Таквих и бројних других призора и назора крцата је ова књига – споменица, за коју и самом сачинитељу треба доделити споменицу!

Спремајући ову препоруку, сетих се изреке „Живот је уметност јер уметност је живот“. Овде су се то двоје спојили као складан брачни пар Витасових. У праву је Новица Ђорђевић, члан Удружења уметника Железница Србије, што је сročио песму „Да! Витас светли“ пошто је то светлописац светла образа.

Вредан, способан и достојанствен, пун завидних врлина, а лично незавидљив, заслужују огромно поверење и поштовање. Пре свега, од читалаца и љубитеља. Без намере да рецензију претворим у панегирик, закључићу: јединствен је Божидар Витас. Његове слике говоре, а речи се одсликавају. Поступци и дела најбоље сведоче о сваком, па и Њему. Петров син, Миљков брат, Томкин муж и Пећин тата, пријатељ свих добрих људи, Дорћолски Чубурац, пореклом Далматинац, био је, и остао, заправо, човек наш, а светски. Књига је, иначе, штампана у 300 примерака, на 168 страница, које обухватају: 157 црно-белих фотографија и 60 кратких прича.

Анђелко Анушић

ОЧИ КОЈЕ ГЛЕДАЈУ СА ОБА СВЕТА

(Владимир Поповић: ОЧИ, поема, *Српска књижевност* „Др Јован Рашковић“, Београд, 2017 – приредио, предговор и поговор Јован Н. Ивановић)

Од језика овде све увек почиње, и с њим завршава. Ову познату тезу могли бисмо варирати (на нашем примеру) и овако: од књижевности (културе) све одвајкада почиње, и с њом окончава. Животна и историјска позиција дела нашег народа који је вековима живео (боље речено *стражарио*) на западним стрменима Балканског полуострва (у свету познат/и/ као Војни Граничари/Крајишници, доцније, после Првог, и нарочито после Другог рата, све мање познатији, и *субоком ушешанији* као Срби у Хрватској) стала се *имлозивно* урушавати с *пошкојаванјем* његове језичке, културне и књижевне супстанце.

Први чин тог идентитетског урушавања (целокупног српског корпуса, – користимо матрицу и увиде професора *Петра Милосављевића*) збио се у другој Југославији рашчлањивањем / разбијањем језичке конструкције *српскохрватскословеначкој* (из времена КСХС) на два варијететна облика српског језика. У Србији и Црној Гори службено је озваничен српски језик; у Хрватској хрватски или српски, а у Босни и Херцеговини српскохрватски. Словенци су, наравно, задржали језик који су и имали. Други чин саморазвлашћења и самопорицања одигран у српској, и само делимично хрватској режији. *На формалну иницијативу Лейописа Матице српске* (П. Милосављевић), организован је скуп ради договора Матице српске и Матице хрватске 8, 9, и 10 децембра 1954. године (у згради Покрајинског комитета СК Војводине) *о заједничком књижевном језику Срба и Хрвата*. Тај договор се, како пише професор Милосављевић, „одвијао у духу Титове политике братства и јединства.“ У Србији и Црној Гори српски језик улази у „брачну заједницу“ и добија официјелни назив српскохрватски / хрваткосрпски

језик, док у БиХ-и остаје стари назив. Тринаест година након *Новосадској договора* (1967) осамнаест хрватских институција, и бројни тамошњи интелектуалци (међу њима и господин Крлежа) објавиће *Декларацију о називу и положају хрватској књижевној језика*, чиме је порекнут *Новосадски договор*. Та *Декларација* (којом ће дефинитивно бити у Хрватској избачен из употребе српски језик, а остати само хрватски) биће програмска идеолошко-политичка платформа масовног националистичког покрета у Хрватској (1971), познатијег као МАСПОК, који је био прелогемена у насилну (ратну) сецесију Хрватске из југословенске заједнице 1991. године. Четврти, и коначни чин културолошког, повесног, народоносног и политичког убиства Срба у Хрватској (*ишло ће, наравно, оставити разорне, далекосежне последице на наш целокупан национални корпус, како код куће, још више у иностранству, до данас*) збио се крајем 1990. године избацавањем Срба (као конститутивног народа) из хрватског устава, и покретањем насилног, војног раздружења ове републике из авнојевске државе, што је, као што знамо, прерасло у хрватску агресију на Србе и припаднике ЈНА, и рат (1991–95), а ово резултирало и здруженим, загребачко-бриселским геноцидним операцијама *Блесак* и *Олуја*.

Срби из Хрватске (као део нашега националног бића) свој пуни народоносни, културни, правни и политички равноправан статус добили су још на заседању ЗАВНОХА у Топуском 1944. године (за трајања Другог светског рата), што је, осим уставне категоризације, подразумевало пуну употребу српског језика и ћирилице у јавној употреби и школству, као и развијање културног, књижевног и друштвеног живота на темељима богате и разнородне вишестолетне ћириличне баштине овога народа. Али, већ након неколико година по окончању рата (1949) Српско пјевачко друштво „Обилић“ које је основано 20. октобра 1944. године на месту страдалне српске православне цркве у Глини (као једно у низу културних институција и друштава која су Срби имали два века уназад) утопљено је у Хрватско пјевачко друштво „Ватрослав Лисински“, и убрзо престало да постоји. Наводимо ово као опробану (стару коминтерновску) политичку и друштвену парадигму којом је отпочело, и пола века трајало, систематично, јавно асимиловање српскога народа у Хрватској који је животарио у идеолошком карантину, ни жив ни мртав, заборављен и отписан, *да би пошћуном заменом српскога језика хрватским* – овај народ посве изгубио своје народно име, био статистички и друштвено затрт, а онај жалосни остатак од њега сурово протеран. Тиме се показала сасвим тачном она теза којом је академик Василије Крестић (и не само он) упозоравао јавност далеко пре потоњег рата, да када један

народ изгуби свој језик и своје писмо – он убрзо губи и своје народно име. И нестаје га.

Разуђено и вишеслојно културно и књижевно наслеђе Срба у Хрватској, заједно са његовим интелектуалцима, писцима и научницима, поделило је судбину овога народа, и такође пола века било у (комунистичком) политичком егзилу. Примереније би, можда, било рећи: *социјалнокултурном изгону*. Тек појавом хрватске сецесије и следом трагичних догађаја, овај ће део нашега народнога корпуса (заједно са својом духовном баштином) изронити на видело *разроке* југословенске, *поубљене* српске и (очекивано) обесовљене *свејске* јавности, као наизгледно непознат (штавише, изненађујући, готово шокантан!) социјални, културни и антрополошки *динарски енџинџеј*, иначе одвајкада саставни део националног, верског, историјског и културолошког српског интеграла...

Јован Н. Ивановић (песник, прозаиста, есејиста, критичар, књижевни историчар, антологичар и библиограф) већ се раније, систематично бавио песничким делом академика Владимира Поповића (на Филолошком факултету у Београду магистрирао с тезом о поетском делу овога писца). Сада се читаоцима представља заиста крупним поводом – приређивањем трећег, засебног издања Поповићеве чувене поеме *Очи*, за коју је написао предговор и поговор, опремивши је и другим неопходним (мање познатим) генералијама, како о самој поеми, тако и о писцу. Ова поема, њена „извиискра“ настала је (судећи према песниковим забелешкама уз спев *Очи*) с јесени 1942. године, након усташких злочина у српским селима Јошани и Висућ у Удбинама, на подручју Лике. Италијански новинар *Курцио Малайарџе* у својој књизи *Надбискуј ѿноцига* (реч је о кардиналу А. Степинцу) коју је код нас скорашњих година превео *Лазар Маџура*, доноси стравичан приказ *кошарице са извађеним људским очима*, коју су поглавнику Анти Павелићу на дар донели његови верни кољачи из похаре по личким (и ко зна све још којим) селима где је стопроцентно живело српско православно становништво. Италијански новинар се те године (у томе *деветом* часу) затекао код поглавара усташке хрватске државе, и лично видео ту страшну котарицу '*чији је садржај личио*' како пише, '*осирићама*'.

Пишући у предговору и поговору о поеми *Очи* и њеним прикљученијима, професор Ивановић опетује пишчево ратно сећање (*обасјања извиискре*) о томе кад је и како „шикнуо“ *први млаз* (Поповићева синтагма) овог спева, заправо њен фрагментарни заметак, да би он у доцнијим пишчевим дорадама и преградама био „структурно окрупњаван и дотериван модерним изразом кроз пет верзија поеме“, како пише приређивач. Писац је, према властитом исказу, „одломак из поеме *Очи* рецитовао

у селу Бунићу, затим у Топуском“, те је да „један фрагмент тискан 1944. године у 'Вјеснику'. Међутим, према Ивановићевом истраживању, поменути фрагмент је објављен у 'Вјеснику' тек 1. јануара 1945. године. Такође, рана концепција ове поеме, како пише Ивановић, није јединствена, на што упућују фрагменти објављени у часопису „Република“ 1945. и 1946. године. Оно што је сасвим извесно јесте да је прва верзија поеме *Очи* објављена у Поповићевој песничкој књизи *Свијетло на њејелу* (1951), друга у његовој збирци *Повеља сна и јаве* (1956), трећа у антологији поема из народне револуције (*Ријеч и свијетлост*, 1961), а четврта и пета објављене су као посебна издања поеме (1962. и 1978. године). Наш приређивач се определио (објављујући треће, засебно издање) за пету верзију поеме *Очи* (из 1978) која има пет певања: *Визија, Слом, Удбина, Криж, Земља*.

Подсећајући да су поема *Очи* и Горанова *Јама* „два најпотреснија сведочанства о усташком злоделу над српским живљем у Другом светском рату“, професор Ивановић додаје да им, наравно, треба прикључити и Куленовићеву *Сћојанку мајку Кнежойољку*. Он сматра да поема *Очи* „у понечему и надилази ове поеме: пре свега, својим контрапунктом и универзалношћу својих медитативних партитура, које су натопљене болним неоромантичним утопизмом, безгласним криком за светлом у времену ратном, али и у поратном, када је песник осетио омлађивање зла које није искоренила народна револуција.“ Он притом упозорава на жалосно стање у коме се, у српском школству (школским програмима), налази 'књижевно стваралаштво с темом о народној револуцији', наводећи да се у школама у Србији о Горановој поеми „говори само на основу њеног десетог певања; Поповићева поема не помиње се ни насловом, а Куленовићеву поему помињу у склопу површних напомена о књижевности с поменутом темом.“ С тим у вези, Ивановић још пише: „То је чињеница коју не сме да прећути књижевна историја нити да се о њој говори узгредно и површно у настави књижевности. Жалосно је што се све усамљеније и све тише говори о том наслеђу, као да је оно последица неке безначајне књижевноисторијске фазе, губи се из вида да у досадашњој историји књижевности нема такве временски кратке књижевне фазе у којој је настало толико вредних дела...“

Наш приређивач подсећа да је Поповићева поема наишла на леп пријем у онамашњој књижевној и критичкој јавности, да се чак (према песниковом сведочењу) веома допала и господу Крлежи који је говорио да му та поема – у односу на остале поеме с темом народне револуције „највише говори“. На жалост, о томе нема писаног трага у биографској, дневничкој, књижевнокритичкој и мемоарској литератури о лику и делу Титовог миљеника међу југословенским писцима. У предговору

(О поезији Владимира Појовића) другом издању Поповићеве збирке песама *Повеља сна и јаве* („Просвета“, Београд, 1964, стр. 12) Новак Симић, између осталог, пише да Поповићева поема *Очи* надилази Горанову *Јаму* по томе што „није торзо, већ чврсто исклесана цјелина“. На томе фону је, изгледа, и Ивановићева оцена, кад тврди: „Њена унутарња градња је сложенија, она скоро следи образац класичне драме, односно њене структуре: од експозиције до расплета...“

И још нешто важно (да ли је то и *индикативно* - после свега што се десило Србима у Хрватској током двадесетог, и ранијих векова, до данас?!), треба додати акценат из приређивачеве напомене на крају књиге. Професор Ивановић наводи да се ово (његово) издање поеме *Очи* „текстуално подудара са њеним другим засебним издањем („Аугуст Цесарец“, Загреб, 1978), те да је (додату) *Аушорову билешку* уз поему преузео из часописа *Most/The Bridge* (Загреб, 1984, нова серија, бр. 1–2, стр. 61–93) у коме је поема двојезично (хрватско-српски-енглески) објављена. Из ове белешке на енглеском језику изостављен је одломак који почиње са: „У прошлом рату, Удбина је била усташки гарнизон...“ ’Не знамо – пита се професор Ивановић – ’да ли се (ово десило) са песниковим одобрењем?! Ако је тако, то би се могло схватити као његово попуштање и „угађање“ друштвено неповољном тренутку у коме је под старост живео. Али, ако то није посреди, онда би се можда тај „превид“ преводиоца могао сматрати намерним. Опет, у белешци на српскохрватском језику, у другом делу тог одломка („Усташе су с Удбине, у два наврата 1942. године, с јесени кришом упали и *личка села* Јошани и Висућ, и ту починили невиђено крвопролиће над *невиним народом*, а онда опљачкали и спалили оба села до темеља) два су места Поповићевог „ублажавања“, није отворено рекао да је реч о злоделу над српским народом, који је почињен у поменутиим личким, српским селима. Било како било, извесно је да је страни читалац, „превидом“ тог одломка у преводу на енглески језик, ускраћен за „извијскуру“ ове поеме, што свакако није фер према том читаоцу, нити према поеми, која почива на драматичи тог изостављеног дела...“ Приређивач је, наравно, донео на крају књиге (у одељку *прилози*) оригиналну песникову забелешку, и њен енглески репликат са изостављеним местима. На крају књиге Ивановић је приложио *Важнију литературу о поеми Очи*, као и „график“ изгледа корица објављених Поповићевих дела. Да поновим, Ивановић је дао вредан допринос упознавању потиснутог дела из народне револуције, у коме је до тог времена „још неупотребљавана техника казивања“. Наиме, „цијела је поема“, додаје Новак Симић (нав. дело, стр. 13), „дата у монолозима курира, прекидана кратким (ради предаха) описима писца“.

Снежана Алексић Сјанојловић

НИЧЕ У КРВИ И РУЖИ НИЧЕ...

(Виктор Радун Теон: КРВ И РУЖА, *Интелекџа/Свишак*, Ваљево/Пожега, 2016)

Песник и филозоф у једном стиху. Када пева, он прича. Када прича, он пева... Ова књига открива колику умешност Виктор Радун Теон поседује. Он љубавну поезију не банализује, већ је *доживљава и изражава на дубоко мисаони начин*. У улози лирског субјекта маестрално облачи огртач лирског певача и неуморно опева женску лепоту у свим њеним облицима...

Ипак, ова књига је искорак из уобичајене лирске љубавне поезије...

Крв и ружа је песников лични доживљај жене кроз призму света

којим је окружен, али и лични доживљај света кроз искуства са женама које је на свом путовању Млечним путем сретао. Упознајемо песников субјективни став о жени, колико стварном, толико митском, колико знаном, толико мистичном бићу. Она је за њега врхунац лепоте, вредна усхита, али и предмет истраживања. Неретко јој придаје централни значај у животу уопште. Њена родница постаје центар универзума и центар његове поезије у овој књизи. Он понекад у дослуху са њом, али чешће сам, јечи у радости или и у болу, тражећи смисао у смоластом бесмислу. Поиграва се речима и тој игри даје дубоко значење и снажну поруку: *Није све умрло. Није све ушћихнуло./Јаје смисла разбијено о светиш мач./... Све њако смоласто и бескичмено / лелујаво и сновидно / њишко и одјекујуће/ Из мојих ѡпарадоксалних образа семе ниче ...* (Ниче). Сазнање и спознаја о самоспознаји у зачетку рађања, тек се назиру кроз ницање, али читаоцу остављају наду као једино исправан став о животу. Песник се дотиче филозофа, али не запоставља уметника, јер обојица живе у њему и сваки се у њему остварује на свој начин: *Гушам смолу смисла*

/ невиним образима Микеланђелових анђела / бришем вајаје са крова светиа... (Смола). Домишљао проналази нове везе и неке нове речи у свом малом личном интjерлудииуму (Смола).

Ова књига је његов крик. Крик тек рођеног човека који прогледава и покушава да дише. Крик „слепог“ певача који опева савршенство лепоте у несавршеном свету, надајући се да ће и остали видети оно што он, онако слеп види. Ова књига је крик стрепње и суочавања онога ко је још увек ...само дејше зајледано у празнину очекивања... (Суочавање), онога ко тражи и нада се... Сходно сензибилитету и интелекту аутора, тај крик је много јачи од уобичајеног. Он потиче од прапостанка човека до данашњих дана. Жеља се рађа из потребе, да би затим потреба добила обличје непресушне жудње.

Акцентирана емоционалност, готово у свакој песми, проналази начин да своју снагу изрази у несвакидашњим метафорама ...Сушра / изаћи ћу на шрї / сам / са својом сенком / за пeшaмa/ жилешом / у десној / и кофом пуном дује / у левој руци... Изјоворићу шри светиe речи / извадићу дују из кофе / преобразићу је / у хиљаде вилиних коњица / а онда жилешом пререзаши њихове дујине вене... (Сушра)

Не одриче се симболике и вешто их користи чак и у стиховима о љубави, онда када наизглед миран и спокојан пева у кругу свакодневице, којој се читаво његово биће опире, док у њему одјекују звона: Живим ко-зна-јде/ у жижи своје кружнице/ љубављу поздрављам јушра/ укојан у свемир/ унушрашње звоњаве... (Ко-зна-јде)

Сажета мисаона збијеност и неретко кратка стиховна форма, карактеристичне су и за ову збирку песама Виктора Радуна Теона. Оно што је Иполит Тен давно записао: „На дну најкраће лирске песме, налази се читава филозофија живота“, нарочито је важећа мисао за његову поезију. „Нејодношљива лакоћа нејрисјајања / на усшуйке /учинила ме је/ видљивим... (Видљивостј).

Његова свест о истини света и живота кокетира и са нумерологијом, односно кабалом: Првих десетј речи/ свежањ звезда/ Десетј поринутих подморница/ Десетј цршежа заљубљених жена/ ... Првих десетј речи/ ошварају пукошину / Проламају протјором... (Првих десетј речи).... Та кабалистичка нумерологија у његовим стиховима има емоционалну конотацију и далеко је више од елемента природне науке Нaйисаћу за њу 156 речи/ и прешвориши их у сузе блајо-

слова/... А затим у истој песми користи симболику геометрије, упућујући снажну поруку :..*Кроз сџисак руке / назирем врисак / Крсџ је исцрџан преко круџа...* (Њој – 156)

Педесет и три песме смештене у претциклус и 5 циклуса: *Кайи, Тајаи, Прејлеџи, Одблесци, Лаџице*, циљном композицијом имају свој ток и значење. Структурално слободног стиха, неспутане дужине и графички осликавају амплитудне осцилације у емоцијама. У овој књизи ништа није случајно и лако. Све је у крви и зноју...

Преображај крви у ружу, песник призива у обличење и коначно, своју стварност доживљава ослобођеног духа ...*Осџао је само белеџ, као оџомена и наџовешџај...* (Резиме)...

...*Колико кайи крви џреба скуџиџи у џехар исџине да би израсла ружа?...* (*Првосвешџеница*)..., преостаје свакоме од нас да свој пехар пуни...и да броји...

Крв је крв, а ружа је ружа... Поезија Виктора Радуна Тео-на свакако омамљује, док руже не искрваре... Ко уме да чита његову поезију, дотађи ће симболику и једног и другог. И спознаће тајну: зашто Ниче у крви и ружи ниче...

A large, stylized graphic of an eye, rendered in shades of gray, framing the title text. The eye is composed of several curved lines that create a sense of depth and focus.

САГЛЕДАВАЊА

Рагиша Драгићевић

У ЧЕКАЊУ УСКРСНУЋА

У *Српској шрилоџији* Стевана Јаковљевића постоји упечатљив опис једног јутра, свитања у ратном крвавом добу – свитања између два рова који, непомерени, на педесетак корачаја, данима, недељама, месецима, стоје супротстављени један другом, и у којима се или између којих се, свакодневно, гасе млади животи.

Елем, у таквом једном јутру, пролећном јутру из једног рова ка другом, допре глас: „Братко, знаеш ли да е данас Великден?“ „Знам!“ – одговара се из другог, српског рова. „Братко, да те питам: Имаш ли малку лебац?“ „Имам.“ „Братко, фрли ми едно парче“. И из српског рова, у високом луку, полетео је комад претврдог хлеба, као камен тврдог, али није домашио до бугарског рова. Пао је на простор који је жртвено поље. „Братко, нећеш ли да пукаш, да га узнем“ – питао је опет Бугарин из рова, а Србин рекао да неће. И војник, млад, испијен и обрадован Бугарин, изашао је из рова, пресалдумио се преко грудобрана, а онда бојажљиво усправио и застао пред блиском комадом хлеба, неодлучан. А онда се, у знак поверења, из српског рова појавио исти такав војник, и он одложене пушке, и кренули су један према другом. И код палог комада хлеба, средишту смртног поља, голоруки се загрлили. А онда су око њих, из оба рова, пушака одложених на блатњаве грудобране, излазили војници једни ка другима у сусрет, и, уместо ранијих неуспелих јуриша – грлили се. И широм ровова, готово широм фронта, излазили су и грлили се војници, све док се бркати официри нису повратили од чуда и истрчали; псовкама, тврдим чизмама, пљоштимице сабљама и исуканим пиштољима натраг сатерали војнике у ровове.

Не знам да ли се оваква епска и надреална сцена заиста и у стварности и одиграла (а у свом срцу чврсто верујем да јесте) или је само плод имагинације писца који се родио под обронцима исте планине, под чијим обронцима сам и ја угледао свет, који је трчао уз исте обале реке коју сам и ја прелазлио, одлазећи у далек широки свет. И не знам да ли сам је верно (а

верујем да јесам) пренео из књиге коју сам одавно, пре готово пола века, читао – а време зна да избрише.

Но ту, скорије, што време није још обрисало, и што у искуству свих нас, актера, сведока и страдалника вероватно неће обрисати до века – сећање да је у време НАТО бомбардовања јадне нам државе, у ствари, бомбардовања народа који је често двострука жртва – и сопствене државе и њених непријатеља – на овакав дан, на Ускрс, на Великден како се изговара у мом крају (слично бугарском Великден), донео “хуману” одлуку да прекине ратна дејства. И само тог дана, тог великог празничног јутра, Милосрдни анђеоло је над нашим, тог пролећа још неузораним пољима, над крововима наших кућа, над нашим главама и главама наше усташене деце – склопио своја крила. И у том дану, усред најжешћих и најчешћих узлета невидљивих сејача смрти и путања крстарећих ракета, могли смо да чујемо звук тишине, да у тој тишини се пролећним зовом огласи нека птица (а, сећам се, тада ни птице нису певале). Знамо, Стеван Јаковљевић је већ деценијама спавао мртвим сном, далеко од вароши у којој се родио и проходао – да би могао да опет наслика овакву епску и надреалну сцену. И само на нашем парчету земљине кугле су били су ровови – али не ровови из којих смо ми у отпору и обрани већ ровови кратера, изровани вишетономским бомбама богатим смртоносним елементима који убијају хуманије и полагају; наши непријатељи су били далеко изнад нас у плаветнилу – у белим скафандерима и уз компјутеризоване команде које су биле непогрешиве у циљевима. И да смо хтели – тог дана нисмо могли да поновимо епску сцену супротстављених војски.

Ево смо опет пред временом у коме се Исус, овенчан бодљивом крвавом круном, носећи претешки крст (усуђујем се да поредим – као наш) мучно пењао уз Голготу. И ево нас опет у рововима – ма како се они чинили имагинарни. Освануће Ускршње јутро ускоро, а у нама неће нити снаге да добацимо или прихватимо онај тврди комадић хлеба.

А хоће ли они који нас изнова и изнова, зарад интереса који нису наши, поново сатерују у ровове у гурају смртоносна оруђа у руке, а у паузама приређују циркуске једночинке играјући се бићем нације, имати снаге и памети да опет, макар на један дан заћуте, да не чујемо њихове опоре и претеће гласове, да не видимо како им из уста куљају убојите речи и окрвављене реченице. Да престану да нас застрашују, да нас заглупљују, да нас понижавају, да вређају нашу интелигенцију – да престану да нас бране.

Или ћемо, и појединачно и као народ, остати заувек у тамној и мучној пећини – гробу, нејаким руку да помере огромну стену на пећинском улазу – дакле, без наде за Ускрснуће.

Јелена Зеленовић

ЧЕТВОРОГЛАВИ ВИД

Несврљене мача да постане лојша
Велимир Хлебњиков

Текст који следи мора бити о једној тези коју треба понављати бесконачно много пута, док нас буде, а неће нас бити управо оног момента када тезу престанемо да понављамо – ми без традиције и прошлости не постојимо, нема нас, ми смо нико. И ништа.

Упоредна анализа песама које долазе из четири различита пера, из четири различите поетике, четири различита времена и два различита пола, а обрађују једну тему, леп су пример за један од начина очувања традиције. Шта их спаја? Видовдан. Шта нас спаја са песникињом и три песника? Видовдан. Можда још по нека ствар, али овде остајемо на темељима, на темељима на којима нам подрхтавају ноге, а ми га лепимо мастилом и пљувачком.

Видовдан је одавно постао симбол српства. Симбол војника, мајке, девојке и сестре. Празник је одавно прерастао своје основно значење. Слабо памтимо, а још смо склони и сталном преиспитивању па се чак доводе у питање историјски извори у којима се споре датуми, порази и победе, где се о цару Лазару и цару Мурату говори неким сумњивим дискурсима који прете да пољуљају темеље, који, рекосмо, већ дрхтуре. Историја и традиција нису исто. У мом свету, једина истина је ово друго. Истина мојих прабаба и прадеда, народа од пре кнеза Лазара, народа после 1389. године, мој је језик језик гуслара и хајдука. Моје веровање је оно што ми као завештање оставља прича и песма.

Злата Коцић се ослања на фолклорну и митолошку традицију и истовремено припада јаким струјама књижевне авангарде. Њена песма коју ћемо овде коментарисати то јасно показује. О Видовдану се говори из женске перспективе и то са јаким алузијама на Косовку девојку која представља најјачу женску нит у миту о Косову. Као што даривање девојке у песми „Косовка девојка“ војницима представља неку врсту залога и наде да ће се из боја вратити, тако јунакиња из песме Злате Коцић „Видов данак“, носи под појасом залог да се неко врати, неко ко ће је „зарано облук“ извести пред сватове. Дозива се брат. Директно контрастирајући смрти, која

је један од основних симбола коју везујемо за косовски мит, лирски субјект Злате Коцић супротставља тајни, мистификовани, по мало и бизарни живот, али ипак живот. Живот под појасом жене још увек, у кључу тумачења традиционалне културе Срба, припада нечистим силама. Обла, јунакиња Златине песме хода обалом Ситнице где, каже: „накупих у недра очи ископане.“⁴

Као што беше лутала Косовка девојка тражећи девера, кума и заручника, а наилазећи на Орловића Павла који симболише причу и у којег су се скупила сва три јунака преображена у причу јер су телесно пропали, тако лута и јунакиња Златине песме. Са Орловићем, јунака у песми је четири. Број четири није случајан и усамљен не само у овом примеру, него и у осталим песмама који ћемо коментарисати, као и у основном значењу божанства Вид.

Њена „вековна спрема девојачка“ сада су сви они остаци јунака расути дуж Ситнице и Косова поља. Оваква, гротескна и контрастна слика, раскомаданог живота око ње и живота који тек пупи у њој главни је мотив песме. Лирски субјект и даље инсистира на животу. Може се прочитати да жена одбацује сву кривицу рата, а она пада на мушки пол, то је била њихова битка. Она је дубоко усредсређена на оно што предстоји, а то је живот који носи у себи и о којем ће, без ичије помоћи, водити рачуна усред пустоши коју је донео рат. Овакво понашање лирског субјекта који је морао бити обележен женскошћу и главном диференцијацијом у односу женско-мушко, а то је да она доноси живот, а он га одузима. Рат воде мушкарци, жене за њима чисте. Злата Коцић песму завршава не освртањем на прошлост, већ опоменом за будућност. Носи новог човека под појасом и њена свадба је крвави пир: Празна су гнезда/ очне дупље сватовске:/ изведи ме, брате./ Не округли се варница под појасом/ но видело живо/ коме је час.⁵

У почетку беше Рат и у почетку беше Вид, поручују нам песме Мирољуба Тодоровића. Измештање божанства у правреме је радикална одступница од сваког вида повезивања са традицијом у оном моменту када она обухвата и значи рат. Између Рата и Вида, Тодоровић бира Вид. Тако се барем чини на самом почетку његовог циклуса песама о Видовдану. Иако је Световид, старо паганско божанство, бог рата и оби-

⁴ Коцић, Злата. *Гнездо и куйола*. Српска књижевна задруга, Београд, 1995, стр. 28.

⁵ Исто.

ља, песник се ограђује и његов бог је разоружан (песма „Бели вид“⁶). Опредељење за царство небеско? Елементи косовске легенде су присутни и у поезији Мирољуба Тодоровића, те ваљда и она најрадикалнија грана авангардног стваралаштва вуче корене из српског Едена, златног доба краљева, а онда и сурвавања у ропство. Оно што се при читању поезије посвећене Светом Виту аутора Мирољуба Тодоровића мора имати у виду је Четвороглави Вит, сам споменик на рту Аркона. Бог са четири лица. Према другим изворима Свети Вит је рано-хришћански мученик којег је цар Диоклецијан осудио на смрт бацањем у катао са врелим уљем, а црква дан Светог Вида обележава 15. јуна. Усред испреплетаности традиције, Тодоровић је имао простора за експериментисање. Песме посвећене Видовдану у оквиру избора из поезије *Ловац мајновења*⁷ редом носе називе: *Видилац Амос*, *Свети Вић*, *Вид*, *Бели Вид*, *Трава Видова* и на послетку *Видов дан*. Сами наслови говоре о генези овог божанства. У почетку беше Амос: „Из краљевства вечности“⁸

Амос, старозаветни пророк. Православна црква слави Светог Амоса 28. јуна, а према неким изворима Светог пророка Амоса, славио је кнез Лазар као крсну славу⁹. Све је у вези, Црњански проговара. Дакле, такав развој култа прати мо у песмама Тодоровића. Из песме *Вид*:

„У језерима северним. У балтичким
маглама. Разглобљује се време.
Устао сам. Сишао са планине. На
почетку лета. Светлост. Рат. И Вид.“¹⁰

У овој песми најављује коначно спајање рата и Вида у једно, у згунуту чврсту кап Косовске легенде, где, опредељујући се за традицијски приступ самом мотиву, он више не бира између рата и Вида. Јуни, 28. више се неће памтити по старозаветном пророку Амосу него по боју на Косову. На крају беше рат: *Изискриће/ њламен из мокрој оћила. Словенски/ райници. Под небом Световида.*¹¹

⁶ Тодоровић, Мирољуб. *Ловац мајновења*.
<http://www.rastko.rs/cms/files/books/56810ae014110> стр.274.

⁷ Исто, 271–277, песме о Видовдану.

⁸ Исто, стр. 271.

⁹<https://sr.wikipedia.org/sr/Амос> приступ: 2. 6. 2018.

¹⁰ Тодоровић, Мирољуб. *Ловац мајновења*.
<http://www.rastko.rs/cms/files/books/56810ae014110> стр. 273.

¹¹ Исто.

У овом циклусу, пре песме *Видов дан*, написане су још две. Те две песме, имплицитно, говоре о српском народу, поробљеном, који попут ослушкивања неба у очекивању летњег пљуска, ослушкује звецкање мачева, звук ослобођења или утамничења? Песма „Трава Видова“¹² смештена је у традицијски миље, веома комплексних веровања, радњи које се комбинују са речима у чију се магију веровало. Та песма, саткана попут мрмљања молитава искомбинованих од паганских и хришћанских мотива и простих људских веровања у лековито биље, најављује коначну пресуду. За њом, у овом циклусу песама следи и она која циклус затвара, сама песма *Видов дан*. Због лепоте доносим је у целости:

*Пчелињи бруј. Гозбених почасница.
Изнад мейшоха. Изнад себарских
лубњача. Мирис кише. И косова.
Заустављена је ноћ. Блајословом
и вином. Слейило и раздом.
Жилишће проклешија. Пророк Амос.
Са два миленијума. И још два
сшолећа. У неушрнулом оку. Седи
крај славске софре. Слуша мелемну
молишву. Кнеза. Новој Израиља.*

*

*Бишке никада нису изјубљене.
Ни на црном пољу. Ни у зајрејаном
срцу. Али штога дана. Не ира се
и не ђева. Кукавица ђресјаје
да кука. За мршвим јунацима.
Ослушкуј. Још увек кроз мрклину.
Удар мача о мач. Тушањ койиша.
У земљи. У ваздуху. Пуне су вучије
јаме. Наших глава. Одрезана језика.
На Видов дан. У ђлуво доба ноћи.
Све реке. На Косову. За ђрен.
У крв ђрејворене.
Пошеку.“
На крају беше крв.*

Миодраг Павловић пише песму „Световид говори“. Углавном је бог онај који ћути, а овде четвороглави Вид го-

¹² Исто, стр. 276.

вори, те његов говор мора бити пророчки, а пророци ретко кад су доносили добре вести, осврнемо ли се на Библију. Бог Миодрага Павловића је разочарани бог, његови синови су изгубили битку за њега и његове четири главе су покошене у рату. Такође, тај бог је љут. Са дна, где му падоше главе, он кори. Ако су га његови синови олако заменили другим богом, тако ће и овог, хришћанског, лако заменити за било ког другог бога, чија је једна реч и једна глава. На суптилан начин, Павловић говори о нашем олаком схватању и прихватању преласка Словена са паганства на монотеистичку религију. Једина словенска творевина, нешто дубоко народски се заборавља и чува се само у закривљеним рубовима неба, то су парчићи колективног сећања. Павловићева поезија може да се чита у кључу опомене: Словени су заборавили своје богове, зашто не бисмо веровали да ће и тог једног заменити другим, другог трећим? И тако до дана данашњег. Да ли је прилагођавање страном, асимилација туђе традиције и културе природни процес који нема потребе посебно објашњавати? Сматрам да се песме Миодрага Павловића посвећене Словенима и паганству могу читати у кључу опомене и питања горе постављеног. Ко смо ми? И то је питање са почетка текста. Данас када пишем о Косову, пишем о броду који тоне јер нисмо успоставили равнотежу, не знамо да стојимо, дрхтимо. Ипак, још није касно да се ваљано распоредимо.

*Горке ли судбе бојова
торко ли зависимо од људској соја
који лако мења воњ и веру.¹³*

Од Антикe до богова који од људи зависе. Ништа истинитије није могло бити написано и ништа више узнемиравајуће данас прочитано, данас када мислим о Косову. Данас када застанемо и окренемо се, видимо прошлост. А напред, ништа до сиве магле. Последњег бога спремамо на продају.

Јован Јовановић Змај је писао онда када се у идеје и идеале веровало и његова поезија је проста, јака, отресита,

¹³Павловић, Миодраг. „Световид говори“

https://books.google.rs/books?id=nwTR9aZ3XkEC&pg=PA28&lpg=PA28&dq=miodrag+pavlovi%C4%87+svetovid+govori&source=bl&ots=YQ6GXfvld&sig=eNpp7XABVXhLKHdj80F9oul_tIw&hl=sr&sa=X&ved=0ahUKEwjRr7XFuIPbAhXE-6QKHd9MAAwQ6AEIJzAA#v=onepage&q=miodrag%20pavlovi%C4%87%20svetovid%20govori&f=false приступ: 3. 6. 2018.

бучна, политичка, оштра и пуна наде. Чак и она сатирична. Данас се Змај не може изместити из века у којем је писао и тумачити другачије, или макар то неће бити урађено у овом тексту. Код Змаја су још синови јаки, још чекају на бој, глас кукаваца је небитан, није добродошао, док се војни поклич поздравља и чак се на њему инсистира:

*Не ти, што браниш невидним духом
Клонуле, слабе, невине,
Већ ти, што држиш крејосном руком
Мерило правде, истине;
Ако ти ј` заман молишва ова,
Глас рода ваљда није `ман,
Ох, ево, ишће шол`ко векова
Још само један Видов-дан.¹⁴*

Ни Злата Коцић, ни Тодоровић, ни Павловић неће позивати у бој. Они се са једном изразитом дистанцом, уметничком, али дистанцом дотичу теме Видовдана и Косова. Кроз традицијски слој и потом кроз слој авангарде код Коцићеве и Тодоровића и кроз призму ванредног Павловићевог песништва, назире се мисао и идеја о Видовдану. О њему се пева као о некој давно окамењеној метафори. Нажалост, окамењено је мртво. А стихови Јована Јовановића Змаја су нам далеки.

Злата Коцић у једном интервјуу наводи стих Хлебњикова: „Нестрпљење мача да постане лопта.“¹⁵ Објашњава да је тачка и сферичност нешто веома блиско поезији, говори о „тачки која памти“. Тачка која памти је окамењена метафора Видовдана. Мач, из Змајеве поезије је давно постао лопта. Слојеви и слојеви традиције сада чине једну сферу, магијским деловањем речи, штите метафору Косова. Од нечега морамо почети када већ не видимо ништа од црне магле. Ми негујемо метафору и реч. За земљу су се и онако одувек највише борили занесењаци и песници.

¹⁴Јовановић-Змај, Јован. „Видов-дан“. *Глас цркве*. год.15/3, бр. 3, 1987, стр. 1.

¹⁵Коцић, Злата. <https://www.youtube.com/watch?v=KSPqOaJO7Ls> приступ: 3.6.2018.

Анастасија Горџиев

РУЖМОНОВО ТУМАЧЕЊЕ ЗАПАДНИХ МИТОВА КРОЗ КОНЦЕПТ „ЉУБАВИ – СТРАСТИ“

Проблем тумачења мита увек ће представљати изазов за бројне антропологе, социологе, књижевнике и филозофе. Након толико деценија истраживања испоставља се да та једноставна „прича“ садржи комплексну структуру која нам открива много дубљу и смисленију поруку него што се то у почетку сматрало. Роберт Гревс ће у својој књизи „Грчки митови“ кроз анализу митова античке цивилизације указати на значај мита за разумевање ране европске историје, религије и социологије. Зато он сматра да се права наука о митовима мора заснивати на археолошким студијама и историји религије (Grevs, 2008). Клод Леви Строс пак приступа анализи мита структуралистички, те ће у својим делима, „Митологија 1–2“, покушати да објасни како су те фантастичне митске приче изненађујуће сличне у многим различитим културама. Он полази од претпоставке да мора постојати један универзални закон који влада људском мишљу и који, сходно томе, производи сличне митове широм меридијана (Levi-Stros, 1980, 1982). Можда је разлог томе што мит жели да изрази универзалне истине људског рода које су одувек постојале, као и да установи одређене обрасце понашања у мору разноликих и променљивих људских односа.

Један од најкарактеристичнијих западних митова је легенда о Тристану и Изолди. На основу ове приче, Дени де Ружмон у својим студијама „Љубав и Запад“ и „Митови о љубави“, указује на значај концепта *љубави – страсти*, који се показује као један од важнијих сегмената у разумевању целе западне цивилизације. Наравно, постоје и друге западне легенде, саге, приче о љубави, које ће бити поменуте касније, али најпре да се упознамо са причом о Тристану и Изолди преко које се може видети сама структура љубавних митова на западу.¹⁶

¹⁶ Дени де Ружмон у својим делима не прави разлику између термина, мит, легенда, сага, епска прича итд. Штавише, термин мит он често употребљава у дословном, као „прича“, и у пренесеном, па и социолошком значењу, у смислу – митологизације једне личности, догађаја, периода и сл. Имајући ово у виду, определили смо

Лејенда о Тристану и Изолди

Легенда о Тристану и Изолди једна је од најпознатијих средњовековних западних легенди. Сматра се да она изворно потиче из Шкотске, Ирске и Велса, да се затим шири ка југу Велике Британије и коначно стиже у Бретању и Нормандију. Постоје одређене индиције да је легенда о Тристану била актуелна на француском језику већ средином XII века. Оно што је сачувано у писаном облику јесу само неке непотпуне верзије ове легенде у стиху или прози, као што је нпр. непотпуни Берулов (Beroul) роман на француском, затим Томаови (Thomas) фрагменти и кратке приче Марије Француске (Marie de France). Од Томаовог романа сачуван је само последњи део, онај у коме се говори о сусретима двоје заљубљених и о Тристановој смрти. На основу свих прикупљених верзија и рукописа, Жозеф Бедије је око 1900. године реконструисао целу причу и написао „Роман о Тристану и Изолди“ на модерном француском језику и притом га прилично осавременио у идејном смислу. Ово његово дело представља пример куртоазно-витешког идеализма где се одани и храбри витез увек заљубљује у даму високог порекла коју служи и воли до смрти. За разлику од јуначке поезије која је била намењена мушкарцима и где је место жене било прилично ограничено, романи бретонског циклуса и трубадурске лирике, претежно се женама обраћају. Тако је жена добила једну нову улогу и друго назначење – морамо је поштовати, дивити јој се, и изнад свега – волети је! Одани витез даје реч да ће јој се покоравати до смрти и ту реч он не сме никада да погази. Од тог тренутака развија се схватање љубави као нешто недостижно, велико и далеко, као нешто што је само по себи циљ. По Ружмону ово углађено витештво представља чисти идеал, док сама витешка љубав настаје као реакција на анархију феудалних обичаја. Ружмон такође сматра да треба узети у обзир временски период настанка овог мита када је било очекивано да се храбри и одани витез бори за срце неке даме високог порекла. С обзиром на то да је ова оданост служила највишем закону витешке љубави, не треба да нас чуди

се за мало другачији приступ овој проблематици. Наиме, где год је било могуће употребили смо адекватне термине о делима о којима је реч, док смо термин мит задржали у смислу Ружмонове идеје коју генерално заступа у поменутиим делима.

то што је чак и прељуба била донекле прећутно одобравана. Зато Ружмон жели да прикаже овај мит у својој „првобитној чистоћи“, као својеврсну духовну трагедију, док страст види као идеал коме ово двоје љубавника тежи и којим се у својој пропасти обострано „узвисују“ (Rougemont, 1985). Међутим, треба имати у виду да чак и у кодексу витешке љубави постоје одређена правила. Тако нпр. Тристан никада не сме до краја поседовати своју госпу Изолду, јер у том случају долази у питање његова феудална верност краљу Марку (Rougemont, 1985). Овај период ће зато оличавати ту непрестану борбу двају принципа: феудалне верности и витешке љубави, што се читава не само у овој причи, већ и у другим западним легендама тога доба.

Сам роман, што се тиче заплета, почиње оног тренутка када Тристан и Изолда „грешком“ попију љубавни напиток. Истог момента они се заљубљују једно у друго на шта их упозорава Бранжјена: «*Mais non, la voie est sans retour, déjà la force de l'amour vous entraîne et jamais plus vous n'aurez de joie sans douleur. C'est le vin herbé qui vous possède, le breuvage d'amour.*»¹⁷ (Bédier, 1900–1905, p. 34) Напитак је био намењен Изолди и њеном будућем мужу краљу Марку како би се се љубављу заувек везали једно за друго до смрти. Међутим, сама „трагичност“ љубави између Тристана и Изолде је управо у томе што тај напиток није био намењен њима. Та љубав није смела да се догоди између њих па је самим тим она постала и „забрањена“ љубав. Својство напитка је било опојно и магично, интензивног и јаког укуса. Оно је садржавало магију љубави и све оно што доноси љубав – срећу, патњу, бол. «*Non, ce n'était pas du vin : c'était la passion, c'était l'âpre joie et l'angoisse sans fin, et la mort.*»¹⁸ (Bédier, 1900–1905, p. 103)

Ружмон сматра да се љубавници нису слободно изабрали и да љубавни напиток заправо представља само алиби страсти. На тај начин они стичу право да кажу како нису криви за оно што их је задесило, јер је „судбина“ та која их је спојила. Тако се они ослобађају одговорности. Када се забрањена страст, непризната љубав или потиснута жеља желе

¹⁷ „Не, с овога пута нема повратка, моћ љубави вас већ заноси и никада више нећете осетити радост без бола. Опија вас вино зачињено травама, љубавни напиток.“ (Bediје, 1964, стр. 70)

¹⁸ „Не, то није било вино; била је то страст, горка радост, бескрајна патња и смрт.“ (Bediје, 1964, стр. 69)

изразити, онда човек посеже за одређеним симболима за које свест нема решење. У овом случају то је љубавни напиток: «Mais non, la voie est sans retour, déjà la force de l'amour vous entraîne et jamais plus vous n'aurez de joie sans douleur. C'est le vin herbé qui vous possède, le breuvage d'amour.» (Bédier, 1900–1905, p. 34)

Но није Ружмон једини који сматра да љубавни напиток представља алиби страсти. Позивање на „трагичну судбину“ која је задесила Тристана и Изолду се може приметити и код самог Бедијеа који оправдава њихову љубав као да је она била одређена од неке „више силе“. Љубав увек носи са собом и страст, али се сам феномен страсти различито тумачи. Тако ће Ружмон развити своју концепцију *љубави-страсти*, која по њему представља обележје свих западноевропских митова о љубави.

По Ружмону страст изворно значи страдање. Стога, ма колико она на први поглед деловала привлачно, човека ипак води несрећи. Уколико се апсолутно препустимо страсти, она ће нас и одвести до апсолутне пропасти. Прича о Тристану и Изолди у том погледу је парадигматска. Страст увек тражи излаз у смрти. Због тога Ружмон говори о концепту „смртоносне љубави“ у коме наглашава то осећање и ризик коју љубав увек носи са собом. „Фаталност што их прогони, којој се јецајући препуштају, искључује супротност добра и зла; она их одводи с ону страну извора свих моралних вредности, с ону страну задовољства и патње, изван подручја у којем је препознатљива, у којем се искључују супротности.“ (Rougemont, 1985, стр. 37)

Међутим, треба се осврнути и на другу страну страсти, на њен узвишени аспект. Тако Ружмон сматра да се мит о Тристану и Изолди данас толико демократизовао да је изгубио нешто од етичких, па и естетских вредности, свдећи се на некакав доживљај површне и неодређене патње. Нипошто је он не сматра „епопејом прељубе“, напротив, она представља нешто много комплексније и узвишеније. Уколико овај мит посматрамо као духовну трагедију, страст може попримити и други карактер. Она је тада „јача и истинитија од среће, она је као огањ која гута немоћне љубавнике.“ (Rougemont, 1974, стр. 22) Битно је напоменути Ружмонову теорију да љубавници заправо не воле стварно једно друго, већ саму чињеницу да воле. Они воле идеју љубави и осећај да су вољени. Због тога они не желе присутност већ

одсутност другога, по принципу: што се више раздвајају, толико њихова страст јача. Забрана је нужни разлог јачању њихове страсти. (Rougemont, 1985) Тристан и Изолда су љубавници чија се љубав појачава онолико колико је јака и препрека ка реализацији. Забрана се јавља као битан фактор љубави. Због тога у романима западне културе врло ретко је описана љубав која је легална или морално оправдана. Забрана представља нешто треће, нешто што стоји између два бића – она се јавља не само као важан фактор љубави, већ се, наглашавањем једног аспекта љубави, сама љубав своди на страст. Тристан и Изолда су у ситуацији нелегалности њихове везе, па чак и када изгледа да препрека нестаје, ствара се нова. Тако њихова љубав остаје нереализована до краја.

Мишви о љубави и религија

Легенда о Тристану и Изолди није једина западна прича у којој се говори о концепту *љубави-страсти* и *забране*. На пример сага о Ланселоту и Гиневри је умногоме слична причи о Тристану и Изолди, јер је и сама инспирисана овом келтском легендом. Гиневра, жена краља Артура, љубавница је храброг витеза Ланселота који служи краљу Артуру. Примећујемо да је и овде присутан љубавни троугао као у причи о Тристану и Изолди. И овде је љубав трагична, само што се не завршава смрћу љубавника, већ њиховим покајањем због онога што су учинили. Сличан принцип можемо видети и у италијанској причи о Паолу и Франчески де Римини коју је Данте опевао у својој „Божанственој комедији“. Франческа је удата за лорда Риминија, али се заљубљује у његовог млађег брата Паола. Та афера је трајала приближно десет година док их лорд Римини није открио и убио на лицу места. Затим још једна западна легенда у којој налазимо трагичну и несрећну љубав јесте она славна прича о Ромеу и Јулији. Додуше овде немамо љубавни троугао као у претходним причама, али је зато концепт забране јаче наглашен. Љубав ово двоје младих љубавника се повећава забраном да се воле, док мржња њихових породица само још више распламсава њихову страст. Дакле у свим овим западним митовима учествувамо ту *љубав-страсти* о којој Ружмон говори, а која је скоро увек узрокована неком врстом забране у испуњавању те страсти. Притом, што је забрана јача, то је и њихова страст „трагичнија“ и „фаталнија“.

По Ружмону ова тзв. *љубав-страсти* се може преобразити једино кроз хришћанску мистику. Он сматра да страст поприма свој најузвишенији облик, не тако што је се једноставно одричемо, већ на начин преусмеравања ка Богу. „Ток кршћанског испосништва доводи душу до сретне послушности, то јест, до прихваћања граница обичног створења, али у обновљеном духу, у слободи поново задобивеној.“ (Rougemont, 1974, стр. 167) Стога, та страст, задобивена кроз човеково обожење јесте божанска страст која потпуно преображава душу човека и отвара му небески пут. По хришћанском схватању постоје два пута духовности којима се човек може приближити Богу – брак и монаштво. У браку човек својом посвећеношћу и љубави тежи да се што више приближи свом партнеру не би ли наслутио делић божанског. У монаштву је реч о сасвим другој врсти приближавања, јер је монах током целог свог живота у начелу, већ посвећен служењу Бога. Оно што је заједничко и једнима и другима јесте њихов идеал верности, оданости и послушности, који их духовно може узвисити. Мада и овде постоје скривене опасности, јер монаштво, као и брак, може временом постати само навика и рутина у којима љубав постепено ишчезава и која се чак може претворити у мржњу. Ипак, Ружмон неће поменути монаштво као одређени вид преображаја страсти ка Богу, али ће се зато усмерити ка браку, тј. мистичном браку, у коме страст, цитирајући светитеља Јована од Крста¹⁹, увек тежи сједињењу које се испуњава само сусретом са другим, али прихватајући другога онаквим какав јесте, односно различит од нас самих. (Rougemont, 1974).

Овде долазимо до питања због чега се *љубав-страсти* јавља само на Западу, а не на Истоку. Треба имати у виду да су љубав и страст у много чему повезани са религијом под којим су утицајем и која за њих представља непресушни извор инспирације. Због тога ће се концепт љубави и страсти другачије тумачити у западној и у источној цивилизацији. Узмимо као пример будизам, једну од водећих религија на Истоку. Будизам тежи спајању у Једно, потпуним сједињењем с универзалним Бићем-као-Једно. Појединац се у том случају успиње ка оном Једном и на крају се у Њему потпуно губи. Западно схватање пак кроз хришћанство тежи заједници у

¹⁹ Ради се о шпанском католичком свештенику и писцу који је живео у 16. веку.

којој је модел брак Цркве и Бога. Оно претпоставља спуштање Божије Милости на човека која се остварује заједницом двају блиских бића. (Rougemont, 1974)

По Ружмону љубав-страст се појавила „као отпор кршћанству (посебно његову начелу у браку) у душама у којима је још живјело природно или наслијеђено многобоштво.“ (Rougemont, 1974, стр. 72) али и као производ манихејске религије. То се догодило тамо где је хришћанство имало слабу утицај, па се мешало са многобожачким религијама. Она је настала „из споја те религије и наших древних веровања, те сукоба кривовјерја с кршћанским правовјерјем.“ (Rougemont, 1974, стр. 316) У манихејству однос тела и душе је строго одређен, тело представља тамницу и извор зла, док су душа и дух извор добра. У хришћанству не постоји овако строга подела, али се истиче значај аскетског и моралног живота за развој духовног. Тада долази до потискивања тела и телесне љубави са тежњом ка духовној љубави. Управо тај расцеп између духовног и телесног доводи до феномена *љубави-страсти*.

Запад потенцира индивидуалност те се стога развија и модерни персонализам. Љубав према себи је сасвим нормална ствар. То је позитиван однос између индивидуума и истинског ја. Друга Мојсијева заповест гласи: „Љуби ближњега свога као самога себе“. Дакле, постоји то двојно „ја“ у коме се човек љубављу преображава како би достигао то духовно „ја“. За апостола Павла истинско „ја“ јесте нови човек, који је „позван“ од Бога. Према Декарту истинско „ја“ је душа која је одвојена од тела. И управо због толиког наглашавања индивидуалности, у савременој цивилизацији се све чешће јавља криза брака, која по Ружмону представља праву декандецију западног друштва. С друге стране Исток у првом плану ставља заједницу, односно породицу (Rougemont, 1974). Ружмон ће зато дати пример кинеске цивилизације где појам љубави не постоји. Глагол „волети“ употребљава се само за однос између мајке и синова. Проблем љубави се код Кинеза не поставља, испољавање нежности између мужа и жене се сматра непристојним. Кинези сматрају да су Европљани луди, јер стално испитују да ли воле, јесу ли вољени, шта је љубав. Како да западњаци имају мир и спокој када је све засновано на страсти?

Због тако различитог погледа на љубав и страст, која пре свега потиче од утицаја религије, ретко ћемо срести у

љубавним митовима источне цивилизације принципе забране и *љубави-страсти*. Ти принципи су свакако присутни, само у много мањој мери него што је то у западним митовима. Рецимо у митовима о Шакунтали и Душијанти, Нурјанхан и Јахангиру, Вишвамитри и Менаки не можемо наћи ту „трагичност“ западне љубави, ту *љубав-страсти* која потпуно обузима средњовековне љубавнике. У овим источним митовима углавном се говори о срећном завршетку двоје љубавника, који након многобројних препрека опстају заједно. Такође треба имати у виду да је у неким митовима (Шакунтала и Душијанта) присутан мотив породице који се ретко среће у западним митовима. Код људи на Истоку није наглашена та трагична димензија љубави нити постоји препуштање фаталној страсти до краја. Они не потенцирају своју индивидуалност, већ се више концентришу на породицу и заједницу.

Нажалост, изгледа као да су религије на Западу у константној борби са човеком, док је живот човека у Азији у симбиози са његовим религијама. Због тога религијске доктрине Азије никада нису биле револуционарне. Међутим, иако различите, оно што Ружмон жели да покаже јесте да уколико неко истински трага за љубављу, наилази на слично познање. Из тог разлога и појам љубави према ближњем и еванђеоски налог љубави према непријатељу нису искључени из будизма. (Rougemont, 1985).

Сукоб морала и еротике у западном друштву

Дени де Ружмон сматра да се на Западу религијски морал и еротика стално сукобљавају и међусобно искључују. Међутим, у културама у којима је хришћанска религија слабо деловала, тога нема, као ни у источним земљама (Индија, Кина, Јапан) (Rougemont, 1974). За разлику од источних религија, хришћанство не поседује свете књиге о љубави које сједињују полно и божанско, као што је то случај са Кама сутром, Тантром и другим расправама о еротизму које налазимо у Ведама и Упанишадама. Такође, хришћанство не подржава обреде и иницијацијске свечаности које су саставни део политеистичких религија. Уместо да усмерава еротизам ка духовним циљевима, макар и у границама брака, хришћанство је одувек тежило да контролише, па и да негира полни нагон. (Rougemont, 1985). Тако оно полако

почиње да развија доктрину хришћанског брака која одређује једну „кохерентну етику персонaлистичког, нипошто не и друштвеног или сакралног типа, као што је то случај у других религија“ (Rougemont, 1985, стр. 16). Све друго је било осуђивано као блудност, похотљивост или као духовна проституција. Тада почиње и појава еротизма на Западу, који ће се освестити тек у XIX веку, док ће Бодлер, Кјеркегор и Вагнер бити сведоци те револуције.

Свој врхунац западни еротизам ће достићи у XX веку. Служећи се средствима као што су књижевност, музика, плес, фотографија, еротизам ће увек тражити начина да се изрази. Многи ће рећи да се сексуалност данас потпуно распомамила, да је ван контроле, али то није тако. Ослобођен је сам израз, начин говорења о стварима љубави и њихово приказивање на екрану. Израз еротизам по Ружмону „не одређује ни добро ни зло, већ један страствен феномен *par excellence*.“ (Rougemont, 1985, стр. 34)

Идеја да цивилизација настаје потискивањем или пак сублимирањем ероса није нова. Мада је Сигмунд Фројд поставио њене темеље, а Маркузе допунио својом књигом, „Ерос и цивилизација“, сузбијање ероса и либида са собом повлачи цивилизацију која је репресивна. Иако је Фројд тај процес сматрао неминовним и незаменљивим, сматрајући да срећа и радост нису културне вредности, Маркузе претпоставља да је могућа култура уз задовољење ероса. Међутим, оно у чему се слаже са Фројдом јесте то да се целокупна досадашња цивилизација заснивала на потискивању ероса, а не на његовом креативном ослобађању. Полазећи од теорије доминације која своју митолошку парадигму налази у слици о „оцу тиранину“, као и у тесно повезаној с њом слици о „оцеубиству“, Маркузе претпоставља почетак Западне културе. (Marcuse, 1985) Тако се напредак цивилизације показује као напредак у доминацији и репресији. Стицањем власти и контролисањем природе, контролише се и ерос, али истовремено доминација над природом повећава и доминацију над човеком.

Истискивањем принципа уживања из живота појединца, западно друштво долази до вишка репресије, чиме се ово психолошко стање огледа у политичкој и социолошкој димензији. Сублимацијом ероса настаје култура, због тога је апсурдно вршити доминацију над еросом, јер би тиме живот уступио место смрти, а цивилизација тежила саморазарању.

(Marcuse, 1985) Ако је ерос најважнији фактор човековог живота, онда морамо наћи његово истинско место не би ли исти покренуо и оживео нашу умртвљену цивилизацију. Маркузе се залаже за ону страну човековог живота која ће ослобађати ерос и развијати интуицију, што он налази једино у уметности, где се разобличава осећајна и ирационална страна човека. Будући да у сферу ероса смешта слободу и стваралаштво, подручје истинске човекове еманципације Маркузе види искључиво у домену уметности и естетике. Заправо свако друштво у сфери стваралаштва може да тестира свој однос према животу и љубави.

Видели смо да се митови и западно друштво највише изражавају кроз еротизам. Међутим еротизам није карактеристика само савременог западног друштва, већ је нешто што прати човека кроз све епохе. Оно што је специфично за западну цивилизацију јесте њено обележје еротизма које Ружмон одређује као *љубав-стираси*. Уочили смо да је разлог томе мешавина „хришћанства и манихејства“ на Западу, која је наметнула своје доктрине и тиме је на неки начин започела да „контролише“ природне полне нагоне некадашњег многобожачког човека. Установили смо кључну разлику између Истока (будизам) и Запада (хришћанство), па смо уочили да Исток увек тежи да негира „ја“ како би га сублимирало у Једно, док Запад потенцира „ја“ не би ли се приближило Богу. Упркос препрекама, забранама и доктринама, еротизам ће увек налазити начина да се изрази. Кроз мит о Тристану и Изолди можемо увидети обрасце који се понављају и данас у нашој савременој западној цивилизацији. Страст, освајање, завођење – свему томе тежи западна цивилизација – данас, као и некада. Митови најбоље описују тренутно стање друштва, његове тежње, жеље, идеале, скривене намере, баш као и забране, табуе. Све оно што је било карактеристично за одређено друштво у датом периоду, као што је у XII веку била појава *љубави-стираси*, мит ће својим чудесним симболима и пријемчивим језиком упакovati у наизглед наивну причу, не знајући заправо колику моћ садржи та прича, нити колико може утицати на нас. И није то само случај митова о љубави из XII века, већ и оних који су присутни у нашој свести и култури далеко дуже, као

што су Едип, Прометеј, Фауст итд., а на основу којих увиђамо њихов значај и моћ.

Ружмон каже како митови имају ту моћ да изражавају световно и душевно. „Да није тих митова, Европљани не би били оно што су данас, не би волели на начин на који воле а њихове страсти би биле несхватљиве.“ (Rougemont, 1985, стр. 24) Митови се воде одређеним законима којима се морамо покорити како би научили да водимо ту „игру митова“ и да се затим према њима односимо складно и у односу са природом. „Митови, те величајне и једноставне управљачке форме, дјелатни симболи и пријеносници душевних моћи Ероса, могу нам бити водичи у пакленој, чистишлишној или узвишеној Комедији наших жудњи, страсти и љубави. Не спознамо ли њихову нарав, немилосрдно ће овладати нама и завести нас.“ (Rougemont, 1985, стр. 36) Ове Ружмонове речи представљају снажан увид у разумевање љубави људи у XXI веку. Зар данас није карактеристична стална тежња људи ка стању заљубљености, а не љубави? Људи заправо не разликују та два осећања. Заљубљеност је у ближој вези са страшћу док је љубав трезвеније осећање. Због тога се као образац љубави узимају митови као што су Ланселот и Гиневра, Тристан и Изолда, Ромео и Јулија у којима се увек налази та „смртна и несрећна љубав“ и који се завршавају трагично тако што се љубавници увек препуштају страстима до краја. И не само то, данас живимо у свету у коме се стиче утисак да је све допуштено. Запазили смо преко мита о Тристану и Изолди да уколико не постоји нека препрека, љубавници увек теже ка томе да је створе не би ли њихова страст опстала. Данас је много теже створити препреку на Западу када религијске догме нису тако снажне као у средњем веку. Зато и долазимо до тога да људи очајнички желе да створе забрану не би ли осетили макар мало то стање занесености. Но жудећи за љубављу они промаше циљ, јер мешају љубав са страшћу и не слутећи да су несвесно упили образац љубави који потиче још из средњег века. Страст се увек завршава трагично, те стално упадамо у замку и као појединци и као друштво. Зато Ружмон указује на значај хришћанског брака у коме страст не мора да буде увек фатална; напротив, тиме што се усмерава ка Богу она постаје узвишенија. Страст је енергија, снажан инстинкт који се тешко може објаснити речима, баш зато и морамо научити како да преображавамо сопствени ерос и усмеравамо га ка Добру. А грешке које

непрестано правимо на том путу, нису ли оне резултат тога што у свима нама постоји та вечна потрага за љубављу, за сједињењем са Другим? Јер можда једино преко љубави можемо да осетимо то Једно о коме говоре све религије. И можда ћемо тада најзад схватити да се морамо носити са ризиком коју љубав доноси са собом, као и то да морамо одговорно, трезвено прихватити и сопственом љубављу преображавати наше страсти.

ЛИТЕРАТУРА

Bédier, J. (1900–1905). Le roman de Tristan et Iseut. Édition du groupe «Ebooks libres et gratuits».

Bedije, Ž. (1964). Roman o Tristanu i Izoldi. Beograd: Rad.

Grevs, R. (2008). Grčki mitovi. Beograd: Familet.

Levi-Stros, K. (1980). Mitologike 1. (Presno i pečeno). Beograd : Prosveta.

Levi-Stros, K. (1982). Mitologike 2. (Od meda do pepela). Beograd : Prosveta.

Marcuse, H. (1985). Eros i civilizacija. Zagreb : Naprijed.

Rougemont, D. (1974). Ljubav i Zapad. Zagreb: Nakladni zavod.

Rougemont, D. (1985). Mitovi o ljubavi. Beograd: Književne novine

A large, stylized graphic of an eye, rendered in shades of gray, serves as a background for the title. The eye is composed of several concentric, curved lines that form the shape of an eye, with the title text overlaid on it.

ПРОМИШЉАЊА

Тијана Ракочевић

NIL SUB SOLE NOVI – О ПОЕЗИЈИ ДИГИТАЛНОГ ДОБА

Ако је славни адепт и прорекао да *поезију ће сви писати*, данашње доба засигурно препознаје другу крајност тог проклетства – пјесништво коме је перфекционизам мана, а мањкавост опсесија сада не бива ништа друго до врста асоцијативног писања које се отргло контроли. Ваистину, *поезију ће сви писати*, не искупљујући се ни боговима ни људима за немоћ средстава којима се располаже; *поезију ће сви писати*: и невјешти, и немушти, и аналфabetни, и вичнији кичици него перу, а ако *пак буде у људском говору таквих речи којих ће се пјесма одрећи*, цјелисходније је, дакако, одрећи се пјесме.

Негација традиције се обиљежјем новог типа деконструктивизма може сматрати само уколико је обојена инвентивношћу, ако је наступајућа промјена квалитет *per se*, ако испразно поетско теоретисање, маргинализовање естетике, хируршка стерилност израза и недостатак ритма имају конкретан смисао, јер пјесма мијења свијет једнако као што га мијења напуњена аутоматска пушка. Узмимо, дакле, за потребе те тврдње почетак *Баладе о фејсбук пјеснишћу* Свена Адама Евина: *већ сам једном рекао / фејс је брза ријека и кад једном скочиш у њу / шешко ћеш на друћу обалу*. У наведеном је фрагменту – без намјере да се будућности ускрати предност онеобиченог читања – основно средство дехуманизације узето као подразумијевана вриједност, насилно инкорпорирана у биће његовог суштинског антипода, поезије, а затим преведено на језик тривијалности. Другим ријечима: ороз је повучен, а хоће ли *Она* преживјети?

Уз прихватање ризика да се оно што се овим рецима жели доказати прогласи револтом пуристички настројене критике, ваља се послужити и другом крајношћу – шалама које на друштвеним мрежама узимају све више маха: *Многио су вам ове жваке љуше, Santa Maria della Salute; Не видим ниш-*

ша, очи ми се муше, Santa Maria della Salute... Постоји ли ефектнији начин да се, послуживши се глосаријем вјечних категорија, оне саме профанизују, прикажу као творевине превазиђене, досадне, формалне и у себе затворене, а извршитељи те сурове казне као дивљи узурпатори који покрадне реликвије продају на бувљој пијаци? Или је, у таквоме случају, згодније острвити се на Фејсбук страницу која кореспондентне приједлоге на Google претрази назива поезијом: *facebook is... watching you; waving at you, waiting for you.*

Закључци које износи Лен Робертс у *Елементима добро написане пјесме*, а затим и Енди Морли у есеју *Зашто је већи део поезије шакво смеће* (ако изузмемо чињеницу да је њихово порицање постмодерне књижевне аксиологије утемељено на општем утиску), представљају својеврсну апотеозу пјесничког стварања у цјелини. Међутим, ако се поведе расправа о томе шта све поезија није, на другој страни филтра остаје наизглед занемарљив талог, али не због тога што је мало оних који пишу добру поезију, већ зато што је много оних који се размећу лошом. Потоњи су неријетко зависници од баналне воли-боли риме коју ће, како је констатовао још Павао Павличић, сваки прави пјесник избјећи ако икако може, или пак робови ријечи попут цват, прољеће, роса и, уопште узев, некаквој хиперболизованог бујности која нагони на кијање. Другој врсти припадају слијепи опонашатељи узора са којима не дијеле слична историјска искуства, пјесници који држе да је, ето, све речено – нипошто не приписујући ту мисао својој неспособности да се штогод ново каже, логорјични памфлетисти-профитери који у пригодној атмосфери поезију читају са смартфона и, најзад, ствараоци којима се чини да је сулудо очекивати од пјесника да, поред неспутане имагинације, пажњу придаје и писмености.

Не би се, зацијело, у стиховању никада нашло толико повода за превредновање да су се у пробирљивости поетског елитизма задесила срца у којима нема усиљене емоције. Зато славољубљем опијеноме треба наговијестити да се поезија од разговора разликује исто онолико колико се багрем разликује од бораније и да се, дискретно искошеним словима у импресумима наших књига, још једном може наћи пророчанство у ком пише да *поезију ће сви писати*, али нико неће знати – зашто.

Радош Ракуш

ПРОЛЕЋЕ У ЗЕМЉИ ЦУ

Из постмодернистички преобликованих простора и времена, обрушавамо се у нови, другачији свет, чије опстајање одржава звучна мантра *Tem gvef, Tem gvef*. Та нова наметнута воља, структуре паучинастог челика, негује монолог који се неће плодносно окончати. На делу су илузионистички позиви против Небеса, и обећавајућег блиставила вечности. Напредујући, геометрија празнине нуди појединачну, безживотну самоћу, у којој могу да трепћу, сањајући да постоје, путници тужних очију.

Суочени са новонаметнутим редом, посрамљено клечимо у колористички пројектованим редовима, чекајући неважне услуге, лицемерну, медијски обоготоврену помоћ, права за која до сада нисмо чули, и пакете новог именовања. Немислећим усхитом, требало би да научимо нови, усељиви језик, одмереност и усмереност осећања, пуну увиђавност према незнању и привиђењима. У неодољивој чежњи за урушавањем, западамо у тесне оквире и пренапете спојеве, који нам нуде кратко подшишани, упеглани јуришници нове класе, која се рукоположила изнад историје, културе и традиције. Захуктали јастребови коњоликних профила, виртуализују ново небо, пуно спаситеља који охрабрују апостоле заноса на неверство себи, а оне који још живе духом вечности, упућују на смрт приватности, авионе на весла, одрживи развој, паметни раст, дивљину, и естетику плишаног лицемерја.

Ево нас у важећој стварности, дежурној празнини која изједначује учињено и неучињено, понижени и поплувани, лечени од историје, отежали и домаћом мером узалудности. Зечеви са мисаоном маном, на пијаци половних аутомобила. Њима би да побегнемо из тмине неважећег живота, у аркадијско јутро обећане земље, одакле ћемо увежбавати медиокритетско човекољубље. Тамо би да заливамо осушене и посивеле егзистенције до новог цветања. Поново угледамо свет срећнијим рођењем (од мултикултурне мајке), а моралном саблазни оспоримо бивше узлете и тријумфе. И одмах у, строгим правилима оцртану, и прописно обележену помрчину. У проходнију и уредно зачешљану маховину, где живот тече спорије и избегава јаче зкључке. Ту би да заменимо невољно свануле дане родних обзорја, тачна места у промишљању, и добре наговештаје праваца, – веселим безобличјем које одбија да се опредмети. Обневидели од датог и видљивог, на небо које нуди незаслужену величину и славу. Или

бар из непроветрене собе на свечане тргове са којих крећу главни токови, а на којима се точи лудотворна вода. У нашминкану стварност, естрадно предворје смрти, где би се могло лудовати без веће штете и на туђ рачун.

Тако би изгледало решење наших тешкоћа које су настале из спора са животом, и напуштања литургијског времена, не знајући за тамношње незнађе, тескобну опустошеност, и празне душе које очекују Божију благодат.

У том незауостављивом обрушавању, пукотину у ништавилу још увек запоседа по неки дух, слободан од делања, и који одбија да сарађује са том светлошћу. То су они у којима се разгорева ватра другачијег света, кроз унутрашњи замах племените самоће. Тиосав, звани Тилке, срчани болесник, сликар аматер, од дугог самовања и свакодневног пића, кажу, подивљао. Својим присуством обележава граничну тачку постојања, а на „овој страни“, држи га још вера у лековиту моћ апсурда, и поетских склопова који навиру чим се примакне небу.

Учествује у животу пићем, а најчешће, гледањем.

Пије ли три дана за редом, четвртог заврши у оближњој Бањи, и то на крову запустеле железничке станице. Бања: лековитост заснована у песми у којој је било после подне. Пролеће у земљи Цу. Као празан простор кристала из кога се ослободио поглед на сјај. А онда се нешто спустило међу травњаке, цветне паркове и неговане фасаде, и она се претметнула у миљеника несклада, заборављена у бесконачној садашњости. Тај времестој нарушава једино ентропија која расте према будућности. Тврда граница бањског хоризонта сада омеђава простор болнице за здраве, забасалост у локално незнађе и обесхрабреност средине зиме.

Будући пацијенти са флашама у рукама, дежурни чувар реда и почасни болесници-концептуалисти, који размењују мисли по запуштеним и неосветљеним парковима, први сазнају. Пожуре да заузму боља места на раздаљини која смањује неразумевање, и чекају да представа почне.

Како се време прекомпоновало у непомично раскршће, са Тилкетом започиње окупљање око новог средишта које више обећава:

И ево га како се пење уз искривљене мердевине, ширећи руке као да грли обновљене наде, док се не дохвати великог дрвеног слова Ж, којим почиње велики апокрифни натпис: „Живео руг...“ Потом прекорачи натрули олук, и уз два корака се дохвати растрешеног димњака, његовог најважнијег упоришта, и инспиратора неочекиваних поетских узлета. Усправи се на једну ногу, рашири руке, и кад му се ослади равнотежа, запева гласом који ће надживети сваки занос.

– Кад сам био млађан ловац јааааа...

Како одмиче, песма се претвара у непрекидни насртај на велики бедем белине, који трепери као одраз лирских врлина душе, разметнутих у празнини која не познаје границе. Огребана са свих страна, та душа, у песми наслућује нешто смислено и витално уочава једно утешитељско око прекривено дугачком сенком, па заигра у недодирљивости таворске светлости. Певач се утврђује у повременим, а недоступним тренуцима лековите, благотворне тишине, као сјај без памћења.

Постојање замрло пред строгим бањским забранама.

Ретке пролазнике обузима некакав биљни, слузави сан.

Нада у преображај чини делимично обликован камен, стрпљивим.

Строго поткресане куполасте врбе у спору са разбарушеним аспарагусима.

Жабе са бањским миром.

Униформисаном представнику власти изникли огромни волујски рогови, вучји очњаци и намргођене обрве.

Пекар Игњат, застао са пуном корпом ваздушастих, поруменелих кифли. Зинуо од задовољства као да у носталгичном гласу Тилкета назире коначни смисао. А овај пева све орније, безболно се мимоилазећи с разлозима свог пијанства, наглашава именице, а оне подстичу неговање травњака иза станичне зграде, и угојеног мачора који тихује у потпуној остављености. Дезертирао из сваке активности, тиграсти је све заборавио и све га је заборавило, и сада истрајно наставља са притајеним дисањем одбијајући да се више види са собом.

– Само неуловљен остах јааа, развлачи крстолики мујезин, наслућујући сласт у сржи неусловљене и незахтеване слободе. А онда стих понавља кроз отворене пукотине сумрака, опет и опет. Пространство се притајило сенчењем које се зачело у меланхолији.

Куће препуне прозора, помирене са малим затамњенима, запале у необичну привременост.

Дан на истеку мирише на закаснелу жалфију.

– Ето какву поруку шаљемо Европи – уздише жена у црнини, мрзовољна библиотекарка, фенси кураторка, која неодољиво подсећа на ћирилично слово Ж. – Са оваквима никада нећемо ући тамо!

– Ти нећеш сигурно – одвраћа пекар сав занет песмом и призором – не би могла да станеш ни на шрех!

– Барабо брашњава!

– О, имамо ли то на делу говор мржње?

– Аждајо!

- Св. Ђорђе је копљем изгледа пробуразио погрешан лик!
- Символистичке измаглице!
- Измаглица ражња вапи за тобом!
- Хелсиншки одбор пуни буџет због таквих!
- Хелсиншки одбор!
- Свињо!
- Нилска кобило!
- Оооооооооооооо!
- Охоооооооооооо!
- Доста бре! – прекину дијалог униформисани, указујући покретом рамена на предприступна поглавља, која само што нису отворена.
- Још ћемо да се видимо, запрети црнка!
- Можеш ме ухватиш за Хаг – одбруси белобрашњави!
- Зец, лиисица, јаааребица, дивљи вепар, препелицааа... – урла Тилке са крова – све се то улооовити даааа, саааамо неуловљеностах јаааа...

Нагло повучен са ивице неба, где се већ братимио са усамљеним гавраном, чувар реда, невољно, али са осећањем службене дужности, нареди овоме да прекине „циркуз“, жалећи искрено што овде лепим никада није ишло. Видевши да се устројство нагло заљуљало, и да нестају границе између геометријске довршености и ниских, дугачких сенки јесењег хоризонта, упозори или запрети:

– Зло се кроз олук цеди а глог кроз кост погледа влат и липа дах замукли у тамни зев читак ми пој сенком низ пут у корен сам луком у круг а више никог да ороси ову жеђ! Загледан у небо у коме се настанило неразумевање, пекар, дирнут наступом власти, подгрева и демистификује неку врсту светског кода :

– Древна неизговорена реч.

– Силазим – сарађује неочекивано Тилке – али да знате да остадох недоречен неком у сну, док сажет у немости угледах пророчански миг, зачет од самог времена: души која чезне за уточиштем, у смирености и немушлости помисли се најбоље чују. Уосталом, најважније је да се главни ток одвија беспрекорно.

Спреман на одрицање и губитак свега, ипак постави три услова: да му подигну бицикл на кров, доведе хармоникаш Аца Намешталка, басација Дрнда, и да све буде пропраћено медијском пажњом. – Док сам у протесту ,не заборавите: границе стварности губе здраворазумски ослонац, док надстварност губи врло мало. Зато пожурите.

Власт навикнута на поштовање људских права и демократску процедуру, убрзо испуни захтеве. Све , осим једног.

Ацу хармоникаша не нађоше. На вратима је, наопако окачена, висила цедуља с поруком: „Отишао у Евгори.“

Затим, дуга загледаност у правцу рођења.

Лековити бањски извори настајују и саму смрт.

Само повремени колебљиви покрети и колективна клоњућа, као последица упорног околишања.

Вечито ишчекивање, недовршеност и закаснелост.

Нејасни подстицаји јутарњих измаглица.

Овчија топлина изложених народних рукотворина.

Понеки уздах као знак да смо још у животу.

Тилке, уметник гладовања и свих врста оскудичења, пијан од југовине, отпевавши до краја ловачку химну, затражи пажњу од присутних:

– Преживели, знајте: досадио ми је сопствени облик, загорча ми се свака нада, па се ево радујем што ме ускоро неће бити. Одрекао сам се среће, владајућег укуса и помоћи оних који се још нису родили. Што сам несрећнији то сам слободнији, и верујте, пролазност ће победити и саму смрт. Како ми је у животу тесно, овим цурим ка ономе што ми је претходило, а што ме и сада чека: олакшању не припадања себи. Сви су мириси изгорели, а из понора који ми се отвара, стиже нешто свежине и зрнасте светлости.“Слика догађаја се изненада посувраћа низ пут обасјан чудом. Из незамисливог почетка замириса ноћ после које више неће бити сванућа, а са њом и шкрипа Месеца који покушава да се окрене око себе. „Сад добро гледајте“, настави и замаче за димњак, док је Дрнда соло импровизовао исту мелодију преносећи равнотежу, наизменично, с пета на врхове прстију. Мало потом по грбачи, у маховину обраслог крова, бицикл је возила, напред – назад, велика голошијанка кокошка, намигујући на присутне поручујући им:

„О, ви жртве безименог бола, сањајте времена бисера и жада, шљивине пуполке, сенке које минуше кроз летње праскзорје, фрулу која свира власницима голих душа, и знајте, ништа није изгубљено, ништа, осим ситница које гутају сенке риба!“ (сведочење оних који су призору присуствовали са првог колосека).

Посматрачи у њиховој близини, груписани на другом колосеку, једногласни су у другачијем виђењу: по крову станице, који се на кратко отворио као област лишена уобичајених слутњи, кретао се на рукама Миливоје, отправник возова, са шапком натученом на чело. У једном од страсних заокрета саплео се о будуће сенке, и као песник који претходи сванућу, покуша да задржи нешто слика које су већ разносили ветрови:

„О, ви жртве безнађа и бола, сањајте времена бисера и жада, бресквин бехар, танушни дах што мину кроз сан, пролећа која миришу усамљеним душама, и гледајте, све је још ту, осим понеког одсјаја на лишћу, којим се хране сенке риба.“

Исти тај Миливоје, скрајнути посматрач представе, сведочи: ослоњен уз телевизијску антену, поред самог димњака, стајао је Макс Рабе и певао једва отварајући уста: „Хајде да заплешемо у ритму румбе.“

Анонимни риболовац, иначе добровољни ватрогасац, заклоњен једином бањском фонтаном, јасно је распознао Еноха и Илију који су опомињали, слутећи да присутни, ако их уопште чују, мисле да су ови ту да их почешу иза ушију. Прагматична исклесаност госпође у црном остаде непоколебана, те се ова огласни једним отегнутим „Ваииии“ Затим, ови необични и нестрпљиви, зачудни видеоци, позваше Тилкета, уздајући се у надмоћ виђења и тумачења његовог неспутаног духа. Снижавајући температуру скупа осмехом, овај рече: – Видех бабу где прескочи трап / јакоже је видех, почудих се. Њихову продужену збуњеност Тилке покуша да ублажи поруком, да је ствар коначна када се посматра изнутра, а бесконачна када се посматра споља! Још горе по њих! Изненадна умешаност басације Дрнде у покушаје разумевања, унесе још више нелагоде. Окренут леђима протеклој сцени, играч на струнама није имао никакво виђење, али је нудио тумачење: сва виђења су стварна и истовремена, с обзиром на то да су се присутни нашли на различитим врховима таласа вероватноће, и да су самим гледањем имали великог удела у оспољеним креацијама. О томе сведочи и донекле слична, а позната поетика, која се у слаповима сливала с крова! Сагласност о крову као чврстој сцени говори да и у релативности није све релативно"

Писац: дуга загладаност у сумрак причу чини постојаном и када она не постоји, што отвара широк опсег могућих исхода. Мистичне појаве у њој, углавном наговештавају будући суд, а понекад проистичу из додира тела и текста.

Општу забезекнутост и мук, наруши дубоки, хладни глас полиције:

„Сад када догоревају древни мириси, док се небом цепа простор, из кога надире древни мрак који замрачује дан, верујте му: тешко је постићи равнотежу у песми! Васељена тражи чист рачун, па човек сада рашчишћава простор за обнову живота. Он већ трећи дан проводи у песми, и како сам каже, једино тако може преживети погашеност свих светала, заборављање великих и важних речи које је некада знао, а које ево нестају у овој пукотини. Ми безбедносне снаге

видимо да се Небо скраћује из дубина сопствене утробе, а празнину попуњавају обећања која ће важити и унатраг. Чујемо са њим звук завичајног звона, разумемо да изазове налази у промашајима и неприликама, које су одредиле да век одживи усамљенички, али нико није сасвим остављен, нико! Кроз толику неоствареност може ипак рачунати на вечност, јер се мора остварити све што је икада хтело и могло!“

Затим рашири високо подигнуте руке, ка небу или крову, „Макавије косе о цивилије, па ако немаш више жеља силази па да идемо на пиво!“

„Договор кућу гради,“ прихвати Тилке, „али док слећем, Дрнда да изађе из сенке багрема и распали ону његову: киририки ће продавам, само да те издржавам!“

И док басиста обиграва око „мечке“, дан нараста до врхова очију, утемељујући кључне тачке, из којих ће новим треперењем струна, једном кренути темељна обнова.

„О, благонаклоне силе“, уздише усамљеник несигурно клизећи низ расклиматане мердевине, „расчовечисмо се од непредвидивости квантних скокова, локалних ветрова, и малаксалости месечевог сјаја.“

Чувар јавног реда на острву усамљеника, Гадо, следбеник пута чаја, остварио способност виђења ствари какве не могу бити. Заговорник учења да се не треба освртати, када се определимо за један смер, ангажовао интуицију уместо интелекта, помно посматра и бележи, одлазак појединаца са сцене.

На Дрнду, који је највише волео да „цезира импровизације“ на железничкој прузи, с леђа налете теретни воз. Дуги звучни сигнали до њега нису допирали, ударац није ни осетио. Електрична локомотива је потпуно уништена, а четири велика вагона, контејнера, точкове окренуше у небо, и разлише велику количину мармеладе по станичном простору и околним ливадама. Тако пропаде солидарна помоћ, и подршка власти, онима који су дежурали на барикадама. Машиновођа остаде без наочара, а његов помоћник, без леве ципеле. Дрндиној „мечки“ пуче жица, коју овај одмах замени жицом помрчине, која га нагло повуче ка хоризонту, на коме и нестане.

Из цепова пекара Игњата буја старокалендарски квасац, зачет у вибрацијама гравитационих таласа, негде Тамо и далеко. Огромни балони нарастају до тачне мере којом оспоравају гравитацију, односећи га у облаке и бесциљну слободу. Када напетост самоувећањем дотакне једначину неодрживости, започе успорено поништавање, које, уз помоћ источног ветра понесе пекара, и нежно га окачи на велику рекламну конструкцију коју је сам исписао: „Игњат и унуци.“

Црнка, приправник мамонитског друштва, којој се управо јавио кофер са аеродрома, сведена на масу, количину и мерљи-

вост, испарава зеленкасто-киселом паром, демократски обликованог беса. Око ушију јој пуцкетају искрице електрицитета, а свака длака њене дуге црне косе, стоји усправна и затегнута. Едуковани, и заклети мерач водостаја, усамљености и беспредметности, једина у овој традиционалној пустоши види, да се ни на једном од девет небеса не разведрава.

Изненада, елегантним и хитрим скоком прескочи хрпу празних, пивских гајбица, и ускочи у огромни булдожер, запуштену донацију хуманијег и просвећенијег дела света, који нема алтернативу. Одлучна да поравна све пред собом, покрену програм који се појави на екрану: 1. јака сила, 2. слаба сила, 3. гравитација, 4. електромагнетска сила, 5. легање на руду. Стартова последњи клик и у трену се претвори у треперави електрон, који заузе место у оном кружном следу звездица на плавој основи.

Са своје метафизичке осматрачнице, Гадо испрати и три бабе збијене у једну. Сведокиње пропалог покушаја увођења радости као радне обавезе бањским прегаоцима, потајно су хватале интонације на лествицама оптимизма глобализујућег света – евро маневра у празној чинији. Чврсто се држећи под руке, једновремено су испијале по један гутљај, минералне бањске воде, једнократно задовољство душе, а потом се претворише у три шуморећа инфлаторна мехура. Безбојни, у троугаоном поретку, лакши од ваздуха, издигоше се високо изнад станичног крова, и остадоше као рекламно сведочанство лековитости, и као позив свима који оклевају.

На широко отвореном коридору безнађа, расутим изван простора тишине, Тилке, примакнут доњој ивици пада која је водила у мрачно подземно чвориште, осети да се испод његовог лица пробија ново и туђе. Извежбан у читању ретких знакова, препознаде Дагона, бога-рибу. Истовремено зачу глас из сопствене утробе који се већ вековима пригодно понавља: „Ваља учинити видљивим све оно што је скривено, и тајанственим оно што је видљиво.“

Из читата се отвори узана стаза која се усмери ка оближњем шумарку. Њом се удањавала колона, (усклађена ритмом Тем gvef – Тем gvef), оних којима је у песми постало тесно: зец, лисица, јаребица, дивљи вепар, препелица, и добар број читалаца. Њима се придружи и Тилке, са главом рибе и судбином Нојевог голуба.

Гадо са олакшањем и благом носталгијом, затвори своју бележницу. Да се не би претворио у усамљену и празну, речну шкољку, обрнутим магнетним пољем своје воље, покрену архетип светлости, прикривен у језгру личности, и осветли читаву Бању.

ДРАГАН ЈОЦИЋ (1947 – 2008)

ПОСЛЕДЊЕ ЛЕТО

САХРАНА БАНЕТА ПЕТРОВИЋА

(Гушевац, 13 часова, 21. јун, година 2...)

Из камена припека
Мук змија што
Пију росу
И кожу своју суше

Нижу се трешње
У грозд
Посмрче оца свога
Из облака дозива

ЈАЛОВИК ИЗВОР

(Сабор, Велика Госпојина, 28. 8. 2007)

1. Још се народ није извештио за гала прославе. Све је скромно. Прва песма „Село моје“. Само људи. Шетају, долазе, померају се, деца трчкарају. Леп дан, сунчан, око 30 степени.
 2. Други наступају Русомир и Борис, деда и унуче. Свирају трубе. Свирају ужасно. Неусклађено. Смешно, али слушаш. Да ли су у предности ови под шатором или ми који заузимамо узвишење и зидове испод бине?
 3. „Куће мале, кречене у бело“.
- Изворци из разних места долазе у Извор на данашњи дан, а ми остали долазимо да их видимо. Неки снимају. Једино ја записујем. Свако има своју склоност.
4. „Руменка“, коло. Мића и његови Луковци.
 5. Жељко, дете, хармоникаш; Марко из Ш. „Расло ми је бадем дрво“. Хармоника.
- И деца су некако мирна, не вичу, само се играју, играју, трчкарају.
6. Предраг Ђорђевић, пети разред, труба: „Болујем ја“ и „Еј, чија труба“.
 7. Стева Антић, хармоника, „Стани, стани, Ибар водо“.

8. Миленковић, труба, Књажевац, пети разред.
Седим у једном удубљењу. Подсећа ме на ношу. То је мало удубљење, мала рупа, *дубунчица*.

9. Васић Синиша.

10. Љубомировић Милош, хармоника.

Црква Св. Петке из 1865. године, стара, руинирана.

Ветерани, оркестар, Јордан Васиљевић.

Само мале ствари нас штите и бране. Мала грана јоргована изнад наших глава. Та мала грана спасила је нас троје од припеке. Већ 32 степена. (Још једном разумем колико је драгоцено све из природе; и ако то где си – волиш, или си спреман да заволиш). Грана са лишћем нема више од метра квадратног. Ми се померамо пратећи хладовину.

Док један мали испод вејника неким људима свира на труби „Тамо далеко“, пролази погребна поворка. Неког из Јаловик Извора сахрањују. И то данас, кад у том селу има највише људи. Сви ми, присутни, испратили смо покојника. Програм је прекинут због сахране деда Мирче.

Поново по народу нешто тражим. Изнад њихових глава, у ваздуху.

Једино су људи из обезбеђења, полицајци, сувишни на саборишту.

И мириси су ту.

Угледате врело и његов поток. Вечнији су од нас.

И мириси су вечнији: мириси труба, песме, смех мирисни са лица оних што носе флаше пива; мирис роштиља. У све те људе човек одмах почне да верује, хтео би да им приђе, да са сваким заподене разговор.

Млада жена шета пудлицу. Псић лепши од газдарице.

Пристигао је и онај момчић из Округлице, ометен у развоју, што удара у канту мислећи да је то бубањ.

Вашарције се расходале, све је некако живахније.

Људи већ свикли на оне до себе – тражи се нешто погледом. Гледа се непрестано. Има две-три хиљаде људи. Без обавеза. Само су хтели да буду ту и дошли су.

Жене из краја? Имају затупаст нос, подигнут мало увис, са широким осмехом, који као да се шири читавим телом.

Тражи се коло од хиљаду људи и коло се ухватило. Сада сви који не играју, гледају у играче. Коло се окреће, преплићу се ноге, стискају руке.

Када у колу имаш неког, онда од њега не видиш коло, али када немаш, онда је читаво коло твоје.

У колу су већ готово сви. Важно је да си у колу! И ја бих, али морам да пишем...

АЛЕКСАНДРУ РАДОЈИЋУ

(28. 11. година 2...)

Тужно, страшно, трагично. Пуцано је у Ацу, тек пунолетног сина Миленке и Зорана. Сахрана је била у уторак, у 13 часова. До сеоског гробља у Гушевцу пратило га је близу 1000 људи).

Небо и земља се тресу.

Нас везаше белом марамицом

Да слушамо гласове.

Ходамо тихо.

Цвеће у нашој руци

Не трепери.

Клизимо нечујни...

Дрхте леђа оног

Испред нас, у колони.

Раширене руке Христове;

Само глава украшена.

Повез око слепоочница.

Очи насликане на смиреном белом
Барјаку.

Све је тако нестварно.

СУБОТА, 15. 12. 2007.

(Кнез Село,

први и други дан у болници)

Да ли је ово песма?

Ходник болнички

Предуг

Ипак брзо га прођу моји

Синов и жена

Када ми долазе

Када оду
Застајкују

Оно пребрзо нестаје
Док махање видим
Изнад глава

НЕДЕЉА, 16. 12. 2007.
(Кнез Село)

У болници само чекамо
Докторе и визиту
Сестре и терапије
И смишљамо када ћемо кући
Када ћемо оздравити

Да ли је ово песма?

Доспео сам у Кнез Село око 17:30.
Онамо ме прима доктор... и бивам смештен у соби 311, где
ћу бити од 11. до 17. јануара 2007. Са мном су у соби
болесници: Александар Миловановић и, десно од мене, Бора
Филић, а преко пута су Стојан (непознато ми је презиме) и
Томислав Ђорђевић. Примио сам само инфузију. Нема
лекова. Употребљавам своје пумпице.

Бора Филић = Ново Брдо, Косово; заменити му посуду за воду.
Ило = човек који жели да чува пчеле, мора да буде добар, а
не зао (ило). Пчела од покваренога бежи. (Тома Ђорђевић,
Рутејевац, Алексинац)
Лек против шуљева = у бакарни суд ставити љуспе црног
лука, скувати их, а онда сести на тај суд и издржати на њему
што дуже. То поновиш три-четири пута док не прође.
Рутевац = преко четиристо домова.

Томи донели шах. У много чему је битна и психичка снага.
Можда је за излечење, уз музику, потребна и нека умна
разонода? Увести је! Требало би покушати.

ПОНЕДЕЉАК, 17. 12. 2007.
(3/4. дан у Кнез Селу)

Речи треба шкртарити
Причу не причати брзо
И до краја
Чекати наставак
(Штогод смемо и додати)

Чему журба
Зашто испричати све за дан
Кад су многи пред нама

Обично умиремо ноћу
Дању се само припремамо
(Ко се не боји, умре и дању)

УТОРАК, 18. 12. 2007.
(Кнез Село, 4/5. дан)

Дао сам за анализу испљувак и урин. Дан почиње облацима.
Дан пре Светога Николе. Он ће отићи у мој дом, међу моје,
али ће бити и са мном.

РАТНЕ СЛИКЕ ИЗ ЛОЗАНА
(Други светски рат)

ПРВА
Кад собајле, дојдоше у наше село.

Ама, што ми је на И. криво!
А ништа ми у глав' не иде...

Ћубре једно ђубрасто!
Чума га појела,
Але га однеле!
Проклетиња једна,
црвчичи га појели!
Да никакво добро не види!

ДРУГА

Пушће смо скутали
У плевњу иза врата,
наврљали снопје момуржиште
преко њи.

Дојдоше онија кучичи
И баш у нашу кућу.

Сви седеомо поред огњиште,
Само што трпезу не туримо.
Беше сред пладне.
Онија Бугари поизврташе грнци;
Пепел врућ,
Опече ни очи и лице...
Владимирку јед'н удари,
Вилицу јој строши,
Мозак јој помери,
А она само ћути.
Знам да ји клне
И да им се у уста сере,
Ал' ћути,
трпи како куче.
Трпи и глта болеш.

Пушће не најдоше,
Ал' Владимирка с вилицу
Остаде манита.

ЧЕТВРТАК, 3. јул, 2008. година

ТРПЕЗАНА

Трпезана је празан простор у средини лозанског гробља. Ту су људи, одајући помен покојнику, постављали круг – понуде (јело и пиће), и свако је свакога нудио и делио оно што је донео. Тако се могло десити да је било неколико врста јела, колача, воћа, слаткиша, и слично, од свега што су дали једни другима. Јасно, тада се о покојнику помињало оно што су биле његове добре одлике, по чему је познат, која добра дела је учинио, како помогао. Причање је било спонтано, искрено, уз наздрављање за покој душе. Највише доброг су могли казивати исписници покојног, рођаци, старији људи. Трпезана се претварала у обредно место за све покојнике (о Задушницама, о неком празнику, у месецима када су људи могли седети).

Данас се Трпезана јако сузила – сузили су је нови гробови и покојници за које је одређено место унутар ње. То су гробови оних чији је породични простор у гробљу остао стешњен, потпуно се изгубио.

Сада прича о Трпезани и обреду иде у легенду и остаће само као топонимно место усред гробља. Тако, лозанско се гробље згуснуло некако, и уместо да се круг шири, оно се центар сузио.

Трпезана је заједнички назив за тугу Лозанаца, за болне приче и сећања којима покојници из Лозана намах оживе кроз своје поступке и дела. Ту се врши размена различитих облика постојања, то је додир живота и смрти, овог и оног света. Прошлост се ту не заборавља, него оживи у причи. Некако лакше се људи и растану после разговора око Трпезане, кад схвате да имају исту судбину, и кад схвате да се ништа не заборавља.

То је заједничка трпеза за све Лозанце – и оних што остају, и оних који одлазе да би се вратили као људи о којима се прича...

**Трпезана је, иначе, последњи запис Драгана Јоцића (умро је 18. јула 2008). Такође, Трпезана је и место на коме се налази Драганов гроб.*

***Лозанци су житељи Лозана, села недалеко од Сврљига, ва-рошице у источној Србији, крај Ниша. Недалеко од Лозана су Гушевац, Округлица, Јаловик Извор, месташца која се овде помињу.*

Драган Јоцић (1947–2008), живео је и радио у сврљишком крају. Предавао је српски језик у основној школи и остао упамћен као наставник који је остваривао изузетне резултате са својим ученицима (ови су освојили бројне награде и места на такмичењима окружног и републичког ранга).

Иако се његова основна професионална оријентација односила на педагошко-образовни рад, бавио се и језичким проучавањима, тако да је објавио неколико студија из области дијалектологије, лексике, неке и у часопису „Бдење“.

Поред овога, у потаји, како то најчешће бива, посебно у периоду раног зрелог доба и током последњих година живота, водио је лирски дневник. Одабрани завршни записи из тог дневника су пред вама под насловом „Последње лето“.

Јовица Ђурић Мајор

С РУКОМ НА ПЕНКАЛУ

За живота, од прве родоносне каменичке светлости па до судњег трена, век борбеним ставом, спреман на нај, и горе и црње, чудио га је стиховима песник Слободан Стојадиновић (1948–2011). Како је живот замкама себе обликовао тако је песник и стиховао. Без лажног очекивања да ће му се песме аплаузима одазвати, песник, приповедач, ликовни и књижевни критичар Чуде копао је пером до у најдубље невидове душе не би ли се са немилосном свакодневицом ратнички порвао.

„Нека је благословен злочин који над гробом мојим икога угреје“, певао је Слободан о човековој неслободи изазивајући код читаоца исконски нагон радозналости за опстанком у недокучивим тајнама космоса, не би ли стихоречјем срца омуњено наметнуту границу између песничке муке и песникове речи.

„С руком на пенкалу“ као са прстом на обарачу пиштоља, а са црним шеширом на глави, он опомињаше владаре из сенке, „ту децу дечију“ да се окану моралисања, осуде и извршења, јер песникова „залутала душа“ у овом не блаженом свету стиховањем сакупља зрневље наде која код читаоца буде и уздижу борбени освит ка новим мерилима сна о слободи сна.

Стојадиновић бејаше револуционар без револуције, војник без опасача и фишеклије, он бејаше опомена песништвом да су сурова окружења подстрек а не робовање животу, да су материјалне опсене муљ и пролазност пред оним што се тек треба рађањем (смрћу) издићи до изворишног, световног у оживотворењу библијског „И би реч“.

Песмом „Говорим генералски“, као и већином објављених песама, ругао се, песник – уредник часописа „Научна књига“, „Хипнос“, „Слава“ и „Прича“ Слободан Стојадиновић, послушној понизности човека према човеку смело газећи преко сметова људске бескрајне и лакородне глупости. Он и певаше „Не знам да ли да дам нове песме на читање (као генерал пуковнику, надређени подређеном, натчовек потчовеку) или да му наредим да их прогута“.

О, која ли је његова злоћудна рана реалности изродила овај поетски сарказам, а да није смртно издисала дахом људског

праштања пред њим самим, као пред олтарском исповедаоницом. Сав у дослуху са суровом стварношћу, борачки у рингу, с вином одувек, мргодан али жилаво жив, жив у стиховању не објашњавајући и не тражећи да буде схваћен, он параше људско ништавило опорном меланхолијом речи, ништавило коме сви ходамо у овој рогобатној глобализацији 21. века. Зато и певаше „Моји стихове не очекују од истине све, него много више, скоро ништа“ (песма „Уочи Петровдана“).

Он, виспрен песник, чаробњачки играо се речима и бројевима и само таквим загонетним играма доживљавао је и себе и свет око себе. Он бејаше „један песник – недоједан“. За њега су географски појмови и Београд, и Ниш, метафора заслепљених, невид невидовних у општој халабуци идеја утрке за бољим светом у несутра када ни себе нећемо препознати од силиног преображавања у бољи свет. А таква сурова и неравноправна животна трка остављаше хладноћу и у песнику, и Чу Де у „Племичкој пустињи“ остави нам неостварену жељу да се наново роди, јер оно што је за живота отходао пером носише и узносише срчано, традицијски чистокрвно и бисерно поносито.

Овај хајдучки песник, војник поезије, знао је и за љубав, али опет не ону приземну у предавању и давању, сузородну, већ љубав одвајкада постојану у којој се, и са којом се једино могу мимоићи болни трагови сећања.

Стојадиновић или је живео живот или га је сањао. Он ходаше на ивици постојања, немогућој за обичног посматрача, али могућег за чудака отелотвореног у трагачу за вечношћу која му се намеће. И ако се често и питао да ли живи или сања, или је будан или се буди, он нам стиховима наговештаваше вечну дилему не знајући да ли се није пробудио онај који је или преко кога је победио сан.

Руком на пенкалу као са прстом на обарачу пиштоља (кад пише он пуца), као и што певаше у песми „Збогом сонети“ наговестио нам је да је постао кандидат „за мрљу на фрески“ свестан свог песничког домета да до краја краја не може читав стити, али га ипак његови стихови неће мимоићи као и Христоса коплје на Голготи оног недана и негодине.

Песник Слободан Стојадиновић Чуде није физички жив, али позајмљујући му наше време, са нама и у нама он остаје и траје. То је наш песнички, пријатељски оводани духовни контакт са оностраним, сад већ његовим, светом.

Сећамо се Чудеа да би се нас сећали свесни јачине и тежине његових стихопорука „У свако доба под успоменама је хладно“.

Изговорено 2018. у Каменици, на годишњицу јесникове смрти.

Драгољуб Јекнић

МАНАСТИР МОРАЧА (1252. г.) ЗАДУЖБИНА СТЕФАНА ВУКАНОВОГ НЕМАЊИЋА

Стефан Вуканов Немањић манастир Морачу саградио је 1252. г. То се јасно види из натписа на каменом надвратнику цркве у Манастиру, који гласи:

„Сије свети храм пресветије дјеви Богородице,
саздах и украсих в име Успенија је аз, Стефан,
си велијега кнеза Влка, внук светаго Симеона Немање.
И сија бише в дни благочестиваго нашего Уроша,
в љето 6760, индикта 10-ог.“

Поставља се питање зашто је Стефан баш у Морачи саградио манастир?

Први дио одговора је: зато што је Морача изузетно занимљив предјел, заклоњен од уљеза са свих страна, благе климе, плодан, благословен чудесним каменим платијама и првородном ријеком. Сасвим је сигурно да је покрајина била густо насељена. Грађевина ће бити сигурна и Стефаново име ће се дуго спомињати. Он у важном тренутку наставља континуитет Немањића у сакралном градитељству. Немањићка држава је у успону. Али, ма колико Немањићи у том тренутку мислили да су самостални и независни, они су, тада, вазали Византије. Они су пристали и прихватили константинопољски хришћански канон. У Дукљи успјешно ограничавају утицај папске латинштине. У приморју је то и даље борба, латинитет је жилав, али осим латинитета, ту је и други канонски „непријатељ“ – дубоко укоријењена национална словенска црква, која је призната раније (у VI в.) а потврђена на сабору у Цариграду 879. г. (изнад које су, на стијени, остаци старог, можда истоименог као и читав крај, града), – манихејска црква дукљанских Словена. Вјерујем да је то и главни разлог што Стефан Вуканов (на каменом навратнику пише: *Влка*) подиже манастир Морачу. Једноставно, требало је на нови канон превести, привољети, становнике, манихејце, ове

и сусједних жупа и влашких (сточарских) катуна. То до сада није полазило за руком ни римској ни цариградској цркви. Монументална грађевина требала је да привуче земљодјелце и сточаре својом појавом, својом формом, својом, у то вријеме и на том мјесту, грандиозношћу, да их опсјени исликаношћу зидова, мотивима који плијене свијест посјетилаца, ореолима око глава светаца, симболиком, чудесношћу мотива из Старог и Новог завјета, приказима Божије мајке, Богородице, и њеног сина зачетог божјом моћи, рођеног без зачећа, призорима исцјељења, подизањем из мртвачких сандука, васкрсењем, присуством Духа Светога, метафизичким призорима који надмашују призоре из бајки и приповијести, сликама раја и пакла, страдалништва и искушења, искупљењима, графичким приказима патњи због почињених гријехова и наградама које чекају праведнике. Манастир је требало да замијени скромне црквице по селима, насељима и катунима, црквице од трошних материјала – земље и дрвета, без икаквих украса и шаренила, без јасних представа о боговима и свецима, које тек артикулише ликовност својим средствима, без бљештавила боја које дочаравају земаљску стварност и небеско постојање, а, поврх свега тога – и то је све било хришћанство и лако се, без икаквих жртви, било могуће за њега одредијелити.

Морачки манастир је одиграо ту улогу, али манихејско из духовног живота наших предака није брзо нестајало, у њима је и даље лебђело нешто од свјетлости манихејског хришћанства, нешто од лакоће, од лишености оптерећењем манихејским култом, лишености присиле и обавезе у његовим испољавањима, сродности са природом и осјећања земље као сигурног ослонца.

Стефан Вуканов је саградио манастир на десној страни ријеке Мораче на заравни која се издиже четрдесетак метара изнад воде, у непосредној близини старог словенско-скитског града о коме немамо података. Десетак метара од зидина здања избија јако врело. Вода се у виду слапа обрушава у Морачу. То је *Свешћитора* – света вода, свети слап поред кога се одмарају, уз небозвучно хујање воде – слапа и ријеке – вјековима, монаси, игумани и архимандрити, који опслужују и одржавају храм и путници намјерници, домаћи и страни, путописци и љетописци, хроничари, географи, етнологзи, звјездочатци и љубитељи писма и књиге, преписивачи и фрескотворци, научници, истраживачи и дангубе, авантуристи и радозналци, винопије и сакупљачи љековитих трава, пењачи уз опасне стрмине, сабирачи утисака и сазнања, гласници и ноћобдије, главосјече и четовође, прогнаници и

прогонитељи, гласници и уходе, ујединитељи и разбрати, умници и безумници – сви који свраћају у ову чудесну светињу која вјековима пркоси освајачима, пироманима и пролазности, из које стољећима зрачи благи плам првотне доброте и опраштања.

Један дио воде са светог врела некада је покретао ваљаонице за сукно од кога су се правиле поњаве, покривачи и простирачи, одјевни предмети, вреће и бисаге, а на тој води је радила и манастирска воденица.

Манастир, једнобродна грађевина, озидан је од жуте сиге, камена погодног за обраду. По легенди, камен је вађен у дробњачком селу Тушини удаљеном “један дан хода”. Такође по легенди, додаван је из руке у руку, јер је то био једини могући начин да се допреми до градилишта. Камен за поплочавање узиман је из околине као и дрво за градњу портала, бифора (дводјелних прозора), обичних прозора и за друге потребе.

У архитектонском смислу манастир Морача спада у културно-историјске споменике рашке школе. Његов спољни изглед подсећа на „романски начин израде“ (Александар Дероко: *Монуменџална и декоративна архитекџура у средњовековној Србији*, Београд, 1985, стр. 70). Упркос тим одликама, и сличностима са Жичом и Студеницом, Морача је архитектонско дјело с препознатљивим елементима традиционалног зетског сакралног неимарства, он је, каже Павле Мијовић (Петар Дамјанов: *Морача у вековима, 1252–2002* Београд, 2002, стр. 77): „лијеп примјер стремљења увис пирамидалне силуете маса помоћу надвишених преломљених лубова“.

Унутрашњост манастира била је осликана фрескама непознатих фрескосликара из XIII и XIV в. и фрескама калуђера Јевстатија, који је био познат „као вјешт преписивач црквених књига, као цртач фрески у манастирима“, који је „као калуђер Морачког манастира украшавао цркве и манастире по Зети, па чак и по Приморју, гдје је био такође цијењен“ (Ј. Јовановић: *Историја Црне Горе*, стр. 21).

У унутрашњости цркве налази се саркофаг од полираног мермера, у мушкој припрати, с десне стране, при зиду, димензија 2,24 м, 0,86 м и 1,19 м, на који су насртали, као и на друге светиње, и Турци и хришћани, Турци да га развале и оскрнавe, а и опљачкају ако би се доље у земљи нашло шта за пљачку, некаква, можда, ризница, а хришћани превасходно баш због ризнице, али можда и у нади да би могли наћи очувано тијело Стефаново, што би представљало велику светињу за Манастир. Саркофаг, међутим, нико није успио да пом-

јери и развали. Поклопац није било могуће ни подићи ни одвалити. Толико је све то сливено, темељно урађено, међусобно повезано и учвршћено.

Фреске су, уистину, велико богатство Манастира, али то су биле и скулптуре, цјеловити „камени иконостас“, од којих је остало врло мало. У оквиру те складне цјелине истицао се епископски трон у апсиди олтара, снажно умјетничко дјело, које се убраја „у најлепше примерке каменог намештаја у српским црквама XIII в“ (Сретан Петковић: *Мораца*, Београд, 1979). Изузетан је био, изливен попут саркофага, и оловни кров, кога одавно нема, као ни драгоцености, којих је било пуно: примјерци старих и ријетких књига, утвари, црквени мобилијар, богослужбени предмети, поклони ктитора и других Немањића, краљева Зете и сл.

Наравно, манастир је фрескописан након довршења, у XIII в. Те фреске су најтемељитије и с највише духовности рађене, у пјесничком надахнућу, али те фреске су преостале само у фрагментима. На основу онога што је остало, и што је реконструисано, очигледно је да је то рад непознатог умјетника високог фрескосликарског стила, рад који карактеришу прецизне линије, са сигурношћу изведени лукови, смисао за боје, визионарност у осликавању ликова, изграђен однос у оквирима тематских цјелина, поетска узвишеност замисли, прегалачки махови његошевског типа, јасно сазнање о сликарском поступку и умијећу у цјелини.

Неколико сачуваних слика из првог периода спада у најлепше примјере средњовјековног рашког живописа. То су фреске које приказују мотиве из живота старозавјетног пророка Илије Тесвићанина, који је живио готово 800 година прије Месије (Христа). Тесвићанин га зову по Тесвиту, граду у коме је рођен у племену Ароновом. Његов отац Савах видио је, у надахнућу, анђеле како његовог сина повијају огњем и хране пламеном, што и јесте пресудно одређење Илијине личности. Пророковао је и проповиједао против цара Ахава и његове жене Језавеље, који су хулили на Мојсијеве законе о једном богу, клањали се канаанским идолима и одвраћали народ од Мојсијевог завјета и савеза с Богом. Мојсијев разговор с Јахвом на Хориву, његов одлазак на небо у огњеним колима у која су упрегнути огњени коњи, његова чудеса и васкрсавања, пружају огромне могућности за фрескосликарска прегнућа, и није чудо што је стари, непознати мајстор толико пажње посветио баш овом светитељу – читаву једну симфонију радова, циклус чудесних приказа рођења, миропомазања два краља, благосиљања једног пророка, повлачења Св. Илије у пустињу код потока Хората према Јордану,

у један загонетан пећински пејзаж гдје, док посматрамо гаврана који одозго слијеће носећи у кљуну хљеб и месо пророку, имамо утисак да чујемо космички шум гавранових крила, покровитељски и заштитнички раширених онако и онолико колико је потребно за ту величанствену сцену у којој се преплићу елементи земаљске стварности и метафизичког духа Васељене. Или они призори из куће удовице у Саренти Сидонској гдје, сједећи на трonoшцу, пророк држи у десној руци дугачак развијен свитак док му лијева рука, приговорљена за благослов, полази у сусрет удовици која на бијелом убрусу носи округао колач од твари земље и свих елемената од којих је саздано све у човјеку, на Земљи и у Универзуму.

Пророк је приказан, како се јасно види, у разним фазама свога живота, од рођења до вазнесења, све у јединственој фрескосликарској техници, прожето духовном будношћу непознатог ствараоца, и то је једини циклус у славу пророка Илије који је у васколиком монументалном фрескосликарству византијском и поствизантијском постојао једино овдје, у манастиру Морачи гдје умало није нестао без трага послје турске паљевине и крађе оловног крова 1503. или 4. г.

О фрескама у манастиру Морачи писало је више знатних познавалаца фрескосликарског умијећа, поред осталих и Војислав Ј. Ђурић у својој репрезентативној књизи *Византијске фреске у Југославији* (Београд, 1974). Он истиче велику умјетничку снагу и симболику морачких фрески за које прецизира да су довршене 1251/52. г. „Ликови светитеља“, каже Ђурић, „јасно пластично одређени широким потезима, имају црте херојског карактера, а њихови пробрани покрети или, темама најприкладнији, садржајан положај тела – као на једној од најлепших слика српског сликарства XIII в., *Св. Илија у цустињи* – изражавају уметничку снагу и моћ воље. Иако рађено на плавој позадини, сликарство Мораче је светло и распевано. Уједначено и осмишљено у целини, по стилу напоредно, са фигурама светитеља пуне форме и уздржане снаге, оно је, више него остали споменици Србије, наговестило долазак великог сопоћанског сликара...“

Посебну знаменитост овога Манастира представља јединствени велики хорос. тзв. Богородично коло. Хорос (старословенски бог сунца Хорс или Хорос) виси испод куполе закачен за њу са дванест гвоздених ланаца Постављен је прецизно изнад амвона од разнобојног камена.

Пречник Богородичног кола, *хороса*, које је, по предању, прилог царице Милице, је 4 м и 22 см. У центру кола је оригинално нојево јаје повезано са центром кубета и учвр-

шћено у њему. Раније је о јајету висила густа свилена кита. Коло се покреће на најмање струјање ваздуха. Испод њега се остваривао *божји суд*. Када је требало некога благословити за јуначке подвиге, за спас других и помоћ другима, пред полазак у војне оружане акције, када је требало благословити неки народни покрет, ако је требало подржати молбе вјерујућих да дођу боља времена, да се остваре жеље за добру љетину, напредак у породици и дому, да се стока умножи, али и у многим другим сличним приликама, завршни дио молитве праћен је помјерањем хороса од запада према истоку, напријед, или када је требало осудити, проклетити за учињене тешке преступе, изложити неумољивој божјој правди која се противи почињеним дјелима, коло се помјерало од истока према западу, наопачке. Овакво одмјеравање правде није наилазило код народа на одобравање, јер је плашило људе, спутавало их чак и у чињењу добрих дјела, а калуђери су, и то се знало, понекада, претјеривали у употреби кола, мада су се, у тешким ситуацијама, задовољавали радије пријетњама да ће коло покренути. (Коло је, знатно касније, можда највише у његовом постојању, злоупотребљавао полуписмени архимандрит Димитрије Радојевић.)

Зна се да су многи краљеви и жупани из обје династије, и рашке и зетске, Немањића, радо свраћали и боравили у манастиру Мирача. Ту је написано и више значајних повеља и других докумената. Међутим, тек треба на ваљан, историјски, начин систематизовати литературу о томе. Нажалост, многи документи су изгубљени у времену и похарама.

У почетку постојања манастир Морача је, у суштини, по свему био сличан немањићким манастирима највишег ранга. Имао је и свој скрипториј. Ту су преписивани стари рукописи и писани нови. Исте године када је манастир дефинитивно био готов, 1252., настала је *Морачка крмчија*, а 1444. г. *Айракосно јеванђеље* или *Ајосџол*. У тешко и смутно вријеме, упркос свим недаћама, погибијама, сеобама, глади, у вријеме устанака у готово свим брдским племенима, која је, практично, подстицао и водио патријарх Јован, у Манастиру је 1615, г. довршен препис књиге Законик св. Саве први пут, како је речено, у овом Манастиру преписан 1252. г. У Манастиру се, дакле, и тада, мислило и духовно – на књигу, на метафизичку будност душе, на потребу да се сачувају основне вриједности човјека и смисао његовог боравка на земљи. Оба преписа познати су као Морачка крчмија. Вриједан је запис на крају преписа:

„Извољенијем Отца у оиспешенијем Сина и савршенијем Светого Духа записа се сиј свети и божаствани законик пове-

љенијем и настојанијем игумана кир Гаврила јеромонаха и васего братаства јаже о Христе, при храму Успенија пресвечије владичице наше Богородице и приснодневи Марије на реце зовом Морача, иже јест на области херцеговској на западних странах ва пределех маћедонских, при васеосвештеному архијепископу пећскому кир Пајсеју Јањевцу при митрополиту херцеговскому кир Логину. И бише књизи сејхтитори Рајич војвода (предак аутора овога рада), и Раоња, и кнез Вукоје са православними христјани Горње и Доње Плана, Бог да их прости. И аште кто дрзне отимити сију књигу от вишереченого храм без игуманова благословенија и васего братаства, такови да јест проклет от Господа Бога и пречистије јего матере и от светих 7 васељенских сабор купно и васех светих. Амин, амин, амин. И писа се сија књига при вишереченому храму ва лето 6123, круг слицу 10, а луни 16.“

Сигурно је да је било и других преписа и књига, али нијесу остала записана свједочанства о њиховом постојању. Прво сачувано помињање књига из овог Манастира имамо у запису попа Никодима 1444. г. (Љуб. Стојановић: *Сѣтари српски зайиси и најшиси*, књ. I, фототипско издање, Београд, 1982). Поп Никодим је, наиме, попунио књижни фонд манастирске библиотеке с три књиге: *Троиц ѿосни*, *Троиц цвијешни* и поменуто *Айракосно јеванђеље*. Те књиге су касније нестале из Манастира. Али, нијесу уништене. Налазе се у Државној библиотеци у Берлину. Готово да је извјесно да су тамо доспјеле „заслугом“ Вука Карацића и његових сакупљача старих књига и рукописа по Морачи.

Поп Никодим је, иначе, први чије је име, послѣје градње Манастира, и његовог првог калуђера и једног од фрескописаца, Јевстатија, забиљежено. Забиљежио га је поменуте 1444. г. он сам на маргини једнога од она три сада берлинска рукописа. До турске харанге 1503. или 1504. г. није забиљежено ко су још били калуђери и игумани у Манастиру, а морало их је бити. У сачуваном манастирском *Поменику*, налазе се забиљежена имена игумана: Варлаам, Јосиф I, Мардарије и Тодор, вјероватно из времена почетка писања *Поменика*, али се не зна када је *Поменик* успостављен (претпоставља се да је то било у XVI в.), јер су оштећене прве странице. Касније, другим рукописом, придодати су: Лука I и Прохор, потом је трећи писар уписао и ова имена: Атанасије, Јосиф II, Лука II, Михаило и Данило. (Ксенија Пејовић: *Морачки Поменик, Књижевна сѿоменица манастира Мораче 1252–2002*, стр. 197–200).

Године 1503. или 1504. Турци су из правца Оногошта и Колашина, утврђења која ће знатно касније бити подигнута,

кренули у поход на обје Мораче – Горњу и Доњу. Они из правца Колашина напали су Доњу, а они из праца Оногошта Горњу Морачу. Добро наоружани, обијесни, уз халаке и добоше, пошто су успијели да савладају стрмине, колашински Турци су, не наилазећи на озбиљнији отпор, али ипак не без отпора, продрли до Манастира. Калуђери су зграбили понешто од црквених ствари, напустили Манастир и потражили уточиште, као и жене с дјецом, у најнеприступачнијим мјестима, а мушкарци су се повлачили пред Турцима схватајући да је отпор узалудан. Турци су продрли у Манастир. Разбијали су све што је било црквено, знатније ствари и украсе трпали су у вреће, једни су скидали оловни кров, други наносили суву травуљину, сијено, грање и све што добро гори, и палили задужбину краља Стефана. Покушавали су да одвале поклопац на саркофагу, али, тада је, каже предање, букнуо велики пламен из гробнице. Турци се препадно и почну брже-боље, „наврат нанос“, товарити оловне плоче и вреће с плијеном. Настала је бјежанија. У страху, као у лудилу, обневидјели и дезоријентисани, падали су са оног платоа гдје избија врело у Морачу. Многи су ту погубили главе, а кад су, они што су се спасили од светог пламена, прелазили ријеку Бистрицу, учинило им се да су им се пушке, које су носили, преобратиле у лопате. Побацали су их и наставили још бјесомучније да бјеже. То мјесто се од тада зове Лопате.

Истовремено, док је трајао овај напад, Горњу Морачу су палили Турци од Оногошта. Горњоморачани нијесу могли да се супротставе овим зликовцима, нијесу имали ни чим. Гонили су пред собом стоку, носили понешто од оно мало ствари што су имали у оскудним савардацима и колибама, прешли су на десну страну ријеке Мораче, посакривали жене, дјецу и мал, а они остали прикривени близу обале ријеке да гледају шта ће Турци предузети даље, хоће ли се усудити да их гоне и преко ријеке.

Док су једни палили, други освајачи су силазили низ чуке и странчине. До ријеке је први стигао „један турски барјактар, под село Бојиће, носећи у рукама барјак и фитиљ“, справу „којом су Турци брзо и лако палили непријатељске куће“, коју су носили „на држаљу дугачком по 2 метра“, објашњава Андрија Јовићевић.

У неколико реченица које слиједе, Јовићевић, описујући историјску стварност, саопштава шта се даље догађало:

„Видећи један од Морачана, да хоће овај барјактар да пријеђе воду, па да надаље ћерају, повиче једног свог друга: Ако си жив, чекај барјактара на води, не дај да пријеђе на село Редице. Овај његов друг био се је десио баш код воде на

чекању, те, срећом, убије барјактара, узме му барјак и коња, и у бисагама нађе живо двоје ђеце. Пошто погине овај барјактар препадоше се Турци, окрену леђа и почну бјежати, јер уобразише да им је с њим сва снага клонула и малаксала. Пошто виђеше Морачани да су Турци окренули у бјегство, поћерају их, многе посијеку и нешто им плијена узму, с којим су послуже поправљали запаљене куће. А оно двоје ђеце онај Морачанин подрани и од њих су, по предању, Јекнићи, становници на Свркама у Горњој Морачи“ (Андрија Јовићевић: *Историја Мораче до 1820. године*, ново издање, Чачак, 1927. г., стр. 10–11.)

Овај напад су Турци предузели с главним циљем да протјерају народ из Мораче, који им је још у то вријеме пркосио, и, најважније, да спале и онеспособе Манастир у коме су се окупљали Морачани и одакле су одржаване везе с другим племенима, посебно са староцрногорским племенима. Морача је и у то вријеме играла крупну улогу, јер је спречавала Турке да и с те стране врше упаде у правцу Цетиња и Црне Горе.

Манастир Морача обновљен је тек 1575. године, последње године владавине султана Селима II Седамдесет година је био без крова, руиниран. Многе фреске су уништене и тешко оштећене. Оно што је преостало, у склопу обнове Манастира, оживљено је, а у олтару и наосу урађене су нове фреске. Изнад врата, која воде у средишњи дио храма предвиђен за вјернике, о обнови Манастира свједочи, у зид уреван, овај запис:

„По много љетах же бист порушени, и обрете се јеромонах Тома, игуман, ва турска нуждна времена, и обнови и пописа светими ваображеними са братијама јаже о Христи и са ктитори приложници, и са настојанијем кнеза Вукика; ва љето 7083 (1575) саврши се мјесеца охтемврија 23 дан.“

Непознато је одакле је дошао јеромонах Тома. Највјероватније из Рашке. Четири године касније (1578) забиљежен је монах Мојсије, 1617. Макарије, 1639. Антоније, 1645. Лука Равњанин, за којег се зна да је први игуман из Мораче, 1665. проигуман Афанасије, 1673. Неофит, исте године се помиње и духовник Авесало. Од 1673. до 1713, у Манастиру дјелује јеромонах Исаије, ове године се као игуман јавља Михаило, 1723. Данило ... Свакако најпознатији старјешина у Манастиру био је архимандрит Митрофан Бан од 1864. до 1880. г. Највише игумана и попова, који су овдје служили, њих седам, дало је братство Симоновићи, који су у Доњу Морачу дошли из Херцеговине.

Разни „љетописци“ и „родословписци“ оскрнавили су и

овај запис. Међутим, осим овог документа, не постоји други из кога би се видјело ко је игуман Тома и ко је кнез Вукик.

У обновитељском периоду фреске су поправљали, спасавали и уопште радили на њима, поп Страхиња из Будимља, монах Георгије Митрофановић из Хиландара, зограф Јован (познат као Кир Козма), мајстор Радуле и можда још неки. Најимпресивније данас дјелује (а и тада је!) по умјетничкој снази и величини, по фрескосликарском замаху и оствареној симболици, композиција на којој су приказани ктитор Стефан Вуканов, кнез Вукик и игуман Тома, које Богородица приводи Христу. То је, по свој прилици, највећа композиција која је у другој половини XVI вијека настала у српском фрескосликарству.

Велика пажња је поклоњена иконостасу, раскошном и цјеловитом, који дочарава у свим православним црквама прелазак у „онај“ свијет, небески, метафизички, бесконачан, „испуњен јединобожанском, благом свјетлошћу“. Величанствено дјелује и иконостасна композиција постављена изнад саркофага са моштима Стефана Вукановог, ктитора. У свијету је позната икона *Свети Лука слика Богородицу са Христом*, а икона, укомпонована у иконостас, чијој велељепности доприноси својом формом и умјетничком обрадом, метафизичким симболима, *Богородица са Христом и пророцима*, највећа је икона коју је саздао „гријешни Георгије, зограф“.

Свој боравак у Манастиру приликом његовог обнављања, гдје је све урадио да од мемле и пропадања избави и спаси ремек-дјела српског средњовјековног сликарства, фреске *Рођање Св. Јована Крститеља*, *Помазанје царева и пророка* и *Гавран храни пророка Илију*, Митрофановић је искористио да при Манастиру оснује фрескосликарску школу из које су поникли неки знатни фрескописци и сликари. Кажу да је он фрескосликарству учио и Козму, монаха, чија се икона на којој је представљен св. Сава Немањић и данас налази у Манастиру.

Тада су обновљена и двокрилна црквена врата украшена слоновачом, која неспорно спадају у висока достигнућа умјетничке израде, као и једанаест година рађен од суве ораховине крст у олтару.

Манастир је у ствари обнављан доста дуго. Читава два вијека. Припрата је, на примјер, осликана 1578. г., од 1596. до 1617. рађен је иконостас и велики крст над иконостасом, 1617. г. иконописана је западна фасада, осликана проскомидија (жртвеник и олтар), 1639. враћена је првобитној намјени црква Св. Николе у порти, 1643. сређена је капела у храму посвећена архијакону св. Стефану, рађено је још доста

тога, а „ва љето 7250“ (1742) „понови (се) и прекри велика црква у Морачи“, све захваљујући монасима и „народу племена Мораче, Роваца, Дробњака и Пјешиваца“ као истинским ктиторима „фрескосликарства и иконописа Успенја Богородице (Драгиња Кујовић: *Црквени споменници Колашина и околине*, Никшић, 1989, стр. 11).

Морачки *Поменик* је један од ријетких сачуваних црквених докумената те врсте. Није још довољно испитан, али када буде обрађен релевантно у историјском смислу, послужиће за темељнији приступ изучавању историјске прошлости овог здања. *Поменик* је права ризница народних имена и имена којих одавно нема у азбучницима народских имена. У том смислу истичу се необичношћу, поетичношћу и љепотом стара женска имена: Веселица, Кошута, Гроздана, Арменка, Калина, Галица, Деспина, Јаглика, Ракита, Јагода, Косана, Јануша, Цвијета, Станача, Селенка, Ђерана, Ђинђа, Плеша... (К. Пејовић: *Морачки Поменик*).

Навешћемо још један податак из *Поменика*, захваљујући поменутој ауторки, изузетно занимљив за истраживачки рад. Из *Поменика* се, наиме, види да су манастирски монаси у циљу скупљања прилога и милостиње у прохујалим временима обишли сву Црну Гору, затим Приморје, Зету, Брда, Херцеговину, Стару Србију, Рашку, Косово, Метохију, Босну, моравску и источну Србију, Мачву, Срем, Банат, Бачку, Угарску и Влашку.

Св. архиђакону и првомученику Стефану, имењаку Стефана Вукановог и заштитнику лозе Немањића, посвећена је, када је ријеч о овом манастиру, посебна пажња. У оквиру саме цркве дозидана је бочна капела као мала црква, која је по свецу и називана *Штевин-црква*. Имала је, каже Андрија Јовићевић (*Опис манастира Мораче*, Цетиње, 1893. г.) „са сјевера један велики прозор, који је скоро затворен (за вријеме архимандрита Димитрија Радојевића, Д. Ј.) узроком тога, што су лупежи њим улазили и кради црквене ствари из манастира“. „У овој црквици само се једанпут у години служило, и то на дан храма, коме је посвећена, т. ј. на Шћепандан 27. децембра“, каже Јовићевић.

У вријеме када је Јовићевић био у манастиру Морача (1892–1893. г.) у црквици се није служило, а ништа се у њој није ни могло видјети без свијеће. При свјетлости свијеће Јовићевић је видио гдје се налазила часна трпеза, гдје у зиду жртвеник, видио је осликане ликове Богородице и Исуса „скрштених руку а заклопљених очију са потписом *помени јосјоди еромонаха Софонија во царсѣва еи*“. Видио је да је свод црквице украшен ликовима пророка, а около „изобра-

жен је у више слика живот и дјела Св. Стефана“. Лик архиђакона приказан је и са лијеве стране како „приводи Св. краља Стефана, сина великог кнеза Вукана са сликом овог манастира на рукама, к Св. Богородици“. Јовићевић је такође видио да иконостаса нема, али предање каже да је иконостас постојао и састајао се од „неколике главне иконе“.

Ја нигдје нисам нашао прецизан податак када је ова бочна црквица дозидана и када су ови ликови на њеним зидовима исликани, али ако је црквица дозидана неко релативно кратко вријеме послје подизања главне цркве, и ако су тада и настале фреске које Јовићевић помиње, онда знамо да је један од фрескосликара из тог периода био „еромонах Софоније“, што је од знатне важности када је ријеч о манастиру Морача и његовој најстаријој прошлости.

Из једног записа сазнајемо да је и у том најранијем периоду манастирског живота у њему радила и школа. Властелин „из околине Рибнице“, Драгомир, *погложио* је крајем XIII в. један свој посјед Морачком манастиру ради школовања у њему свога сина. И ово је изванредно важан податак на основу којег сазнајемо да су се у Манастиру, у коме су живјели писмени калуђери, обучавали писму и читању књиге синове феудалаца, властеле и богатијих људи (Андрија В. Лаиновић: *Крашак поглед на прошлости Тишограда*, Цетиње, 1950, стр. 14).

По манастирским зидовима с унутрашње стране монаси који су се старали о Манастиру, који су ту живјели и радили, исписали су и урезали читав низ записа попут онога када је Манастир обновљен, или запис када је у Морачи била велика глад, када је пао снијег, који је све Доњоморачане изненадио, јер снијег оvdје ријетко пада, или запис о смакнућу Смаилаге Ченгића, а на зиду близу главних улазних врата, с десне стране, налази се записан и, највјероватније тачан, садржај (у ствари препис) хрисовуље у којој се набрајају имања и друга материјална добра која је ктитор Стефан Вуканов поконио и дао на управљање својој задужбини.

Судећи по карактеру слова, по патини и боји на зиду, препис хрисовуље је урађен када је Манастир фрескосликан, али то тек треба прецизно утврдити, ако је уопште могуће упркос модерним технологијама у које ми имамо лошу навику да безрезервно вјерујемо, што је, као много тога у наше доба, најчешће нонсенс.

Први писани докуменат о манастиру Морачи је онај поменутог попа Никодима. Послије тога Манастир помињу Турци.

По турском дефтеру за вилајет *Херсек* (санцак Херцегове

земље) из 1477. г. на листовима 14б и 15, уписана је нахија Доња Морача, а као посебно насеље црква Пиргиште, што се, највјероватније, односи на манастир Морачу, које је имало 6 кућа. Као власници кућа наводе се „(И)гуман... (не може се прочитати), Роман син Мардар(а), Сава син попов, Ромио син Твртка (писано Тврдко), поп Радиле, Михаил син Божи-дара, кућа 6. Приход одсеком годишње 350 (акчи)“ (Бранислав Ђурђевић: *Посианак и развишац брдских, црногорских и херцеговачких племена*, Титоград, 1984, стр. 71). Додато је иза овог пописа да земље које су раније уживали и које сада држе у поседу, поново су на њих уписане, што значи да је Манастир на челу са игуманом признавао турску власт.

У *Троношком родослову*, који је настао у XVIII в. (Н. Радојчић: *О Троношком родослову*, Београд, 1931; Љуб. Стојановић: *Сџари српски записи и нађиписи*, I, Београд, 1902), манастир Морача се помиње два пута: када је краљ Драгутин преносио мошти свога оца Уроша I из Бара у Сопођане и други пут када је краљ Милутин обновио Манастир.

Као црквена реликвија од посебног значаја у Манастиру се чува рука Св. Харалампија.

Манастир Морача је апсолутно допринио настанку морачког племена и његовом опстанку кроз вјекове.

Посебно значајну улогу Манастир је остварио посљедње деценије XVI в. и првих деценија XVII в. То су, по много чему, биле бурне, пуне наде, али, на крају трагичне године. Многа брдска племена кренула су да подижу устанке у нади да се могу ослободити турске окупаторске власти, Устанак је организовао никшићки војвода Грдан. Устанак је букнуо 10. јануара 1597. г. у Никшићу и Оногшту. Томе и другим устанцима у Пиперима, Кучима, Бјелопавлићима и Климентима, претходило је 1594. г. (27. априла) спаљивање моштију св. Саве на Врачару. Тај догађај, који је иницирао Синан паша, поријеклом Арнаут, силно је узбудио сва српска, црногорска, брдска и херцеговачка племена.

Уз Грдана су пристали Морача, Дробњак, Ровца, становништво око Колашина, Пива и Гацко. Уз војводу Грдана је стао и патријарх Јован, који је био планирао да на устанак дигне и сва друга црногорска и српска племена и да устанак прошири све до Саве и Дунава, али то се није догодило нити се могло догодити без помоћи европских држава и римских папа. У овим збивањима важну улогу игра манастир Морача. Само у години 1608. у њему су одржана чак три сабора: први 18. фебруара, други 26. априла и трећи 13. децембра. На тим саборима формулисана су нова обраћања и обећања која су ранијих година давана папи, савојском војводи и другим

европским краљевима с молбом да пруже помоћ побуњеним племенима. Други сабор је најинтересантнији, јер је сачуван оригиналан списак, написан на италијанском језику, учесника с њиховим потписима и печатима, који је, у Ватиканском архиву (Arch. Sekr. Poniticum, Fondo Borghese, Ser. III, 70A. ff. 73R – 74R) пронашао др Драгутин Камбер и објавио га под насловом *Pismo crnogorskih i albanskih prvaka papi Pavlu V (26. IV 1608, Morački manastir)* у часопису Архива за црквену повијест Хрвата *Croatia sacra* (бр. 4, Загреб, 1932. г.). Списак је прије овога објавио историчар Јован Н. Томић у својој књиги *Пећки патријарх Јован и његови хришћани на Балканском полуострву 1592–1614*, Земун, 1903, стр. 105. Имена учесника Сабора донекле се у овим списковима разликују, стога сматрамо важним да оба списка објавимо оним редом како су имена учесника објављена у назначеним текстовима.

Списак Јована. Н. Томића

Пећки патријарх Јован,
 архимандрит Ананије, патријасрхов секретар,
 војвода Грдан,
 војвода Радосав,
 војвода Јован,
 кнез Вукић,
 кнез Никола,
 протопоп Цвијан,
 војвода Павао,
 Секул Церовић,
 спахија Вукадин,
 војвода Раич (*војвода морачки, аушоров ѡредак*),
 војвода Рајак,
 кнез Рајић,
 кнез Раден,
 спахија Вујо,
 кнез Секул,
 Иван кнез рисански,
 Иван Петровић Бањанин,
 спахија Томаш,
 Вук војвода од Хоће,
 кнез Марко,
 кнез Петар,
 спахија Радосав,
 војвода Радак Рајић,
 спахија Тадија,
 кнез Мато Жарковић,

кнез Матијаш,
војвода Лале,
спахија Степан,
кнез Радул,
спахија Војин,
кнез Лале,
Вујо Ришњанин.

Списак др Камбера
(у загради је текст угравиран на печатима)

Грдан воевода (војвода Грдан раб божји)
Протопоп Воин (поп Војин ХР раб божји)
Павл' воевода (раб божји Павао кнез)
Секул кнез (раб Секул Мркић спахиа)
Вукадин спахија
Лале кнез (потпис у печату нечитак)
Раич воевода (божи Раич воевода)
Рајак војвода (Рабо Рајак воевода)
Равсак воевода (раб Равсак воевода)
Батрић кнез (рабо Батрић воевода)
Раде кнез (рабо Раде кнез)
Вук спахија (кув)
Вукић кнез (рабо Вукић кнез)
Радош кнез (Радош Милошевић)
Матијаш Спахија
Иван воевода
Томаш Спахиа (милостју божјом господар војвода Томаш Степановић)
Спахиа Вук (милостију божију господар воевода Вктић)
Раосав спахиа (у средини печата крст, око крста ИС.ХС, испод тога: Ника Христоу раб Ђуро Влатковић)
Рајак воевода (Раић)
Мато спахиа (Мато Ранчић)
Степан спахиа (Радак)
Воин спахиа (Павлов)
Матијаш (Раич)
Лека воевода (Лека Вук)
Тадија спахиа (Жарковић)
Марко Воеводић кнез (у печату лик Христов)
Петар спахиа (Равсал)
Лала спахиа (Ђоровић)
Иван кнез (Степанић)
Радул кнез (Радул Милошевић)

Вувко (Вујко) кнез (Вујо Стиепов)

Смерни Грдан воевода подписах са свијем кнезови и воеводама и осталими.

Стављање потписа и печата на ово писмо папи Павлу V било је равно стављању главе у торбу. Сви потписани главари су се, дакле, побунили против турске власти, одбили да испуњавају обавезе које им налажу канун-наме. Њихова је одговорност велика, баш као и храброст. Тога су свјесни учесници скупа, јер у писму упозоравају папу да су преговори о њиховом обраћању њему, као што су била њихова обраћања његовом претходнику, недавно преминулом, Клименту VIII, откривени и да се сви налазе у погибелној опасности. У истој ситуацији налазио се и манастир Морача.

Неколико деценија касније, због побуне каква је била ова, због скупа у Манастиру 1654. г., којем је предсједавао ариљски владика Јефтимије, и новог писма папи, у коме се, по ко зна по који пут тражила помоћ за устанике (од које ни сада неће бити ништа!), Али паша Ченгић је, по одобрењу великог везира, који се тада налазио у Београду, смакао на најбестијалније начине у Колашину 1662. г. 57 кнежева и првака Мораче, Никшића, Дробњака и Пиве, међу њима и сина поменутог колашинског војводе Раича – кнеза Петра Раичевића.

Послије турског пустошења 1503. или 1504. г., у Манастиру је у вишевијековном временском периоду живјело и радило пуно калуђера, игумана и архимандрита, али посебно је запамћен слуга, потом ђакон, онда (од 1831. г.) игуман и на крају (од 1835. г. до смрти 1866. г.) архимандрит Димитрије Радојевић за чијег је игуманства и архимандритства Манастир доживио харангу готово равну оној турској са почетка XVI вијека.

Он је успио да уништи малтене све старе документе и књиге, на примјер на пергаменту израђену хрисовуљу Стефана Вукановог о оснивању манастира и с прецизном назнаком свих материјалних добара која му припадају, затим два огромна рога – пехара из којих се у Манастиру пило вино, поклон Манастиру ктитора Стефана, претворио је манастирске ћелије у брлог, у стовариште отпада који је сакупљао, а ту су биле и одсјечене главе ко зна чије и из којих препада и окршаја, у неким прошупљеним турским добошима и шлемовима, међутим, упркос свему томе, о њему је ко зна из којих разлога, опширан, али крајње некритички и неисторијски, есеј (*Сшарац добри Мажуранићева сјева*) написао исто-

ричар Ристо Ковијанић и објавио у часопису *Зборник Маџице српске за књижевности* (Нови Сад, XII, 2, 1964, XIII, 2, 1965, XIV, 1, 1966.), а знатно касније, 2013. г., у Подгорици је објављен и сличан есеј Светозара Кујовића *Димитрије Радојевић: архимандрит манастира Мораче – старац, добри Мажуранићева сијева*. Све ово биће предмет мога посебног текста.

Нијесу се, међутим, само у вријеме Никодима Дуловића (Драговића), Авксентија Шундића и Димитрија Радојевића у манастиру Морача догађале крађе свега и свачега, није се само у њихово вријеме тукло, пијанчило, окретало Коло Св. Богородице и кад је требало и кад није, збивале многе неподштине, тога је било и у претходним вјековима о чему свједочи запис једног од најзнатнијих српских фресокосликара Георгија Митрофановића, који је 1616. г., у вријеме игумана Макарија, обнављао што се могло обновити и сликао нове фреске и иконе у манастиру Морача. Он се у том запису с доста критичке оштрине осврће на оно што је тамо видио, а видио је да се манастирски калуђери понашају „неприкладно монашком позиву“ и да њихов начин живота одуцара од начина живота монаха у другим манастирима.

Зачуђују ове зографове опаске утолико прије што је то било вријеме које су обиљежили устанци народа против турске силе и самовоље, устанци које су предводили патријарх Јован и никшићки војвода Грдан, устанци, дакле, карактеристични по писмима римским папама и савојским и шпанским краљевима и другима, а све се завршило погибијама народа, паљевинама и одвођењима у ропство, најзад и трагичним скончањем вођа устанка 1614. г.

Наравно, и послеје архимандрита Радојевића било је несавјесних игумана и калуђера, али нас једно свједочење из новије историјске стварности посебно онеспокојава и разочарава. Ријеч је о непојмљивом погањењу светиње, општој крађи и поповској, *омањој*, крмади по цркви и црквеном дворишту, које се догодило крајем 1941. и почетком 1942. г. када су у Манастиру били смјештени штаб Комског партизанског одреда, Окружни комитет Комунистичке партије и Окружни комитет Савеза комунистичке омладине. Ту се нашао и Радован Зоговић, један од најзначајнијих црногорских пјесника и сјајан прозни писац, који је тада записао како је доживио тај свој први сусрет с овим славним здањем. Тај запис је у пјесниковој заоставштини нашао и објавио Јован Дујовић под насловом *По цркви је рокшало омање ирасе (Montenegrina)*.

Доласком за владара књаза Данила престаје теократска управа у Црној Гори. Књаз Данило није баш много волио калуђере. Архимандриту Морачког манастира Димитрију Радојевићу није више ни падало на памет да подбуњује Морачане и изиграва некакву морачку самосталност. Књаз Данило је 1854. г. предузео низ мјера на општој регулацији и реорганизацији црногорске државе. Већ 3. јануара издао је наредбу капетанима и другим старјешинама у свакој нахији којом се потврђује наредба владике Петра I, која се није поштовала, о наградама свјештеницима за поједине њихове радње. Наредба садржи 9 тачака:

Свака кућа да предаје попу сваке године 30 литара жита простога. За домаћина или домаћицу, да се за погреб предају алијера 2. За дијете, које умре, за погреб ф. 1. За 7 летурђија, буди коме се одговара, да попу преда 7 проскура. За масла попу 6 к. и објед. За крсно име проскуре двије. За водице свака кућа 1 к. За вјенчање 20 к. и објед. За крштење, ко може, сами објед, а у нужди ништа.

Пописана су манастирска имања и извршен је прорачун годишњих прихода за сваки манастир. Од манастира је одвојен дио за одржавање манастира и плате калуђерима „сразмјерно чину и обстојатељством онога мјеста ће живе“, оно што је било преко тога уплаћивано је у народну касу у тзв Фонд „непредвиђених народних потреба“. (Н. Ражнатовић: *Положај и улога цркве у Црној Гори 1852–1878. године*, Историјски записи, 4, Титоград, 1961).

Ове године забрањено је доношење глава на Цетиње. Отворена је прва народна основна школа у Манастиру у оквиру програма књаза Данила „по једна школа у свакој нахији“. Крвна освета је забрањена. Дозвољени су двобоји.

Иначе, у тадашњој Црној Гори било је 11 манастира. Они су располагали значајним комплексима земље, којом су манастирске старјешине газдовале по своме нахођењу. Газдовало се углавном лоше. Подаци о газдовању Цетињу су приказивани невјеродостојно. Догађало се да неки земљом и другим приходима богати манастири исказују веће расходе од прихода. Било је и отуђивања земље што је било противно кодексу православне цркве да отуђивање земљишних и других добара може одобрити искључиво патријарх. Књаз Никола је још 1864. г., уочавајући у овом сегменту црногорске привреде и друштвеног положаја уопште, пропусти и недовољности, био наредио да се измјери и попише сва земља оних манастира који су приказивали расходе веће од прихода, који су, дакле, имали лоше управљаче и да се та земља да народу на обраду у форми закупа, а настојатељима и калу-

ђерима одреди стална годишња плата.

Тада су против тих реформи били калуђери, али калуђера у то вријеме у Црној Гори једва да је било, али и оно колико их је било, били су извањци. Свјетовна власт била је, од књаза Данила, против калуђера. Ускоро су спали на број од свега 4, и ниједан из Црне Горе. Црногорцима су се згадили грамзиви и неписмени калуђери типа Димитрија Радојевића, који је у међувремену умро (1864. г.). Управитељи манастира су сада били јеромонаси који примају из државне касе по 300 фиорина годишње. Архимандрита имају 2, један на Цетињу с платом од 600 ф. годишње, други у Морачи с платом од 300 ф. за руковођење Манастиром и 300 ф. за учитељско мјесто у морачкој народној школи. Од 1866. г. у Црној Гори се воде и парохијски регистри, тј. црквено-државна евиденција рођених, вјенчаних и умрлих, што је несумњиво било од великог значаја у смислу увида у демографско стање друштва.

Убрзо је црногорска привреда получила знатну корист од ових реформи. У народну касу уплаћено је за 3 године 56 650 фиорина. Највише су уплатили манастири: Цетињски – 27 395 ф., 1 гр. и 3 кр., Острог – 16 300 ф., 3 гр. и 6 кр. и Морача – 6 600 ф. и 4 гр.

Манастиру Морачи је под турском окупацијом више пута пријетила опасност да буде оскрнављен, опљачкан, чак и уништен. Најгоре је било 1503/4. г. о чему је овдје доста речено. Послије 350 година (1877. г.) Манастир се још једном нашао у тешкој ситуацији. Док су се главне црногорске снаге, ангажоване у Великом отаџбинском рату (1875–1877) налазиле у Херцеговини и око Фундине, команданту турске војске Мехмед Али-паши, пошто је поразио српску војску у Рашкој области, тадашњем Санџаку, наређено је да, узгред, у пробоју до Бјелопавлића, гдје су се била спојила друга два турска фронта с намјером да одатле изврше напад на Црну Гору, спали и обестрви Морачу, о којој је слушао све најгоре, и Морачки манастир, који је бранио један комбиновани одред састављен од мањег дијела Горњоморачког батаљона, Доњоморачана, липовске и речинске чете, резервиста од 60 – 62 године старости, у саставу Источног фронта под командом васојевићког војводе Миљана Вукова.

Из Санџака Мехмед Али-паша упутио се преко Лима, добро наоружан, пет пута бројнији, подржаван артиљеријом, коњицом, разним другим видовима наоружања и великим бројем локалних добровољаца, тзв. башибозука, палио је све пред собом и плијенио црногорске катуне.

Почетком јуна Мехмед је заузео Васојевиће. Али на Бу-

ковој пољани васојевићки батаљони су разбили Мехмед-пашине елитне одреде нанијевши им велике губитке (преко 800 мртвих војника). Ова побједа је осоколила претходним неуспјесима деморалисане васојевићке батаљоне. Турска војска је, међутим, наставила даље по командантовој замисли да циљ оствари преко Мораче и Роваца. Око Колашина је попалила више села и катуна: Рјечине, Горње Липово, Вучје. Миљан Вуков је држао положаје у реону Матешева. Морачки батаљон је лоциран на истурене коте више села Равни. За непосредну одбрану Манастира према коме су Турци, башибозук прије свега, жељан паљевине, пљачке и освете, наступали, одређен је Божо Божовић, окружни начелник у Морачи. Ту је био и архимандрит Морачког манастира бан Митрофан, као књажев одговорни човјек.

Када се башибозук Али-бега Гусињског опасно примакао Манастиру, Митрофан је наредио да звоне манастирска звона, а Морачки батаљон је с исуканим ножевима јурнуо у одбрану Манастира. Док је Морачки батаљон одбијао нападе, Љеворјечко-коњушки батаљон Тодора Миљанова ударио је у бок Турцима и међу њих унио невјерицу и пометњу. Борба се водила по потоцима, странама, јаругама, врлетима, шуми. Крила Мехмед-пашине војске била су сатрвена. У покушају да своју бројну армаду спаси од потпуног пораза, Мехмед Али-паша ударио је на центар ове црногорске војске, али је тада Миљан Вуков повео батаљоне у пресудну битку и приморао турске снаге на паничну бјеганију све до Колашина. Два батаљона закаснила су да изврше командантова наређења, иначе пораз турске војске био би катастрофалан.

За ову битку у Доњој Морачи чуло се и на царском двору у Петровграду. Руски цар Николај I поздравио је овај црногорски подвиг.

Заслуга за ову побједу припада Морачком батаљону и његовом командиру Луки Мијатовићу и сердару Пејовићу, али они не би успјели да турској војсци нанесу тако тежак пораз без васојевићких батаљона Миљана Вукова. Он је у стилу великог команданта знао да организује снаге којима је располагао, да искористи моралну величину Црногораца и успјешно се супростави моћнијој војној сили и њеном модерном наоружању.

Подаци о губицима у овој бици нијесу најпрецизнији. Када су турски губици у питању крећу се од 1 400 до 2 000 мртвих и бар толико рањених. Од 400 Морачана било је 23 мртва и до 40 рањених, стоји у писму написаном два дана после битке архимандрита Митрофана митрополиту Ила-

риону. Ђоко Д. Пејовић каже да је на страни Црногораца било 45 погинулих: из Горњоморачког батаљона 9, Доњоморачког 10, Љеворјечког 7, Краљског 7, Бучичког 9, Пољичког 2 и Језерско-шаранског 1 ратник (*Писмо о боју у Морачи 13. јун 1877. године*, Историјски записи, 4, Титоград, 1961).

Ово је био посљедњи турски удар на Морачу и Морачки манастир Убрзо је на Берлинском конгресу Црној Гори признат суверенитет и независност. Услиједило је ново разграничење с турском царевином.

Књаз Никола је два пута посјетио и боравио у манастиру Морачи: 1863. и 1901. године.

Краљ Александар Карађорђевић посјетио је 1925. г. Црну Гору и присуствовао, с тадашњом елитом Краљевине, преносу моштију Петра Петровића Његоша са Цетиња у обновљену капелу на Ловћену, коју је он лично обновио. Тада је посјетио и манастир Морачу.

На крају да се зна и ово. Оно што није успјела велика турска сила и моћ умало није пошло за руком једном лудом пилоту Трећег Рајха. Наиме, у мају 1943. г. нацисти су бомбардовали манастир Морачу. Манастир се обрео у опасности већој од оне 1503/4. г. Једна бомба пала је на црквено кубе. Срећом, није експлодирала. Штаб Другог ударног корпуса НОВ Југославије, који је овдје боравио у прољеће 1944. г. позвао је мајстора из Колашина да оштећени црквени кров поправи. То је и урађено. А 1990. г., када је Манастир препокриван, испод крова нађено је парче лима на коме је писало: „По наређењу Пека Дапчевића, команданта Другог ударног корпуса, извршио сам оправку крова Манастира Мораче, априла 1944. године. Миха Лојпур, лимар из Колашина“. (Андрија Симоновић: *Осреци, село у Доњој Морачи*, стр. 286.)

Јакша Динић

СРПСКИ ТОПОНИМИ НА СУФИКС –ИШ У ТИМОЧКОЈ КРАЈИНИ

У овом раду биће приказана четири српска топонима који се завршавају суфиксом –иш.

Доскора се у широј јавности сматрало да је суфикс –иш румунског порекла. То је произишло отуда што су најчешће испитиване румунске речи које се завршавају на –иш.

Међутим, суфикс –иш је прасловенски суфикс: *–уш" (Loma, Two 61), који је данас непродуктиван (Скок 1, 734). Поред тога што постоји у српском језику има га још у чешком, руском –уш и пољском језику –usz, па се може сматрати и свесловенским (Скок 1, 734). Служи за извођење имена са колективним значењем од глагола, именица и придева.

У топонимији апелативи са колективним значењем прелазе у топониме са таквим значењем: *Мекиш* < *мек* у југоисточној Србији, *Љубиш* < *љубиши* у западној Србији, *Хошиш* у Бањској хрисовуљи (< л. и. *Хошислав*), *Ниш*, село у горњем Ибру, *Мниш* (< срп. *m"nih"* „монах,“) *Расшиш* у Црној Гори (< *Храсшиш*.)

Румуни су суфикс –иш позајмили од Словена и користили га у својој топонимији, додајући га основама латинског порекла, на пример: *repezi* „брзаци“ < *repede* „брзо“ + *i* < lat. *rapidus* „брз.“ У њиховој топонимији служи за грађење топонима првенствено од фитонима, као што је, на пример настао топ. *Stej"ri"(ul)* од *stej"r* „храст,“ или као што су од колектива *aluni* „лештак,“ или *plopi* „топољак“ постали топоними *Aluni"(ul)*, *Plopi"(ul)*, или композиције *Valea Aluni"ului*, *Dealul Plopi"ilor* (Loma, Two 57).

У употреби је и у топонимији североисточне Србије у подручју у којем живе Власи: *Tejiš* (код Гамзиграда) < рум. *tei* „липак“ (< *tei* „липа“), *Fraseniš* < рум. *Frasini"(ul)* од *frasin* „јасен“ итд. (Loma, Two, 57), али и изван влашког говорног подручја: *Valniš* / *Valuniš* близу Бабушнице, деривација је од рум. *Aluni* „лештак,“ *Periš*, село у сврљишком крају које се спомиње у турским пописима XV-XVI века од рум. *Peri* „крушар.“ Даље, између села Трговишта и Жуковца, у пределу Баранице код Књажевца уздиже се стрмо стеновито брдо *Mriš* < рум. *Meri* „јабучар“ од *mar* „јабука (дрво),“ губитком *a* : *mr* и додавањем суфикса –*i* = *mri* > *Mri* (Loma, Two 57-61).

* * *

КРЋИШ

У зајечарском селу Заграђу један извор из којег полази поточић и околне њиве и ливаде зову се *Крћиш* (Динић 2005: 24). Према народној етимологији име долази по подводном земљишту преко којег, када се гази, вода одоздо *крчи*. У ствари, у основи топонима се налази именица *крчи* т „искрчена шума ради стварања обрадиве земље,“ (уп. *крчевина* и *шребезина*), која се у нашем језку појављује од XV века (RJA V 493). *Крчи* је прасловенска реч **k"rč"* / **k"rča* ("СС" 13, 210-211). Има је у свим словенским језицима. У буг. *кр"чи* означава „болест оваца,“ у срп. *крчи* „раскрчено место, крчевина,“ *крчи* „грч, трзај;“ слов. *krč* т „грч,“ такође *krča ž*, *krč* т „крчевина;“ ст. чеш. *krč* „пањ,“ дијал. *krč* „пањ, клада;“ ст. пољ. *karcz* „пањ са жилама,“ пољ. *karcz* „пањ,“ „чворновато дрво у води,“ *karcz* „корен који је остао у земљи;“ рус. *корчи* т, *корчи* ž „пањ,“ „дрво искрчено са кореном;“ ст. укр. *корчи* „пањ, жбун,“ укр. *корчи* „пањ, жбун,“ дијал. *корчи* „клада;“ блр. *корчи* „чворновато дрво у води.“ ("СС" 13, 210-211). Значења „чворновати нижи део стабла“ и „болест мишића, грч“ су у међусобном сродству и зато се има у виду једно **k"rč"* ("СС" 13, 210-211), за разлику од Фасмера, где се одвојено разматрају *корчи* и *корца* (Фасмер 2, 340-341).

Именица *крчи* директно је ушла у ојконим *Крчи* (Нови Мароф) Хрватска, *Крчи* Босиљевски (Дуга Реса) Хрватска. Проширењима: на *-ев-ина Крчевина* (Хрватска, Словенија х 3, БиХ х 5, (ИМ 170), на *-ољ Крчољ*, топ. у Вражогрнцу (Динић, *Кос.* 277), на *ољ + ина Крчољина*, топ. у Трнавцу (ib.), на *-еџа Крчеџа*, махала у Малом Извору (Стан. М., *Тимок* 479-482), потес *Крчеџа* у селу Резало (Лома Бањ. 118). Од *крчи* је свакако настало и име села *Крчедин* " ...selo Krk-edinâ... (Моп. serb. 541, Даничић. *Рјечник* I 501) (грешка у писању: место другог *k* требало је да стоји полуглас â – Krâ-edinâ), које је деспот Јован даровао манастиру Крушедолу.

У нашем случају апелатив *крчи* гласи *крћ*, где је у ствари *ћ* дошло место *ч*. Та необична појава за *ч-ц* зону (по правилу догађа се обрнуто – *ћ* прелази у *ч*) није усамљена. Још почетком XX века у српском подручју *ч-ц* зоне, тј. у области тимочко-лужничког дијалекта, говорило се: *џомоч, среча, чоџав, черка*. После седамдесетак година те речи се изговарају: *џомоћ, срећа, ћоџав, ћерка* (Соболев 39).

У овим примерима треба видети, с једне стране утицај књижевне норме, а са друге утицај суседних *ћ*, *ђ* говора.

Према "СС" (13, 210) од именице *крч* проширењем на *-иши* настао је глагол *крчиши*, док, напротив, Скок (II 186) сматра да је *крч* поствербал од *крчиши*.

Да закључимо: топоним *Крћиш* постао је од српске именице *крч* > *крћ* и словенског суфикса *иш*.

МРЉИШ

У долини Црног Тимока, између села Малог Извора и Боговине, постоји топоним *Мрљиш*. На десној обали, испод стене, као из неког великог бунара, избија *Мрљишко врело*, које одмах покреће једну воденицу или ваљавицу. Околу су ливаде, а на левој обали њиве, нешто ниже је заселак Боговине Фаца Војели. У речном меандру, који је са свих страна заклоњен брдима, погодан је место за сточарство.

У основи топонима стоји српски глагол *мрљиши* „оплођивати овцу (о овновима), *мрљиши се* „спаривати се (о овцама и овновима, ређе о козама).“

Глагол *мрљиши* настао је од прасловенске глаголске основе **m"r-* која проширена одговарајућим формантима образује експресивне глаголе који означавају покрете, кретање, кртке кретње:

Када се основа **m"r-* прошири формантом *-d-* настаје проширена основа **m"rd-* од које постаје глагол **m"rdati* „чинити покрете, мицати; покретати се; врдати;“

Проширењем основе **m"r-* са *-g-* добија се проширена основа **m"rg-* од које настаје глагол **m"rgati* „трептати, мигати, намигивати, жмиркати;“

Ако се основа **m"r-* прошири формантом *-k-* добија се проширена основа **m"rk-* од које настаје глагол **m"rkati* „парити се“ (о овцама);

У случају када се основа **m"r-* прошири формантом *-l-* добија се проширена основа **m"rl-* од које настаје глагол **m"rliti* „парити се“ (о овцама), семантички исто што и *мркаши*; ("СС" s. v. v.).

Прасловенски глагол **m"rliti* дао је у буг. *мрџл'"* „оплођивати, спаривати,“ дијал. *м"рл'е* „оплођивати (о овну), *мърл'а са* „испољавати полни нагон (о овци), *м"рл'" с"* „оплођивати се (о овци); срп. дијал. *мрљаши* и *мрљиши* несвр. „вршити парење (о животињама мужјацима), парењем оплођивати (овце, козе и сл),“ (РСА 13, 186), уп. *мркаши* несвр. „(обично о овну ређе о јарцу) оплођивати (овцу, односно козу“ (РСА 13, 173). слвц. дијал. *mrlit'* „сврбети, гристи“; сло-

вин. стар. *marl"с* „мрштити, гњечити“; пољ. дијал. *marlić sie* „борати се.“ ("СС" 20, 249-250).

У тимочком говору од основе *мрљ-* настао је глагол *мрљи* (3. sg praes.) „ован оплођује овцу,“ *мрљи се* „овца се спарује са овном.“ Неке именице, придеви, као и неки глаголи односе се пејоративно и на људе: *мрљави* „траљаво обавља посао; није довољно потентан у полним односима,“ *мрљиушка* м/ж „онај који траљаво обавља посао, онај који није довољно способан при полном односу,“ *мрљиш* м „мрљавко, неспособњаковић,“ *мрљча* „онај који споро и траљаво обавља послове, који је слаб у сексуалном погледу,“ *мрљав* „који је слаб, невешт.“ (Динић, *Дијал.* 422-423).

Изоглоса глагола *мрљиши* обухвата Бугарску, српска села на гробу Старе планине (Алдинац, Балинац, Дејановац и друга), затим источни део Тимока, као и подручје североисточне Србије са влашким становништвом, онда Румунију, Словачку, стари словински језик и Пољску, али са значењима парити се (овцама и овновима) само у Бугарској, североисточној Србији и Румунији, док у севернијим земљама и језицима има, шире посматрано, блиска, али ипак другачија значења.

Румуни су преузели словенски глагол *мрљиши* у облику *mârli* „парити се (о овновима и овцама)“ (Dex 2009), односно *mîrli* (-lesc, *mârli*) „спаривати се (о овцама и козама).“ „*Mierlitul oilor se face în octombrie, de ziua Cuvioasei Paraschiva, sau ceva mai devreme, "i pân" la Sâmendru*“ (ib), док су Влаши источне Србије узели облик *mîr"i* (iуо *nîr"esc, iel mîr"a"ce*) „мркати, парити овцу“ (Durlić).

Да закључимо: топоним *Мрљиш* настао је од прасловенске проширене основе **m"rl-* > срп. *mrlj-* и прасловенског суфикса *-иш* > *Мрљиш*.

КРЕМЕНИШ

Ниже села Прлите, на последњим огранцима Старе планине, стоји каменито брдо *Кремениш*. У основи његовог имена се налази апелатив *кремен* праслов. порекла. **kremu*, ген. **kremene*, цслов. *kremá*, -ene m *silex*. срп. *кремен* *silex*, *крем* (RJA 5, 502), дијал. *кreme*, -ена „кварц“.

Од тог словенског апелатива настала су месна имена: *Кремна* п рл., *Кремњача* (Skok II 189), *В. Кремњача*, *М. Кремњача* на Пивској планини (Циц.-Реметић 2010: 157, 221, 234). а у источној Србији: *Кремнираш* у Д. Каменици (Динић, *Зајлавак* 211), *Кремниша падина* у сврљишком селу Мечјем Долу и *Кремница* у селу Драинцу (Богд. 2005: 140).

Румуни су преузели од Словена *cremene* f и од те именице градили своје топониме у Румунији: *Cremene(a)*, *Cremenea de Jos*, *Cremenea de Sus*, *Cremeni"tea*, *Cremeni"ul*, *Cremina*, *Cremine"ul*, *Dealul Cremeni"ului*, *Creminicioara*, *Cremenari*, *Cremen"reasa* (Jordan, Top. 91).

Име прлитског брда *Кремениш* је, дакле, композит од апелатива *кремен* и суфикса *иш* > *Кремениш*.

ОМАНИШ

Оманиш је шумовито брдо (902 m) на десној страни горњег тока Радованске реке, код села Јабланице, поред којег са југозападне стране протиче истоимени поток, десна притока Радованске реке (Динић, Тош. Црнор. 288).

У основи имена је *оман*, биљка *inula helenium*, нсл. *otan"*, срп. чеш. пољ, млр. *otan*, г. луж. *votan*, рус. *оман"* (Miklosich, Etym. 221) и *уман* (Skok II 555). Код Вука у Рјечнику има *уманика tanacetum vulgare*, а иначе биљка има више народних имена међу којима су *аман*, *аманика* и др. (Симоновић 1959: 247-248). Румуни из Мунтеније и Ердеља су позајмили (*h*)*otan* (Skok II 555).

Име биљке је одавно ушло у топонимију: *Омановац*, село у Славонији, *Оманика* код Лисичине у Хрватској, *Омаништије*, топ. у Србији, *Оманска* код Бањалуке (Skok II 555). Код Мајданпека је планина *Оман*.

Дакле, имена једног брда и једног потока код Радованске реке, између села Јабланице и Боговине, настала су од словенског имена биљке *оман* и суфикса *-иш* > *Оманиш*.

Скраћенице

Богд. 2005 – Н. Богдановић, *Микрошойонимија Сврљија*, Ономатолошки прилози XVIII, Београд.

Вук – Вук Ст. Карацић, *Српски рјечник*, Београд 1935.

Даничић, *Рјечник* – Ђ. Даничић, *Рјечник из књижевних старина српских*, Београд 1863.

Динић 2005 – Ј. Динић, *Тошонија слива Грлишке реке*, Ономатолошки прилози XVIII, Београд.

Динић, *Дијал.* – Ј. Динић, *Тимочки дијалекатски речник*, Институт за српски језик САНУ, Београд 2008.

Динић, *Зајлавак* – Ј. Динић, *Ономастика Зајлавак*, Ономатолошки прилози XVII, Београд 2004.

Динић, *Кос.* – Ј. Динић, *Ономастика косовљанских села у околини Зајечара*, Ономатолошки прилози Београд 2015.

Динић, Тој. Црн. – Ј. Динић, *Тојоними Црнореџа, Зајечар* 2011, рукопис у Одбору за ономастику САНУ.

Лома, Бањ. – А. Лома, *Тојонимија Бањске хрисувуље*, Београд 2013.

Лома 1993 – А. Лома, *Језичка прошлост југоисточне Србије у светлу тојономастике*, Говори признренско-тимочке области и суседних дијалеката, Ниш.

РСА – *Речник Срскохрватској књижевној и народној језика САНУ 1 –*, Београд 1959 –.

Симоновић 1959 – Д. Симоновић, *Бојанички речник*, САН Београд.

Соболев – А. Соболев, *Говор села Врашарница в восточно" Србији в историческом и ареал"ном освещении*, München 1994.

Стан. М., Тимок – М. Станојевић, *Тимок, Насеља и порекло становништва*, књ. 29, Београд 1940.

Циц.-Реметић 2010 – Р. Цицмил-Реметић, *Тојонимија Пивске џланине*, Београд.

Фасмер – М. Фасмер, *"џимологически" словарь русскојо "з"ка I-IV, перевод с немецкојо и дополнени" О. Н. Трубацова*, Москва 1986-1987.

"СС" – *"џимологически" словарь слав"нских "з"ков*, под ред. О. Н. Трубацова, 1–, Москва 1974 –.

Dex 2009 – *Dic"ionar explicativ al limbii române / dexonline* (<https://dexonline.ro>).

Durlić – *Vlaški rečnik* (www.paundurlic.com/vlaski).

IM – *Imenik naseljenih mesta u SFRJ*, priredio Rastko Grujić, Sl. list SFRJ.

Iordan, Top. – I. Iordan, *Toponomia Romîneasc*", Bucharest 1963.

Loma, Two – A. Loma, *Two Serbian Place Names Ending in -i" of Romanian Origin Mriš and Dešiška*, Balcanica XXXVIII.

Miklosich, Etym. – Fr. Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Wien 1886.

Mon. serb. – *Monumenta serbica spectantia historiam Serbiae Bosnae Raguzii*, ed. Fr. Miklosich, Viennae 1858.

RJA – *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, na svijet izdaje Jugosavenska akademija znanosti i umjetnosti I – XXIII Zagreb 1880 – 1976.

Skok – P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I-IV*, Zagreb 1971-1974.

Sobolev – A. Sobolev, *Sprachatlas Osterbiens und Westbulgariens I-III Marburg* 1998.

Милинка Јовановић

ДВА ДУШАНОВА МЕГДАНА У ЦАРИГРАДУ

Био једном један цар, српски цар Душан. Сила и снага.

Лепотом и стасом привлачио је пажњу присутних. На њему је све било истакнуто и складно: фини овал лица, зага-сита кожа са лаким преливима тамне модрине, јаке и готово, састављене обрве. Очи црне и крупне, дубоког и продорног погледа, изазивале су страх и поштовање присутних. Дуга, тамна коса падала му је на широка, обла рамена. Снажне руке са истакнутим мишићима имале су тако јаке шаке да су потпуно обухватале балчак големог и тешког мача. Био је то сиријски мач направљен од дамаског челика, који је Сава, Немањин син, донео са путовања из Палестине. Звиждао је уз блесак при сваком Душановом замаху, као неки божји знак и опроштај за палу, посечену главу. Вештину борења мачем Душан је учио од витеза Оливера, који је ту вештину стекао у Венецији. Добро је упамтио његове речи: *Бори се хладно и смишљено. Продужавај борбу, замори противника и најхерај га да изуби стирљење и иочне да трешу. Кад примећујеш трашке зноја на његовом лицу и незверености у очима, шек шада крени у прави напад.* Уз оца прогнаног у Цариграду, Душан је имао прилике да на хиподрому посматра двобоје најбољих војника и витезова Византије, и да учи на њиховим победама и грешкама.

Први званични двобој Душан је имао са тринаест година. У то време налазио се у Цариграду поред свог оца Стефана. Његов деда, краљ Милутин је Србију подигао до најмоћније државе на Балкану. За време своје владавине од преко четрдесетак година, настојао је да подигне и украси што већи број цркава и манастира, више од свих Немањића до тада, као да је желео да у њима узиде и све своје грехе. Био је себичан, сујетан, тврд, безобзиран, развратан, зао и свиреп. Када му се син Стефан (Дечански) успротивио и покушао да га свргне с престола, Милутин га је позвао на договор, заробио, оковао и предао целату. Наредио је да га ослепи и протера у Цариград са породицом, женом и два сина. Ослепљен и рањив, Стефан је са женом Теодором и синовима 1313. године кренуо на дуг пут у прогонство, на милост и немилост цара Адруника Другог, са чијом је ћерком Симонидом Милутин био по пету пут ожењен. Тада је други пут терао сина далеко од себе и Србије. Први пут га је послао 1292. као тао-

ца татарском хану Ногају, где је остао седам година. Искористивши пометњу насталу због Ногајеве смрти, успео је да побегне.

Нашавши коначиште у једној од зграда манастира Пантократора, Душан и Стефан су живели у оквиру царског комплекса. Једне вечери, пошто је Душан променио завоје на очима своје оцу, отишли су у манастир да се помоле Господу. То је био уобичајени вечерњи ритуал. Било је тихо, топло и пуно сладуњавог мириса расцветалих липа и шебоја. На куполама манастира крстови су пливали на зрацима сунчевог заласка, као необичан ђердан од злата. Душан није волео такве вечери, јер су у њему изазивале немир, занос и расејаност. Тада су мучнина и немоћ овладавали његовом младалачком снагом. Живот у прогонству са ослепљеним оцем постајао му је потпуно безизгледан.

– Остави ме поред Св. Николе – шапутао је Стефан.

Учинивши му то по вољи, Душан је и сам дуго клечао испред иконе Св. Ђорђа и Св. Димитрија. Молио се и светим ратницима да му подаре снагу и вештину да једнога дана савлада ову византијску аждају и наплати сва понижења. Манастирска тишина је била дубока, тако да су и неми покрети усана били гласни. Након једног таквог дужег обраћања Богу, кад се пламен свећа одавно угасио, Душан је пришао оцу и подигао га. Зачудила га је слаба светлост у олтару. Помислио је на Господа, прекрстио се, очекујући неки његов знак. Светлост је затреперила. Једна тамна сенка начас је прешла преко ње. Шапнувши оцу на уво да се не помера, Душан је наставио да посматра трепераву светлост. Изненадио га је тресак о поплочани под. Звук метала је разбио тишину. Од његовог одјека Душану је снажно залупало дечје срце.

– Душане, где си? – забринуто је упитао ослепљени Стефан.

Душан је ћутао. Зграбио је очев штап и повикао:

– Ко је тамо?!

Уместо одговора, отвориле су се олтарске двери и Душан је при слабој светлости свећа угледао два човека. Први је држао нож, а други је стајао иза њега са упаљеном свећом и торбом у рукама. По изгледу, Душан је одмах схватио да су то пљачкаши.

– Шта је деране? – окомио се први, усмеривши нож ка Душану, док је други подигавши свећу обасјавао Стефаново лице и завој преко очију.

– Сотоне! Дрзнули сте се да пљачкате свете сасуде. И још хоћете да пролијете крв пред очима Господа... – мирнијим тоном обраћао им се Душан.

– Колико видим то неће бити потребно. Довољна је батина за обојицу – церио се први, додавши нож другом пљачкашу.

– Батина има два краја! – добацио је Душан и брзо заузео одбрамбени став.

Муњевито, зграбивши плишани покривач са једног стоцића, први лопов се бацио на Душана. Настало је комешање, гушање, котрљање и ударање песницама. Други је већ упалио неколико свећа да би осветлио унутрашњост манастира. Схвативши шта се догађа Стефан је викнуо:

– Стража! Овамо! Разбојници! Безбожници!

Први напасник је начас оставио Душана и свом снагом треснуо Стефана преко завоја. Крикнувши од бола, Стефан се стрпоштао на под. За то време Душан је успео да се подигне на колена и зграби клепетало које је стајало у близини. Замахнуо је свом снагом и ударио пљачкаша, а затим се устремио на другог. Треснуо га је пљоштимице клепеталом, тако снажно да му је торба испала, а покрадене ствари се уз звекет расуле унаоколо. Љутња је натерала Душана да замахне и још једном удари насилника, али у тој намери није успео. Разбеснели лопов га је ухватио и повукао за ноге. Даска клепетала ударила је у високи метални свећњак и он је пао право на главу разбојника. Опружен, лежао је непомирно. Проценивши ситуацију, други је хтео да побегне, но Душан га је сустигао. И опет је настало ударање, посртање и стењање. Бука изазвана падом свећњака скренула је игуманову пажњу док је пролазио двориштем. Застао је на трен, ослушнуо и брзо дојурио до манастирских врата. При светлости свећа видео је тучу. Не знајући о чему се ради, покушао је да раздвоји противнике, али га је ударац намењен Душану вратио уназад. Кад је пљачкаш застао, дечак се јуначки бацио на њега и оборио га на под. Схвативши ситуацију, игуман се вратио, скинуо свој појас и пружио га смелом дечаку. Душан је везао руке пљачкашу, сео му на леђа и брижно питао:

– Јесте ли добро, оче игумане?

– Биће добро – изустри монах, држећи се за вилицу.

После овог догађаја, Душан је уз дозволу старешине манастира увек са собом носио мач.

И није прошло много времена, а у манастир је однекуд стигао војник Маврикије. Знали су га као охолог и кавгацију, али у биткама храброг и у пријатељству оданог. Видевши

стаситог дечака како према чесми води мршаваг, слепог човека, зараслог у браду са упалим образима, почео се распитивати о њима. Нешто му се ту није уклапало. Обично су уз слепог човека ишла жгољава, неухрањена и запуштена деца молећи за милост. Чим је сазнао ко су, стао им се ругати, како њима тако и свим Србима називајући их кукавицама. Док је Душан стављао облоге на очи свога оца, Маврикије им се приближио и распалио са увредама:

– Деране, не загађуј ову свету манастирску воду! Не прљајте више византијско тло, ви Срби, варвари, сточари и кукавице!

Срџба је брзо загосподарила Душановим телом и умом и он је хитро зграбио мач.

– Повуци све што си рекао и извини се!

Прекинут у пола реченице Маврикије је забезекнуто гледао у дечакове, од љутине зажарене образе, а онда се гротомом, изазивачки насмејао:

– Види, види петлића!

Гнев је црвенилом потпуно обојио Душаново лице. Очи су му цаклиле несвакидашњим сјајем. Хитнуо је мач уз оштри повик:

– Брани се!

– Врати ту играчку у корице! – смејао се и презриво му добацивао Маврикије.

– Склоните се да имамо довољно места! – обратио се Душан присутнима који су већ почели да се окупљају.

Не схватајући озбиљно дечака, Маврикије је исукао мач са намером да му очита кратку лекцију. Брзим погледом обухватио је место мегдана. На петнаестак корака иза Душанових леђа налазио се један угао и војник је намеравао да ту сатера дечака. Душан га је прозрео. Поучен речима витеза Оливера о вештини ратовања, пустио га је да замахује снажно и расипа снагу. Желећи да што више замори противника, одбијао је ударце и намерно узмицао према углу. У тренутку када је Маврикије снажно замахнуо, Душан је одскочио лако и окретно као чигра, вешто избегао ударац и заменио место са противником. Сатеран у угао, изненађен и задихан Маврикије је покушао да се осмехне, али је његов израз лица одавао несигурност. Душан је свом снагом навалио на противника. Маврикије је на час успео да се осврне и види да му је остало врло мало простора за маневрисање. Душан је могао да га посече или рани, али то није желео. Повукао се два три корака уназад да би противнику дао шансу. Присутни су бурно поздравили племенитост младог мачеваоца. Војник је искористио тренутак милости и хитро навалио на Душана

који је наставио да успешно одбија све нападе. Како је време одмицало покрети Маврикија су били спорији. У једном тренутку дечак је муњевитим ударцем избацио ратнику оружје из руке. Звук метала и тресак мача о поплочани под манастирског дворишта означио је крај борбе. Наступио је мук. Маврикије је био изненађен. Стајао је мирно и чекао свој крај. Душан се сагнуо, узео Маврикијев мач за врх и једним вештим хицем бацио ка дрвеним манастирским вратима. Мач се окренуо у ваздуху и оштрим врхом зарио у дрво. Учинио је то исто и са својим мачем. Челик се зарио уз мач противника. То је био знак да је Душан поштедео живот човеку који га је увредио. Присутни су бурно поздравили победника. Признавши победу, Маврикије се извинио противнику за све увреде које му је упутио. Касније, када је Душанов отац постао краљ, у бици са Бугарима код Велбужда 1330. главнокомандујући српских снага био је Душан. Маврикије је постао његов највернији дворјанин и саборац. Борећи се храбро, погинуо је у тој бици, а Душан је као победник понео надимак Силни.

Још један мегдан Душан је имао у Цариграду. Док је у првом бранио част свога народа, у другом је стицао слободу за себе и свог оца. Једног дана објављена је вест да ће се на хиподрому одржати турнир поводом пунолетства царевог унука Андроника Трећег. Многи су похрлили у Цариград. На раскрсницама, трговима, у свим двориштима могли су се видети вешти мачеваоци. Душан је имао слободу кретања у оквиру царског комплекса. Сатима је посматрао витезове како вежбају и често тражио да се и он опроба у борбама, да замени уморног. Тако је испробавао себе, мада је увек допуштао да буде побеђен. Његова судбина, самоћа и патња су му отвориле очи и изоштриле ум и дух. Нада гаје хранила, давала му снагу и стрпљење, а истовремено стишавала нагомилани гнев и бунт.

Једном приликом цар је обилазио своје војнике. Пролазећи поред манастира и куће у којој су становали Стефан и Душан, угледао је слепог Стефана како седи на сунцу и зачудио се. Душан је истрчао и дубоко се поклонио цару.

– Гле! Па ви сте још живи?! Он је био сав у крастама, очи су му цуриле, а тиод дугог пута ниси могао ноге да саставиш, да станеш на њих. Прљави, изгладнели, рањави, недостојни... – заређао је цар.

– И гле сад! Још живи. Мора да је Господ, као и ја, заборавио на вас. А... Ти си порастао... хм...

Душан је и даље стајао оборене главе.

– Па, желите ли нешто? – радознало је запитао цар. Душан је искористио прилику да искаже своју намеру.

– Светли царе, он не жели, а ја бих да учествујем на турниру у двобоју с мачевима.

– Е... е... У двобоју? – радознало са дозом подсмеха упитао га је цар.

– Да! – потпуно сигуран у своју намеру Душан је климнуо главом и потврдио.

– А за награду хоћеш брдо слаткиша... А...? – насмешио се монарх, настављајући да задиркује дечака.

– За награду хоћу слободу за мене и оца – гледајући цара право у очи, одговорио је Душан.

– Е... е... А шта ако погинеш? – загледан у дечака упитао је цар.

– Онда ћете бити сигурни да сам мртав – насмешио се, подигавши десну обрву.

Стари владар га је прострелио испитивачким погледом, искривио уста у осмех и одлучио:

– Нека ти буде деране! Мој зет, а твој деда Милутин, пашће на колена кад чује за тебе, а овај ће ионако брзо завршити – изговорио је кроз осмех и не слутећи да ће се за непуних годину дана тако и збити.

На дан турнира град је био у напетости и узбуђењу. Над царском ложом на хиподрому вијориле су се заставе. Гомила људи уливала се у редове камених клупа. На предњим седиштима, где се чист, цвећем посут жути песак мешао са струготином од кедровине, која је омамљујуће мирисала, седели су најугледнији чланови царства. Најзад се појавио цар са својом породицом у пратњи витезова. За њим су се по рангу ређали великаши. На дати знак турнир је почео. Пре подне је било одређено за двобоје: двобој са мачевима и двобој витезова са оклопима, са штитом и копљем без врха, на коњима прекривеним огртачима. Два витеза у оклопима, под шлемовима с намакнутих визирима, јурили су један ка другом с упереним тупим копљем, а потом су се сударили. Поражен је био онај који је пао с коња. Кловнови, акробате, егзотичне животиње и птице су после паузе разонодиле посматраче, који су уживали у јелу и укусима сушеног меса и воћа. Сва та гозба била је царев дар гледаоцима.

Душан се дивио велелепности Цариграда и хиподрома. Блештала је раскош у својој лепоти и шареној нагизданости, а он је сањао о дану када ће седети у тој царској ложи, у том истом граду. У измаглици прашине и игри сунчевих зрака јасно је видео ту замишљану слику. Пауза је брзо прошла и следио је двобој са мачевима. Кад су прозвани витешки па-

рови окончали показивање својих јуначких вештина, зачуо се позив:

– А сада, прогнани српски принц, и краљ мачевања Калимах!

Противници су уперили погледе ка царској ложи. Душан се дубоко наклонио његовом величанству, а његов противник Калимах је својим држањем и покретима тела показивао само театралност. О Калимаховим врлинама и манама Душан је сазнао из прича испредених у Византији, или местима у којима је боравио учествујући на бројним турнирима, у Бечу, Риму, Мадриду и Малој Азији. Калимахов надимак је био РЕКС – краљ мачевалаца. Схвативши да је тај изузетни мегданција доведен да га убије, Душан је осетио огорчење као никада до тада. После наклона цару, противници су наги до појаса са исуканим мачевима стајали један наспрам другог. Иако крупан, Калимах је био окретан, бистра ока и снажних, мишићавих руку. Стајао је ослоњен на мач, процењујући моћи противника. Са нестрпљењем је чекао знак за борбу.

– Докле ће трајати борба? – судија је питањем приступио противницима.

– До смрти једног од нас! – брзо је одговорио Калимах.

– Слажем се –добацио је Душан.

– Онда, у име Бога, почните!

Два мача су се укрстила. Гледаоцима се чинило да ће борба бити кратка и да ће први Калимахов замах избацити мач из Душанових руку. Изгледало је да ће први убод пробости Душаново срце, јер је Калимах погледом упртим у противника тражио место где ће задати смртоносни ударац. Подругљив осмех титрао му је му око усана док је силовито нападао, желећи да посао што пре заврши. Душан је са лакоћом одбијао нападе. У ушима су му одзвањале речи учитеља: *Хладно и смишљено... Развлачи борбу! Замарај прошивника! Нападни ако љуби сирпљење и треши!* Звекет мачева постајао је све гласнији. Желећи да задиви публику и истакне своје вештине, Калимах је поскакивао, одступао и наново скакао унапред, задавао муњевите ударце, повијао се и боо. Душан се окретао, одбијао и избегавао ударце, настојећи да му блесак сунца буде иза леђа, а Калимаху у лице. Борба се отегла. Калимахов мач је све више ударао у празно, облетање постало спорије, напади трони, а дисање убрзано. Лице му је било обликовано знојем. Потпуно сигуран да је сазрело време за одлучни напад, Душан је добацио противнику:

– Награду нећеш добити, ово ти је последња борба!

Од силне разјарености Калимах је правио све више и више грешака.

– Сотоно! Знам шта намераваш, твоја је последња! – задихан, противник се свом снагом залетео ка Душану. У жестоком налету његов мач је прелетео крај Душанове слабине. Посрнуо је и заљуљао се. Чуо се само звиждук Душановог мача и Калимахова десна рука је већ била одсечена. Настао је тајац. Запрепашћени гледаоци буљили су у Душана. Он се достојанствено окренуо према царској ложи, поклонио се и викнуо:

– Царска се не пориче!

Док се лагано кретао ка излазу, видари су широким тракама платна увезивали патрљак Калимахове руке.

Цар је одржао реч. Душан је за себе и оца заслужио слободу. После седам година изгнанства 1320-те, добио је дозволу да се врате у Србију. По царевом наређењу дозвољена им је и пратња до границе. Душан је прво послао гласника, игумана, да објави вест да се Стефан и он враћају у Србију. Идући од манастира до манастира, обезбеђујући им коначиште, игуман је разгласио да је Стефан прогледао Божјом милошћу, уз помоћ Св. Николе и да њему припада дедовски престо.

Вест се брзо раширила по Србији. Неки су шапутали да је Милутин под тежином греха наредио целату да само привидно ослепи принца. Ослепити рођеног сина ради престола, а имати већ толико грешака, много је греха за једног човека. Нагомилани греси су већи од свих манастира које је сазидао у милости и покајању Господу. Други су пак, шапутали да је целату задрхтала рука пред очима престолонаследника, младог краља, како су га звали, тако да није могао да му прободу зенице. Било како било, краљ Милутин је пред казном Божјом и пред својим сином, пао на колена и затражио опроштај. Тако су се обистиниле царске речи упућене Душану у Цариграду.

ДОГАЂАЊА

ЦЕНТАР ЗА ТУРИЗАМ
КУЛТУРУ И СПОРТ

И
КЊИЖЕВНИ
СУСРЕТИ

„Дани Гордане Тодоровић”

ДОДЕЉУЈУ

Плакешу

НАГРАЂЕНОМ ПЕСНИКУ

Драјани Лековић

У Сврљигу
септембра 2018.

Председник жирија

Горан Максимовић

ОБРАЗЛОЖЕЊЕ ЖИРИЈА О ДОДЕЛИ НАГРАДЕ
МАНИФЕСТАЦИЈЕ „ДАНИ ГОРДАНЕ ТОДОРОВИЋ“ 2018.

На књижевни конкурс расписан поводом манифестације „Дани Гордане Тодоровић“ у Сврљигу 2018. године (рок за слање радова био је од 1. јуна до 20. августа) приспело је 30 рукописа.

Жири у саставу: Горан Максимовић (председник), Радослав Вучковић (члан) и Милица Миленковић (члан), након првог читања издвојио је три рукописа изузетног квалитета:

Велика ведрина Драгана Лековић

Боја њаса Анђела Пендић

Перашка њесма над њесмама Александар М. Арсенијевић

На састанку одржаном 31. августа 2018. године жири је једногласно донео

ОДЛУКУ
да награду „Гордана Тодоровић“ 2018.

ДОДЕЛИ

ДРАГАНИ ЛЕКОВИЋ

(за рукопис поезије *Велика ведрина*)

Овогодишњи запажени рукописи пристигли за песничку награду „Гордана Тодоровић“ налазе се у знаку награђеног текста *Велика ведрина* песникиње Драгане Лековић.

Као песникиња лирског преиспитивања свеколиког смисла постојања и разнолике људске егзистенције (историјске, савремене и метафизичке), Драгана Лековић иза насловне синтагме „Велика ведрина“ отвара простор и време бескрајног и вечитог космичког океана у којем се спајају објективни, субјективни и метафизички свет постојања. У том смислу посматра човека као јуродиво биће у чијем „малом пртљагу“ почива искра „велике ведрине“ и вечити подстицај за искушеничко путовање на којем ћемо што дубље проникнути у тајне човековог бића и његових нераскидивих веза са Господом, који нас својом снагом и промишљу и доводи на обале „ведрине“ и подстиче да сами наставимо вечито путовање и трагање. То путовање метафорички је приказано и као трчање и као ходање и као клечање, понекад је то

молитва над земљом и водом, а понекад буђење из сна и узбудљивог света путовања „међу звездама“. Понекад се читава кроз зачуђујуће слике Галапагоса, понекад древног Дубровника и митског Косова, понекад кроз слике неименованог „очерупаног“ града, а понекад кроз аполонијске слике природе у јесен или зиму или било које друго годишње доба. Једном речју, то је путовање кроз простор и време у којима смо, са једне стране, осуђени на физичко постојање, а са друге стране, желимо да га превазиђемо и да се у стању одуховљене „искре божествене“ винемо све до те толико жуђене космичке бескрајне „ведрине“. У својој суштини то путовање је вечито кретање кроз океан људске душе и њених величанствених тајни, као и стална жудња за проналажењем тихог пристаништа у којем се душа неће борити са вечношћу, већ трајати у сталној и што израженијој хармонији са „великом ведрином“, све док не постане њен вечити и саставни део.

Тако осмишљене лирске слике путовања утолико су узбудљивије што је у читавим песмама или појединим стиховима овога рукописа присутније и динамичније смењивање родних перспектива у којима се лирски јунак, као у некој магијског игри, наизменично оглашава из мушке или женске позиције. Та врста уметничког узбуђења прожета је и условљена и разноврсним песничким језиком, као и наизменичним песничким ритмом у којем се подједнако огледају народна песма, њена значења и веровања, са лирским елегијама и лирским рефлексцијама, које се налазе у тихом сагласју са литургијским појањем и молитвеним преиспитивањима, покајањима и исповедањима.

Из укратко изложених критичких запажања, можемо закључити да награђена песникиња Драгана Лековић ствара у поетичком сагласју са доминантном линијом српског метафизичког песништва друге половине 20. и почетка 21. века, да је тиме у дубоком и истинском сродству са песничким светом Гордане Тодоровић, тако да је њен лирски рукопис жири једногласно наградио именом ове велике српске песникиње друге половине 20. века.

У Сврљигу,
31. августа 2018.

Горан Максимовић, *председник жирија*
Радослав Вучковић, *члан*
Милица Миленковић, *члан*

Драјана Лековић

ВЕЛИКА ВЕДРИНА

(Избор из награђеног рукописа)

ВЕЛЕ ДА СИ ЈУРОДИВ

Веле да си јуродив Теодоре
али велика ведрина
у малом пртљагу станује

и само трчећи
и само ходећи
и само клечећи
тако се једино путује

принеси и наша мољења
док не истрошимо колена
и не баталимо кофере

КОСОВСКИ ЦИКЛУС

затвараш тор
затвараш круг свој кржави

иконе су наше ослепљене
не виде нас више наши свеци

збијамо се збијамо

у твом ће бунару
бокалу – бунару
вучја глава осванути
вучја глава осванути

ВРАЏБИНА ЗА ЈОВАНУ

Не то не пева Јована
ја криком страшним разгоним
сабласне њене хаљине
о тешком стропу што висе

Тумарам, тражим трагове
кржаве крпе скривене
по угловима колибе

Ако их под праг закопам
никад се неће вратити

Не то не сања Јована
гола под плахтом покрова
златног водича следећи
отпале нокте расипам

Ако их под праг закопам
никад се неће вратити

Не то не иде Јована
испред неонских ходника
слажем квадрате кругове
и ципеле јој сакривам

Лака под босим ногама
Земља се брже окреће
колиба брише углове

Ако их под праг закопам
никад се неће вратити

ДВЕ ПРЕТЊЕ

лежање:

лежаћу а нада мноме лајаће празнина
и плоча што ме скрива мицати се неће
тек рука да је помери у страну
да шчепам за гушу доконог лајача
док пламичак кандила у њему још трепће
и крик из сна тргне скамењену врану
лежаћу, чекаћу док ноћ не ојача

лавеж:

лајаћу, у мени лежаће празнина
и плоча што је скрива мицати се неће
тек рука да је помери у страну
да шчепам за гушу доконог лежача
док пламичак кандила у њему још трепће
и крик из сна тргне скамењену врану
лајаћу чекање док ноћ не ојача

ТУЖБАЛИЦА

тешко теби мој витеже тешко теби
 модра стрепња у твом оку
 чемер грудва мој витеже у стомаку
 ти огледаш искру жудње у мом мраку

тешко мени мој витеже тешко мени
 црни нокти на довратку на мом врату
 ја отворих црна врата гласне жице
 твом лажњаку твоме брату

тешко њему мој витеже тешко њему
 где замеће злу мисао крвник тајну
 смрзлу клетву шапну прагу
 што свом огњу даде име по твом трагу

ВЕЛИКА ВЕДРИНА

Свемилостиви
 Ти, који си ме до обале Ведрине довео
 који си тополе и пред овом кућом посадио

не дај да позвери икад моја душа

сачувај у мени јаје
 чуваркућу јаје

да ја будем кућа
 чија се окна
 пред Тобом не затварају

Драгана Лековић рођена је 1962. године у Косовској Митровици. Од 1981. живи у Београду. По образовању је културолог. Студирала је општу књижевност и теорију књижевности на Филолошком факултету у Београду. Поезију пише од ране младости, а у време студентских дана, осамдесетих година, објављује у: *Књижевној речи*, *Књижевним новинама*, *Знаку* и *Студенту*. Након дуже паузе, Трећи програм Радија Београд у два наврата (2001. и 2008.) презентује циклусе из њене поезије. Неке од тих песама данас су саставни део рукописа *Велика ведрина*.

УПУТСТВО САРАДНИЦИМА

Радове за *Бдење* достављати у електронском облику (e-mail), уређене на следећи начин:

- Име и презиме аутора
- Адреса
- Наслов рада
- Текст рада откуцан у фонту Times New Roman, ћирилица, величина 11.
- Уз књижевну критику приложити фотографију књиге

Посебне захтеве (латиница, *иџалик*, **болд**, с п а ц и ј а, фусноте, место за ликовни прилог) одређује сам аутор.

АДРЕСА ИЗДАВАЧА:

Центар за туризам, културу и спорт
Боре Прице 2
18 360 Сврљиг
(За уредништво *Бдења*)

e-mail: bdenje_srg@yahoo.com

САДРЖАЈ

Бдења

Томислав Мијовић	
И ПУТ И ПУТНИК.....	3
Борислав Живуловић	
СТРАШНИ ТМ.....	13
Недељко Богдановић	
ДВЕ ПРИЧЕ.....	31
Милутин Лујо Данојлић	
БОЛНА СНОВИЋЕЊА.....	40
Ранко Павловић	
МАЈСТОРИ И МАЈСТОРИЈЕ.....	42
Божидар Шујица	
ЧЕТИРИ ПЕСМЕ.....	45
Александар Стаменковић	
ЧЕРНОМЕНСКИ ЗАПИС.....	47
Драгана Крагуљ	
ТРИ ПЕСМЕ.....	71
Томислав Ћокић	
ПРОБУШЕНИ БУБАЊ.....	74
Омер Ђ. Ибрахимагић	
ПЕТ ПЕСАМА.....	79
Дејан Ђорђевић	
ПРИЧЕ ИЗ КАЗАНИЦЕ.....	84
Данијела Радовановић	
ЗИД.....	94
Урош Тимић	
САН.....	97
Санда Ристић Стојановић	
СИЛУЕТЕ ВАТРЕ.....	99
Петар Жарков	
ИМПУЛСИВНИ ОДБЛЕСАК.....	102

Упознавања

Никанор Пара	
НОБЕЛОВА НАГРАДА ЗА КЊИЖЕВНОСТ.....	105
Олга Ороско	
ПРЕД ЊЕГОВОМ КУЋОМ.....	110

Тумачења

Душан Стојковић	
МИЛОЈЕ ДОНЧИЋ КАО ШНАЛПЕРИСТА ЉУБАВИ	113
Радомир Мићуновић	
БИСЕРИ НА БИС	118
Анђелко Анушић	
ОЧИ КОЈЕ ГЛЕДАЈУ СА ОБА СВЕТА.....	123
Снежана Алексић Станојловић	
НИЧЕ У КРВИ И РУЖИ НИЧЕ.....	128

Сагледавања

Радиша Драгићевић	
У ЧЕКАЊУ УСКРСНУЋА.....	131
Јелена Зеленовић	
ЧЕТВОРОГЛАВИ ВИД.....	133
Анастасија Горгиев	
РУЖМОНОВО ТУМАЧЕЊЕ ЗАПАДНИХ МИТОВА КРОЗ КОНЦЕПТ „ЉУБАВИ – СТРАСТИ“	139

Промишљања

Тијана Ракочевић	
NIHIL SUB SOLE NOVI – О ПОЕЗИЈИ ДИГИТАЛНОГ ДОБА....	151
Радош Ракуш	
ПРОЛЕЋЕ У ЗЕМЉИ ЦУ.....	153

Подсећања

Драган Јоцић	
ПОСЛЕДЊЕ ЛЕТО.....	161
Јовица Ђурић Мајор	
С РУКОМ НА ПЕНКАЛУ	168

Баштина

Драгољуб Јекнић МАНАСТИР МОРАЧА (1252. г.) ЗАДУЖБИНА СТЕФАНА ВУКАНОВОГ НЕМАЊИЋА.....	171
Јакша Динић СРПСКИ ТОПОНИМИ НА СУФИКС –ИШ У ТИМОЧКОЈ КРАЈИНИ	192
Милинка Јовановић ДВА ДУШАНОВА МЕГДАНА У ЦАРИГРАДУ	198

Догађања

ОБРАЗЛОЖЕЊЕ ЖИРИЈА О ДОДЕЛИ НАГРАДЕ МАНИФЕСТАЦИЈЕ „ДАНИ ГОРДАНЕ ТОДОРОВИЋ“ 2018.	208
Драгана Лековић ВЕЛИКА ВЕДРИНА	210
УПУТСТВО САРАДНИЦИМА	213